

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Məmmədova Nargilə İntizam qızı

“Biznesin innovasiyalı inkişafının əsas istiqamətləri ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060409 – Biznesin idarə edilməsi

İxtisaslaşma: - Biznes inzibatçılığı

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

b.m, i.ü.f.d.A.T.Hüseynli

i.e.n., dosent. R.Ə.Abbasova

“Biznesin idarə edilməsi”

kafedrasının müdiri:

i.e.n.,dosent

M.Ə.Əliyev

Bakı – 2016

Mündəricat

GİRİŞ	3
FƏSİL I. BİZNESDƏ İNNOVASİYALI İNKİŞAFIN FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ	
1.1.İnnovasiya sisteminin inkişafı üzrə nəzəri-metodoloji bazanın formalaşdırılması.....	8
1.2.İnnovasiya sistemi və onun strukturuna baxışların ümumiləşdirilməsi	16
1.3.Əqli mülkiyyət obyektlərinin təsərrüfat dövriyyəsində rolu	26
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA İNNOVASİYA BİZNESİN İNKİŞAFININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ	
2.1. Biznes sistemində innovasiyalara yönəldilən investisiyaların təhlili.....	35
2.2.İnnovasiya infrastrukturunu subyektlərinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	44
2.3.Biznesin innovasiya layihələrinin hazırlıq vəziyyətinə görə qiymətləndirilməsi.....	53
FƏSİL III. BİZNESDƏ İNNOVASİYA FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ	
3.1. Biznesin inkişafı üzrə innovasiyaların yaradılması və istifadəsinin stimullaşdırılması.....	61
3.2. Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas problemləri.....	69
3.3.Elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətləri.....	76
NƏTİCƏ	85
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR.....	88
Xülasə.....	91
PE3IOME.....	92
Summary.....	93

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatı öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bu əsasda Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasətinin başlıca məsələlərindən biri tarazlı, dinamik inkişaf edən, dünya təsərrüfatına inteqrasiyasını təmin edən struktur dəyişikliklərin stimullaşdırılmasıdır. Bu yanaşmaya müvafiq olaraq, ölkə iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən investiyaların qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəltmək, biliklər iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək məqsədə uyğundur. Bunun əsasında isə ilk növbədə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi, yeni texnologiyalar, yeni məhsullar şəklində tətbiq edilən yeniliklərin həcmnin və keyfiyyətinin artırılması dayanır.

Tədqiqatlar göstərir ki, dünya bazarında innovasiya fəaliyyətinin səmərəli mexanizmini tətbiq edən, innovasiyaların inkişaf etmiş infrastrukturuna malik olan biznes subyektləri rəqabət mübarizəsində qalib gəlir. Müasir iqtisadiyyatın inkişafının əsas xarakterik cəhəti kimi innovasiyanın tətbiq edilməsi rəqabət qabiliyyətliyi və iqtisadi artımı təmin edən əsas amil kimi çıxış edir. Biznes sisteminin innovasiya əsaslı inkişafı ölkədə iqtisadiyyatın şaxələnməsinin əsas struktur elementi kimi çıxış edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi də göstərir ki, xüsusi kapitalı innovasiya sferasına yönəldən, biznes sistemində innovasiyaları tətbiq edən, qısa müddət ərzində yenilikləri mənimsəyən, öz fəaliyyətini yeni texnologiyalar əsasında həyata keçirən dövlətin iqtisadiyyatı daha çox inkişaf edir və dünya təsərrüfatına inteqrasiya olunur.

Dünya iqtisadiyyatında gedən dəyişikliklər, enerji məhsullarının qiymətinin dəyişməsi ənənəvi iqtisadi inkişaf modelindən fərqlənən innovasiyalara, yeni texnologiyalara, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafını daha çox zəruri edir. Son dövrlərdə bu sahədə ölkəmizdə müsbət dəyişikliklər aparılmaqdadır. Bunun üçün dövlət tərəfindən bir sıra proqram və layihələr həyata keçirilir. Həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsində ölkəmizdə İKT sektorunun inkişafına yönəldilən vəsaitlərin həcmi artmış, texnoparklar yaradılmış, yeni texnologiyaların tətbiqi genişləndirilmiş, ilk süni peyk orbitə buraxılmış, həmçinin vətəndaşlara dövlət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətlərin daha keyfiyyətli və rahat şəkildə, habelə müasir innovasiyaları

tətbiq etməklə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır.

Araşdırmalar göstərir, inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-də innovasiya məhsullarının xüsusi çəkisi 40-60 faizi təşkil etdiyi halda Azərbaycanda bu rəqəm 5 faizə qədərdir. Yüksək texnoji məhsulların ixracın ümumi həcmində payı 3 faizdən yuxarı deyil. Bu baxımdan innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi zəruridir ki, məhz Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən innovasiya siyasəti dayanıqlı və davamlı iqtisadi inkişafın və rəqabətliliyinin daha da möhkəmləndirilməsini təmin etmək üçün dünyada mövcud təcrübəyə əsaslanaraq yeni texnologiyaların, ideyaların, biliklərin iqtisadiyyatın müxtəlif istehsal sahələrinə tətbiq edilməsinə yönəlmişdir. Ölkəmizin inkişafı üçün olduqca əhəmiyyətli rola malik olan bu mühüm prosesdə dövlət tərəfindən diqqət artırılır, bu sahənin inkişafına xüsusi əhəmiyyət verilir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın son illər artan maliyyə imkanları ölkə rəhbərliyi tərəfindən innovasiya texnologiyalarının inkişafına xidmət edən təhsil və elm sahələrinə diqqətin artırılması ilə müşahidə olunur.

Yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının genişləndirilməsi, innovativ və elmtutumlu iqtisadiyyatın formalaşması eyni zamanda ölkənin ixrac qabiliyyətinin yüksəlməsinə də əhəmiyyətli təsir göstərir. Ona görə də cəmiyyət və iqtisadiyyat, sahə və müəssisələr, firmalar səviyyəsində innovasiya proseslərinin həyata keçirilməsi, innovasiya sistemlərinin klassifikasiyası, fundamental mərhələləri, struktur təhlili, qiymətləndirilməsi və idarə olunması olduqca aktualıq kəsb edir. Həmin prosesləri xarakterizə edən göstəricilər və indikatorlar sisteminin işlənilməsi, onlar əsasında iqtisadi sistemdə mövcud və gözlənilən vəziyyəti qiymətləndirmək, eləcə də prosesin intellektual idarə olunması mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Bütün bu qeyd edilənlər dissertasiya mövzusunun seçilməsini, məqsədini və qarşıya qoyulan vəzifələri müəyyən etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi biznesin inkişafı üzrə innovasiyalardan istifadəsinin stimullaşdırılması, dövlət tənzimlənməsinin əsas

problemlərinin aşkara çıxarılması və innovasiya siyasətinin əsas istiqamətlərinin öyrənilməsidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişaf etdirilməsi məqsədilə dövlətin innovasiya siyasətinin, ölkənin biznes sisteminin, bu sahədə xarici ölkələrin təcrübəsi və yerli xarici ölkələrin təcrübəsi və yerli bazarın inkişaf amilləri nəzərə alınmaqla innovasiya fəaliyyəti üzrə strategiyanın formalaşdırılmasının nəzəri və metodoloji aspektlərini təhlil etmək, təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir. Tədqiqatın əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- İnnovasiya sisteminin inkişafı üzrə nəzəri-metodoloji bazasının formalaşdırılması xüsusiyyətlərinin sistemli və kompleks araşdırılması;
- İnnovasiya sistemi və onun strukturuna baxışların ümumiləşdirilməsi;
- davamlı və dayanıqlı iqtisadi sistem əsas kimi innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Əqli mülkiyyət obyektlərinin təsərrüfat dövriyyəsində rolunun müəyyən edilməsi;
- Biznes sistemində innovasiyalara yönəldilən investisiyaların qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas problemlərinin aşkar edilməsi;
- Elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Biznesin inkişafında innovasiyaların tətbiqi ilə əlaqədar maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi və bu əsasında təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanması.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın predmetini biznes sistemində innovasiyalı inkişafın təmin edilməsinin nəzəri və praktiki məsələlər kompleksi təşkil edir. Tədqiqatın obyektini Azərbaycan iqtisadiyyatında tətbiq edilən innovasiyaların tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını- dünya və ölkə alimlərinin, mütəxəssislərinin, iqtisadçıların innovasiya tipli inkişaf problemlərinə, innovasiya siyasətinə həsr edilmiş əsərləri, tədqiqatları təşkil edir. Dissertasiya işi yazılarkən müəllif Azərbaycan Respublikasının qanunlarına Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarına, baxılan sahə üzrə dövlət orqanlarının qəbul etdiyi qərarlara normativ-hüquqi aktlara əsaslanmışdır.

Dissertasiya işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin İqtisadiyyat, Maliyyə və Vergi Nazirliklərinin, materialları, dövri mətbuat, jurnallar və internet şəbəkəsində innovasiya fəaliyyəti üzrə informasiyalar təşkil edir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- innovasiya prosesinin və fəaliyyətinin elmi əsaslarının öyrənilməsi və müasir dövrün xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla ümumiləşdirilmişdir;
- müxtəlif innovasiya sistemlərinin fəaliyyət xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir;
- iqtisadiyyatın davamlı inkişafı üçün innovasiyaların rolu və inkişaf istiqamətləri müəyyən edilmişdir;
- biznes sistemində inkişafın təmin edilməsi üçün innovasiya fəaliyyətinin rolu və əhəmiyyəti elmi cəhətdən izah edilmişdir;
- əqli mülkiyyət obyektlərinin təsərrüfat dövriyyəsində rolu tədqiq edilmişdir;
- innovasiya infrastrukturunu subyektlərinin müasir vəziyyəti qiymətləndirilmişdir;
- ölkə iqtisadiyyatında innovasiya fəaliyyətinin müasir inkişaf xüsusiyyətləri və innovasiya sistemlərinin tətbiqinin mövcud vəziyyəti qiymətləndirilmişdir;
- elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətləri müəyyən edilmişdir;
- Azərbaycan dövlətinin innovasiya siyasətinin və bu siyasətin formalaşdırılmasının iqtisadi əsasları öyrənilmişdir;
- Azərbaycanda innovasiya fəaliyyəti və onun stimullaşdırılması üsulları araşdıraraq elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, innovasiya fəaliyyəti üzrə irəli sürülmüş tövsiyə və təkliflər biznes sisteminin innovasiyalı inkişafı üzrə problemlərin tədqiq edilməsində əhəmiyyətli ola bilər. Dissertasiyada irəli sürülən təklif və tövsiyələrdən biznesdə innovasiya sisteminin müasir inkişaf yolları, onun metod və formaların tətbiq edilməsində, elmi tədqiqatlarda, habelə tədris prosesində və s. istifadə oluna bilər.

İşin həcmi və quruluşu.Dissertasiya işi giriş, doqquz paragrafi əhatə edən üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 93 səhifədir.

İxtisar Siyahısı

AMEA-Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

MİS-Milli İnnovasiya Sistemi

ETTKİ-Elmi-tədqiqat təcrübə konstruktor işləri

ÜƏMT-Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı

FƏSİL I.BİZNESDƏ İNNOVASIYALI İNKİŞAFIN FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ

1.1.İnnovasiya sisteminin inkişafı üzrə nəzəri-metodoloji bazanın formalaşdırılması

Müasir şəraitdə innovasiya prosesləri yeni müstəvidə və keyfiyyətə genişlənməkdədir. Bu isə innovativ yeniliklərin yayılmasına səbəb olur. İnnovativ yeniliklərin istehsala tətbiqinin sürətlənməsi isə bütün dünyada iqtisadi və təsərrüfat proseslərinin dəyişmə tempinin artmasına şərait yaradır. İnnovasiya iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artmasını təmin edir, milli iqtisadiyyatın funksional xarakterinə güclü təsir göstərir, integrasiya proseslərini intensivləşdirir, xarici investisiyaların artmasına birbaşa təsir edir. İnnovasiya son dövrlərdə bir çox tədqiqatçının əhəmiyyətini başa düşdüyü və daha çox üzərində dayandığı bir fakt halına gəlmişdir. Həqiqətəndə dəyişikliklərə uyğunlaşmaq, ən əsas dəyişiklikləri idarə etmək və artan rəqabətə davam gətirmək üçün müəssisə və şirkətlərin innovasiya əsaslı məhsul istehsalını genişləndirmək, innovasiya tipli idarəetmə sistemini qurmaq kimi fəaliyyətləri ön plana çıxmağa başlayır.

İnnovasiya biznesdə uzunmüddətli uğurun əsas elementi kimi çıxış edir. “İnnovasiya” anlayışı (ingiliscədən innovation) mənaca “yeni tətbiq”sözünün oxşarıdır. İnnovasiya biznes fəaliyyətinin səmərəliliyini artırdığına və inkişafına imkan yaratdığına görə ona yaradıcı, inkişaf etdirici, yeniliklərdən istifadəedici proses kimi baxılır. «İnnovasiya» anlayışı dəqiq və aydın səslənən bir ifadə olsada ona tədqiqatçılar tərəfindən eyni mənalı yanaşılmamışdır. Bunu aşağıdakı yanaşmalarda qeyd etmək olar:

1. İnnovasiya bir proses kimi (B. Tviss)
2. İnnovasiya bazara yeni avadanlığın, təkmilləşmiş sənaye proseslərinin çıxarılmasını təmin edən texniki istehsal və kommersiya tədbirlərinin məcmusudur. (F. Nikson)
3. İnnovasiya yeni məmulat texnologiya yaratmaq məqsədilə praktikada elmi ideyalardan istifadə edilən ictimai-texniki-iqtisadi prosesdir. (B. Santo)

4. İnnovasiya istehsal amillərinin yeni qaydada elmi-təşkilati kombinasiya edilməsidir. (Y. Şumpeter)
5. İnnovasiya yeni fikirlərin tətbiq edilməsidir. Sistemlərin problemlərinin bu ehtiyaclarla əlaqədar olaraq yeni üsullarla həll edilməsidir. (Rickards)
6. Şirkətlər innovasiyalar ilə rəqabət üstünlüyü əldə edər. İnnovasiyaya həm yeni texnologiya, həm də yeni idarəetmə formalarını əhatə edə biləcək şəkildə geniş prizmadan yanaşırlar. (Porter)

İnnovasiyanın əsas səbəbləri arasında Porter aşağıdakıları göstərir:

1. Yeni texnologiya; 2. Alıcıların yeni və ya dəyişən tələbatları; 3. Sahədə yeni seqmentin yaranması; 4. Müvafiq ehtiyatların dəyərinin və mövcudluğunun dəyişməsi; 5. Dövlət tənzimlənməsindəki dəyişikliklər və s.

«İnnovasiya» anlayışı ilk dəfə elmə XIX əsrdə mədəniyyətşünaslar tərəfindən gətirilmişdir. Burada “innovasiya” anlayışı bir mədəniyyətin müəyyən ünsürlərinin digər mədəniyyətlərə, yeni Avropa adətlərinin Afrika və Asiya xalqlarının ənənəvi təşkilati üsullarına uyğunlaşdırılmasını ifadə edirdi. (6, s.36)

İqtisadi ədəbiyyatlarda innovasiya anlayışına müxtəlif formalarda təriflər verilmişdir. Hal-hazırda innovasiya fəaliyyəti sahəsində ümumi qəbul olunmuş terminalogiya yoxdur. Akademik L.İ. Abalkinin fikrincə “innovasiya fəaliyyəti bir tərəfdən elmin, kəşfin və ixtiranın texnika və texnologiyanın səviyyəsinə daim təsir göstərməsində, digər tərəfdən isə elmi-tədqiqatlarda yeni cihaz və avadanlıqların tətbiqində təzahür edən elm və texnikanın qarşılıqlı əlaqəli ardıcıl inkişafı başa düşülməlidir”. (6, s. 37) M.C. Atakişiyev, Q.S. Süleymanovun qeyd edir ki, innovasiya bazar iqtisadiyyatına uyğun elm və texnikanın nailiyyətləri əsasında istehlakçıların tələbatını ödəmək məqsədilə yeni əmək məhsullarını təklif etmək üzrə tədbirlər olub, investisiyanın keyfiyyət tərəfini xarakterizə edir. (20, s.8)

Respublikamızda innovasiya anlayışının tədqiqinə ötən əsrin 90-ci illərindən başlanılmış və ona diqqət artırılmışdır. İnnovasiya anlayışına istehsal innovasiyası, texniki-texnoloji innovasiya, əməyin təşkili və idarəetmədə innovasiya kimi yanaşılmasını qeyd edən tədqiqatçılar bu yanaşmaya innovasiya fəaliyyətində

məhsul-innovasiya, proses-innovasiya, sosial-innovasiya, idarəçilik innovasiyası kimi baxışların olmasını da qeyd edirlər.

Bəzi tədqiqatçılar qeyd edir ki, innovasiya-əvvəllər mövcud olmayan elə yeniliyin işlənməsi və tətbiqidir ki onun vasitəsilə köhnə, məlum elementlər həmin biznesin iqtisadiyyatına yeni forma verir və innovasiyaları biznesin potensialını tapmaq və gələcəyi yaratmaq üçün istifadə etmək olar.

Dünyanın iqtisadi ədəbiyyatlarında “innovasiya” məfhumu yeni məhsul və texnologiyanın reallaşmasında potensial elmi-texniki tərəqqinin, yeni idarəçilik münasibətlərinin, yeni istehsal üsulunun və s. istehsala tətbiqi kimi fikirlər mövcud olduğu halda ölkəmizdə isə innovasiyanın mahiyyəti bir sıra hallarda əsasən yeni texnikanın istifadə edilməsi ilə əlaqələndirilir. Bu da onun mahiyyətini müəyyən qədər məhdudlaşdırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya anlayışının mahiyyətinə dair vahid fikir mövcud deyildir. İnnovasiya anlayışı bəzi hallarda yeni məhsul, texnologiya, metod və s.tətbiqinin nəticəsi kimi şərh olunur. Bu halda innovasiyaya yenilik kimi baxılır.

İnnovasiya anlayışı haqqında yuxarıda qeyd olunanları təhlil edib qeyd etmək olar ki innovasiya obyektlərin, sistem, müəssisə və cəmiyyətin bütövlükdə bir vəziyyətdən digərinə, daha təkmil vəziyyətə keçidini nəzərdə tutan konkret situasiyaların sonsuz sayı çoxlu miqdarda şərhlərin və təriflərin yaranmasına imkan verir. Daha təkmil vəziyyətə keçid yeniliklərin-yeni vasitələrin, qaydaların, məhsulların, metodların, texnologiyaların tətbiqini və reallaşdırılmasını nəzərdə tutur ki, bunları da fikirləşmək, işləyib hazırlamaq və ixtira etmək lazımdır. İnnovasiya yeni biliklərin reallaşdırılmış məcmusu kimi müvafiq sahələrdə praktiki əhəmiyyətli olmalı və müsbət effekti təmin etməlidir.

Innovasiya anlayışının dəqiq müəyyən edilməsi üçün “yenilik” və “innovasiya” anlayışlarının mahiyyətini izah etmək lazımdır. “Yenilik” anlayışı dedikdə fəaliyyət prosesində yeni məhsul, yeni texnologiya, yeni metod və s. reallaşdırıla bilən yeni ideya nəzərdə tutulur. İnnovasiya anlayışı isə yeniliklərin istifadəsi nəticəsində yaradılan, bazarda reallaşdırılan və yaxud istehsal, idarəetmə və digər fəaliyyətlərə tətbiq edilə bilən yeni eyni zamanda təkmilləşdirilmiş məhsul və ya texnologiya kimi izah edilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində innovasiyaların sistemli təsviri metodologiyası 1992-ci ildə Osloda qəbul edilmişdir ki, bu da “Oslo rəhbərliyi” adını almış beynəxalq normalara əsaslanır. Onlar texnoloji innovasiyalar əsasən hazırlanmış yeni məhsul və prosesləri, həmçinin onların texniki dəyişikliklərini özündə birləşdirir.

Hal-hazırkı dövrdə innovasiyanın əsas göstəricisi kimi onun yeni istehlak xüsusiyyətləri çıxış etməlidir. Yeni innovasiyanın baş verməsi üçün ilk növbədə yenilik olmalıdır. Bu zaman yenilik dedikdə yeni məhsul, yeni metod, yeni ideya nəzərdə tutulur ki, bunlardan hər hansı birinin tətbiq edilməsi innovasiyanın baş verməsinə gətirib çıxarır. Deməli, “innovasiya” anlayışı yeni məhsul, yeni xidmət, onların yeni üsullarla istehsalı, təşkilati, maliyyə, elmi-tədqiqat və digər sferalarda yenilik, məsrəflərə qənaət edilməsinə imkan verə bilən hər hansı bir təkmilləşmə kimi geniş mənada işlədilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir innovasiya prosesləri haqqında fikirləri ilk dəfə iqtisadiyyat elminə 1911-ci ildə Avstriya iqtisadçısı Yozef Şumpeter “İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi” ilə gətirmişdir. O, bu əsərində ilk dəfə inkişafda dəyişikliklərin yeni kombinasiyası məsələlərinə baxmış və innovasiya proseslərinin tam təsvirini vermişdir. Y.Şumpeter innovasiyanı yeni texnika və texnologiyaların, yeni idarəçilik münasibətlərinin, həmçinin ehtiyatlardan istifadə edilməsinə yeni üsulların tətbiqinin istehsalın inkişafı və bazarın dəyişilməsi nəticəsində formalaşdığını qeyd edərək, innovasiyanın beş tipini fərqləndirirdi: (17,s.831)

- 1) Yeni texnika yeni texnoloji proseslərdən və ya istehsalın yeni bazar təminatından istifadə edilməsini;

- 2) Yeni xassələrə malik məhsulun tətbiqini;
- 3) Yeni xammaldan istifadə edilməsini;
- 4) İstehsalın təşkilində və onun material-texniki təminatında dəyişikliklər edilməsini
- 5) Yeni satış bazarının meydana çıxmasını.

Bu göstərilən dəyişikliklər aksiomatik təbiətli dəyişikliklərdir və onu başqa qaydada təsnifləşdirmək mümkündür. Məsələn aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar: (22,s.437)

1. Əqli sferada. 2. Məhsuldar qüvvələrin maddi ünsürlərində. 3. Milli iqtisadiyyatın innovasiya bazasında. 4. İctimai əmək bölgüsündə və sənayenin texniki-texnoloji potensialında. 5. Elmi potensialda, elmi sistemdə. 6. İnnovasiya fəaliyyətinin resurs təminatında, innovasiyanın maliyyələşməsində. 7. İnnovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması sistemində. 8. İnnovasiyanın investisiyalaşdırılmasında

“İnnovasiya” anlayışı eyni zamanda “innovasiya fəaliyyəti” anlayışı ilə əlaqədardır. İnnovasiya fəaliyyəti dedikdə elmi tədqiqatların və işləmələrin və ya digər elmi-texniki nailiyyətlərin nəticələrinin yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulda, praktiki fəaliyyətdə istifadə oluna bilən yeni və ya təkmilləşdirilmiş texnoloji prosesdə əks olunmasına yönəlmiş bir proses kimi başa düşülür. İnnovasiya fəaliyyəti sahibkarlığın müəyyən bir funksiyasıdır. İnnovasiya fəaliyyəti sahibkarın yeni resurslar yaradaraq və ya mövcud ehtiyatlardan istifadə potensialını artıraraq öz rifahını yüksəltməsidir. Hər şeydən əvvəl innovasiya fəaliyyəti bir iqtisadi prosesdir. Bu prosesin sonunda bir məhsul da, bir xidmət də , daha inkişaf etmiş idarəetmə modeli də ola bilər. İnnovasiyada təsadüfə yer yoxdur. İlk növbədə lazımi təcrübənin formalaşması lazımdır. Tədqiqat və inkişaf etdirmə ilə innovasiyanı qarışdırmamaq lazımdır. Hər tədqiqat müsbət nəticə versə belə, innovasiyaya yol açmaz. Bununla belə innovasiya fəaliyyətin inkişafını yüksəltmək üçün tədqiqat aparmaq, yeni biliklər yaratmaq zəruridir.

İnnovasiyaya ehtiyac səbəbləri Peter F. Drucker tərəfindən müəssisə daxili və müəssisə xarici səbəblər olaraq iki yerə ayrılır. Müəssisə daxili innovasiya səbəbləri

arasında innovativ tanınmaq və bunu daimi edə bilmək, seçim aparılması mümkün ola biləcək geniş bir məhsul cədvəlinə sahib olmaq, gəliri yüksəltmə ümidinə və istəyinə malik olmaq, müəssisədə ruhu yüksək tutmaq və daha çox yenilik edilə, yaradıcılığa əlverişli təşkilati şərait yaratmaq kimi səbəbləri qeyd etmək olar. Bundan başqa, istedadlı və istəkli işçiləri işə cəlb etmək və onların müəssisədə qalmasını təmin etmək, müəssisədə bütün işçilərin işlərindən zövq almaq imkanları vermək və müəssisənin problemlərinin həllində onlardan kömək istəyərək, onları işə qarşı motivasiya etmək kimi işləyənlərlə bağlı səbəblər də ola bilər.

İnnovasiya sistemi bir firmanın məhsullarında, istehsal üsullarında, təşkilati prosesləri idarəetmə, marketinq və dizayn sistemlərində qurula bilər. Bunlar öz növbəsində məhsul innovasiyası, xidmət innovasiyası, proses innovasiyası, təşkilati innovasiya, və marketinq innovasiyası olaraq adlandırılır. Həmçinin, innovasiya sistemi qurularkən texnologiyanın istifadəsinin əhəmiyyətli olub-olmadığı nəzərə alınaraq texnologiya yönümlü və texnologiya istifadə olunmayan innovasiya tiplərində bölünə bilər. İnnovasiyanın təkcə iqtisadi bir sistem olmadığı eyni zamanda bərabərsizlikləri aradan qaldıran, məşğulluğu təmin edən və ətraf mühitin qorunmasında iştirak edən ictimai bir sistem olduğu həqiqəti də ön plandadır.

İnnovasiya sisteminin rəngarəngliyi və müxtəlifliyi onun təsnifləşdirilməsini tələb edir. Məhz buna görə də innovasiyanın aşağıdakı növləri ayrılır: strukturu dəyişən, strateji innovasiya, tətbiqetmə innovasiyası, yeni məhsul innovasiyası, proses innovasiyası, təcrübə innovasiyası, marketinq innovasiyası, marketinq innovasiyası, təşkilati innovasiya.

Fərqli və ya yeni məhsulun təkmilləşdirilməsi və ya mövcud olan məhsulda dəyişiklik, yenilik edilməsi və bu məhsulun bazara çıxarılması məhsul innovasiyası adlanır. Məhsul innovasiyası yeni mal və ya xidməti bazara çıxarmaq və ya malın, xidmətin məzmununda və ya istifadə niyyətində əhəmiyyətli təkmilləşdirmələr aparmaq kimi təsvir oluna bilər. Bu təkmilləşdirmələr texniki xüsusiyyətlərdə, komponentlərində, təminatında və ya digər funksional xüsusiyyətlərində ola bilər. Məhsul innovasiyası yeni bilik və texnologiyaların istifadə edilməsini təmin edir və

ya olan bir məlumat və ya texnologiyanın yeni kombinasiyalarda istifadə təməlinə əsaslanır

Xidmət sektorunda innovasiya emal sektorundan fərqlidir. Yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirilmiş, xidmətin təqdimat və paylama sistemindəki yenilik və ya fərqlilik, xidmətin təqdim edilməsində yeni texnologiyaların istifadə edilməsi, xidmət innovasiya fəaliyyətini doğurur. Bu cür innovasiyalar xidmət sektorunda fəaliyyət göstərən firmaların texnoloji və təşkilati qabiliyyətlərini göstərməklə yanaşı insan resurslarının bacarıqlarının da artırılmasını və şərtlərə uyğun olaraq yenidən qurulmasını tələb edir.

Marketing innovasiyası məhsulun dizaynında, qablaşdırmasında, paylama yada qiymətləndirməsində möhtəşəm dəyişiklər ehtiva edən yeni marketing metodlarını istifadə etməkdir. Marketing innovasiyası firmanın satışlarını artırmaq məqsədiylə fərqli və yeni layihələrin (məhsulda və ya qablaşdırmasında) həyata keçirilməsi, müxtəlif marketing üsullarının inkişaf etdirilməsi və həyata keçirilməsi, ya da mövcud olanların yaxşılaşdırılaraq daha irəlilədilmiş hala gətirilməsidir.

Məhsul və xidmətlər bazara təqdim etmək məqsədi ilə inkişaf etdirilir və istehsal olunur. Məhsul və xidmətlərin daha çox satılması üçün daha çox sayda müştəri cəlb edə bilməsi lazımdır. Daha çox müştəri cəlb etmək üçün, məhsul və xidmətlərdə fərqli, müxtəlif və yeni dizaynların, qablaşdırmaların və marketing üsullarının inkişaf etdirilib istifadə edilməsi marketing innovasiya fəaliyyəti adlanır. Marketing innovasiya fəaliyyəti üçün iki mərhələ izlənməlidir. Bunlar müvafiq olaraq kəşf etmək və inkişaf etdirmə. Kəşf etmə mərhələsində görülməsi lazım olan əsas məsələ hədəf kütlənin problemlərini yaxşı bir şəkildə müəyyənləşdirərək, onlara nə təklif edəcəyinin müəyyən olunmasıdır. İnkişaf etdirmə mərhələsində isə artıq yaxşı məlum olan problemləri həll etmək və nizamlamaq üçün alətlər inkişaf etdirilməlidir.

Hər bir biznesin uğurlu ola bilməsinin vacib şərtlərindən biri də təşkilati strukturun mükəmməlləyidir. Məhz bu məqsədlə təşkilati innovasiya mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təşkilati innovasiya menecment xərcləri və ya əməliyyat xərclərini aşağı salmaqla firmanın fəaliyyətini yüksəltməyi və beləliklə, əmək

məhsuldarlığını artırmağı və ya xərcləri aşağı salmağı qarşısına məqsəd qoyur. Təşkilati innovasiya yeni iş metodlarının inkişaf etdirilməsi, ya da mövcud olan üsulların firma şəraitinə uyğunlaşdıraraq istifadə edilməsidir. Müəssisələr yalnız məhsul və xidmətlərini inkişaf etdirib fərqliləşdirərək innovasiya etməzlər. Bir müəssisənin rəqabət üstünlüyü tutub bunu qoruması üçün idarəetmə üsullarının inkişaf etdirilməsi, fərqliləşdirilməsi və yenilənməsi lazımdır. Bu, inkişaf etdirmək, fərqliləşdirmə və yeniləmə fəaliyyəti təşkilati innovasiya adlanır.

Proses innovasiya fəaliyyəti yeni və ya əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirilmiş istehsal üsulu və ya satış metodu tətbiq etməkdir. Bu istehsal və ya satış texnikasında, texniki avadanlıqda dəyişiklikləri əhatə edir. Proses innovasiya fəaliyyəti vahid istehsal xərclərini və ya satış xərclərini azaltmağı qarşısına məqsəd qoyur. Proses innovasiya fərqli və yeni bir istehsal üsulunun inkişaf etdirilməsi və ya mövcud olan üsulların yaxşılaşdırılıb daha irəlilədilmiş hala gətirilməsidir.

İnnovasiya sistemi yaradılarkən və hər hansı innovasiyanın tətbiqi zamanı aşağıdakıları da qeyd etmək lazımdır:

- əgər innovasiya məhsullara tətbiq edilirsə onda bu və ya digər məhsulun bazarda şansının olub-olmaması qiymətləndirilməlidir.

- əgər istənilən prosesə innovasiyalar tətbiq edilirsə, bu halda real mənfəətin əldə edilməsini, eyni zamanda mümkün ola biləcək risk amillərini nəzərə almaq lazımdır.

Məhz bu baxımdan innovasiya sisteminin tətbiq edilməsi kifayət qədər riskli xarakter daşıyır. Bu zaman yarana biləcək riskləri aşağıdakı sırlamaq olar: innovasiya layihələrinə daxil olmuş elmi-tədqiqat işlərinin aşağı səviyyədə olması, innovasiyanın texnoloji və konstruksiya hazırlığında texniki parametrlərin mütərəqqi standartlardan geri olması, innovasiya ideyalarının həyata keçirilməsi üçün maliyyə resurslarından düzgün istifadə edilməməsi, satış bazarı və gələcək rəqiblərin düzgün müəyyən edilməməsi.

Mümkün ola biləcək risk hallarının qarışısını almaq üçün innovasiya sisteminin səmərəli idarə edilməsi üsulları yaradılmalıdır. Bunun üçün innovasiya fəaliyyətinin sistemli idarə olunmasını təmin edə biləcək strukturlar yaradılmalı, innovasiyaların

idarə olunması funksiyaları ənənəvi funksional və istehsal bölmələri arasında bölüşdürülməli, innovasiya fəaliyyətini idarə edə biləcək xüsusi xidmətlər təşkil olunmalı, layihə idarəetmə formaları inkişaf etdirilməlidir. Eyni zamanda innovasiya sisteminin səmərəli idarə olunması innovasiya proseslərinin başlıca mərhələlərinin və istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, onun hüquqi, təşkilati, kadr, maliyyə təminatı kimi məsələlərinin də düzgün həll olunmasını tələb edir.

1.2 İnnovasiya sistemi və onun strukturuna baxışların ümumiləşdirilməsi

Müxtəlif iqtisadi sistemlərdə iqtisadiyyatın inkişafının özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Bununla belə bu sistemlərin əksəriyyəti inkişaf mənbələrindən istifadə etmir və ya onları zəruri hallarda tətbiq edirlər. Lakin elə sistemlər mövcuddurki, onlar öz mahiyyətinə görə inkişaf etməkdə olan sistemlərdir və xarici mühitə dəyişdirici impulslar verir. Belə sistemlərə innovasiya sistemləri də aiddir.

İnnovasiya sistemi-bu innovasiya fəaliyyətinin , həmçinin onun elementlərinin qarşılıqlı əlaqələrinin məcmusudur ki , onun da fəaliyyəti yeni layihə və proqramların həyata keçirilməsinə istiqamətlənməklə, iqtisadi sistemin innovasiya inkişafını təmin etməklə elmi-texniki, sosial, siyasi və digər səmərənin əldə edilməsidir.

İnnovasiya sistemi özlüyündə innovasiya fəaliyyətinin mürəkkəb, açıq və dinamik modelini təşkil etməklə geniş məkanda və çoxlu elementlərin daxilində innovasiya fəaliyyətinin qarşısına qoyulmuş məqsədlərə çatma prosesində onların qarşılıqlı münasibətini təmin edir.

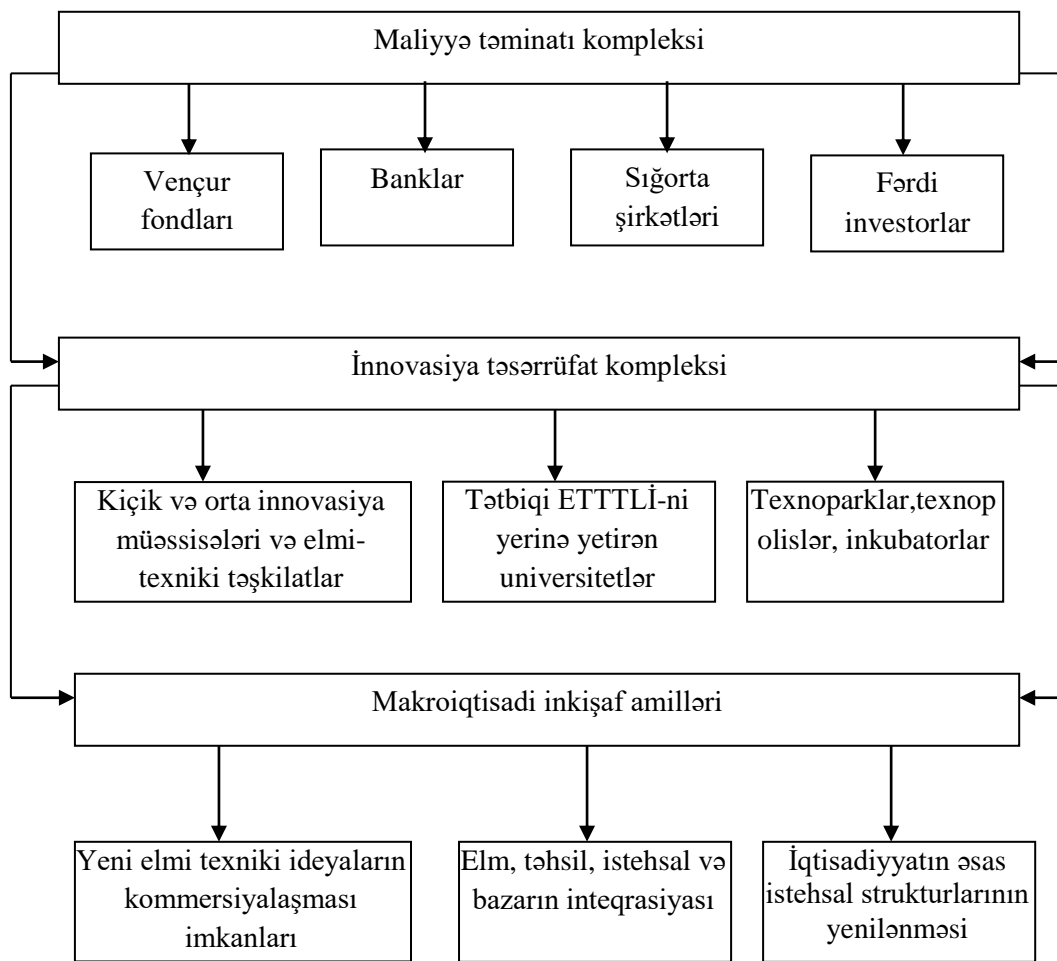
İnnovasiya sistemlərinin inkişafını tədqiq etmək məqsədilə innovasiya sistemlərinin mahiyyətinə, məzmununa, atributlarına, növləri və xüsusiyyətlərinə baxmaq lazımdır. İnnovasiya sisteminin mahiyyəti innovasiya fəaliyyətinin sayısız elementlərinin, onların məkan və zamanda birləşdirilməsi, mikro və makro əhatəsinin, iqtisadi fəaliyyətinin məcmuu səmərə və keyfiyyətinin dəyişdirilməsinə nail olmaq üçün innovasiya layihə və proqramların işlənməsi və reallaşdırılmasıdır. İnnovasiya sisteminin mahiyyəti dedikdə daxili və xarici müştərilərin mənfəətin alınmasına və daim artmasına yönəlmiş yeniliklərə olan tələbatlarının ödənilməsinə istiqamətlənmiş innovasiya biznesi, həmçinin onun funksional və icrasına dəstək

verməklə resurs, normativ, məlumat, yardımçı və metodik komplekslərin sistemi başa düşülür. İnnovasiya sisteminin kompleks xarakteri, açıqlığı, aktivliyi, təşkil olunan olması və nəticəliliyi onun istənilən səviyyədəki əsas atributlarıdır. (25,s.251)

Bir ölkənin institusional və təşkilati quruculuğu ilə bağlı olan iqtisadi inkişafda innovasiya sistemlərinin əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Ölkə içindəki innovasiya fəaliyyətinin və tərəflərinin koordinasiya və qarşılıqlı təsirini təmin edən üst tikililər olan innovasiya sistemlərindəki institusional mexanizmlər innovasiya fəaliyyətini tənzimləmə və rəqabətə davamlı inkişaf proqramlarını, icra və daşıma vəzifələrini yerinə yetirirlər. Ədəbiyyatda bir çox çalışmada innovasiya sistemi ilə inkişaf arasında xətti bir əlaqənin olduğu ortaya qoyulur.

Aşağıdakı sxemdə innovasiyaların maliyyələşdirilməsi modelləri qeyd edilmişdir.

Sxem 1.İnnovasiyaların maliyyələşdirilməsi modelləri

Sxemdən də müəyyən olur ki, yeni bir biliyin istehsal edilməsi, var olan informasiyanın fərqli şəkillərdə bir araya gətirilməsi, ya da informasiyanın iqtisadi

olaraq gəlir verən məhsul və proseslərə çevrilməsi ilə yaxından əlaqəli olan milli və regional innovasiya sistemləri rəqabət gücünü artıraraq regional və milli inkişafa çox mühüm töhfələr edərkən, araşdırma və inkişaf təşkilatları və institutları, teknoparklar, universitet-sənaye əlaqələri, innovasiya köçürmə mərkəzləri və inkişaf agentlikləri da bu prosesdə çox mühüm rollar oynayırlar. Bir ölkənin irəli dərəcədə innovasiya fəaliyyəti qabiliyyətlərinə və texnologiyalara malik olması və səmərəli milli innovasiya sistemini yaratması, ölkənin davamlı bir iqtisadi inkişaf prosesinə daxil olmasını təmin edir və onun əsas rəqabət qabiliyyətinin artmasına səbəb olur. Bu nöqtədə inkişaf üçün edilən İnvestisiya, insan resurslarının səmərəliliyi, sahibkarlığı dəstəkləmək nöqtəsində maliyyələşdirə və risk kapitalının kafiliyi, əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması, texnoloji fəaliyyətlərin sıxlığı və sənaye qrupları olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnnovasiya sistemi yanaşmasını məzmun baxımından həm geniş, həm də dar mənada izah etmək mümkündür. Dar mənada innovasiya sistemi əvvəla, universitetlərin, dövlət və özəl sektor tədqiqat institutları və təşkilatlarının tədqiqat, inkişaf funksiyalarını birləşdirən və üçlü spiral münasibəti kimi xarakterizə olunan innovasiya fəaliyyətinin xətti modelini əks etdirir. Geniş mənada innovasiya sistemi öyrənməyi, araşdırmağı və kəşf etməyə təsir edən iqtisadi struktur və institusional təşkilatlanmanın bütün hissələrini və istiqamətlərini birləşdirir.

İnnovasiya sistemi yanaşmasının əsas fikri, bir iqtisadiyyatın ümumi innovasiya fəaliyyətinin, sadəcə, firmalar və tədqiqat müəssisələri kimi müəyyən təşkilatların fəaliyyətlərinə deyil, eyni zamanda məlumat istehsalı və bölüşdürülməsi məsələlərində öz aralarında və hökumət ilə olan qarşılıqlı təsirlərinə əsaslanan olmasıdır. İnnovasiya sistemini informasiya istehsal edən və paylayan, innovasiya fəaliyyəti köməyi ilə istifadə edərək iqtisadiyyata yönləndirə bilən, dəyərli bir varlığa çevirən bir sistem hesab etmək olar.

Grasselliyə görə innovasiya sisteminin məqsədi, informasiya istehsal etmək, yaymaq və iqtisadi inkişaf üçün istifadə etməkdir. Sistem firmalara innovasiya fəaliyyətində ehtiyac duyduqları sürətli texnoloji dəyişikliyi və qlobal rəqabətin

artırılması istiqamətində lazımı dəstəyi təmin edir. İnnovasiya sistemi tədqiqat institutları, universitetlər, texnologiya transfer agentlikləri, ticarət palataları, maliyyə qurumları, investorlar, dövlət idarələri, firma şəbəkələri və sənaye qurupları kimi fərqli regional tərəfdaşlar üzərinə inşa edilir. (26,s.535-538)

İnnovasiya sistemi ilə əlaqədar olaraq ilkin fərziyyə istehsalda, ticarətdə və bilikdə ixtisaslaşma məsələsində milli innovasiya sistemlərinin fərqlilik kəsb etməsidir. İkinci fərziyyə iqtisadi performans üçün əhəmiyyətli olan məlumat ünsürlərinin yerli olduğu və asanlıqla bir yerdən başqa bir yerə aparıla bilməsidir. İnnovasiya sistemi yanaşmasının mərkəzində yerləşən üçüncü fərziyyəyə görə sistem firmalar və təşkilatlar arasındakı qarşılıqlı təsirlər və münasibətlər üzərinə yönəldilmişdir. Bu yanaşma İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, Avropa İttifaqı, Birləşmiş Millətlər Ticarət və İnkişaf Konfransı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişaf Təşkilatı kimi beynəlxalq təşkilatların yanaşı, milli hökumətlər və regional tənqidçilər tərəfindən aparılan müxtəlif siyasət işlərində mühüm yer tutur.

İnnovasiya sisteminin təchizat və tələb istiqamətini qeyd etmək lazımdır. Təchizat istiqaməti təhsil üçün institusional məsuliyyətlə yanaşı informasiya quruculuğunun təşkilati resurslarını və yüksək səviyyəli iş gücünün hazırlanmasını əhatə edir. Tələbat istiqaməti, innovativ proseslərin və məhsulların satılması və əmələ gəlməsində iştirak edən, elmi və texnoloji materialını inkişaf etdirən və tətbiq edən məhsuldar sistemlər, firmalar və təşkilatları əhatə edir. Texnoloji ideyaların əldə edilməsi və yayılması innovasiya sistemi içərisindəki nou-hau və həll məsələsində mühüm rol oynayan innovasiya dəstək təşkilatları arasındakı boşluğu doldurur. Həmin innovasiya dəstək təşkilatlarına exnologiya mərkəzləri, texnologiya brokerləri, müəssisə innovasiya mərkəzləri, ali təhsil sistemindəki təşkilatlar və risk kapitalı sistemləri kimi innovasiya maliyyələşdirmə mexanizmlərini daxildir.

Tödtling və Kaufman innovasiya sistemi yanaşmanın əsas xüsusiyyətlərini aşağıdakı şəkildə sıralamışlar: (28,s.27-29)

-İnnovativ proseslər marketing və paylama funksiyaları kimi müxtəlif başlanğıc nöqtələrinə malikdir. İnnovasiya sistemlərində firmalar və digər təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqələr mövcuddur.

- Məlumat, yalnız innovasiya prosesinin başlanğıcında deyil, innovasiya prosesi boyu etibarlıdır. Başqa sözlə, müxtəlif rabitə kanalları vasitəsilə asanlıqla dəyişdirilə bilər.

-Qeyri-müəyyənlik, innovasiya prosesinin əsas xüsusiyyətidir. Yalnız təşkilatlar vasitəsilə bu problemlərin öhdəsindən gəlinə bilər. Təşkilatlar, innovasiya proseslərindəki bir çox funksiyaları yerinə yetirməkdədir. İlk olaraq, informasiya təmin etmək, ya da standartlar vasitəsilə qeyri-müəyyənlikləri azaldırlar. İkincisi, müxtəlif iştirakçılar arasındakı münaqişələri aradan qaldırır və əməkdaşlıq üçün qaydalar müəyyənləşdirirlər. Üçüncüsü, innovasiya fəaliyyəti üçün bəzi mükafatların verilməsini təmin etmək yolu ilə innovasiya fəaliyyətini ödənilmiş edirlər.

Son on illik dövrdə innovasiya anlayışına yanaşma xətti model təhlili çərçivəsində müzakirələrdən sistem mövqeyinə doğru dönmüşdür. İkinci nəsil innovasiya nəzəriyyələri adlandırılan sistem yanaşma yeni texnologiyaların yaranmasının dinamikalarını, tədqiqatla yanaşı yeni texnologiyaların yayılması və tərəfdaşlar tərəfindən pay bölgüsünə diqqət yetirir. Başqa bir anlayışla isə innovasiya ayrı-ayrı tərəfdaşların bir-birilə yaratdıqları qarşılıqlı təsirin nəticəsi kimi ortaya çıxır. Sistem mövqeyinə görə, innovasiya fəaliyyətin uğuru təkcə firmaların, firmadan kənar təşkilatların necə hərəkət etdiklərinə deyil, bütün tərəfdaşların məlumat bölgü şəbəkəsi yaradacaq şəkildə birlikdə necə hərəkət etdiyinə bağlıdır. "İnnovasiya sistemi" anlayışı, ənənəvi iqtisadi modellərin innovasiyanı açıqlama gücünün məhdud olmasından dolayı ortaya çıxmışdır. Ənənəvi modellərdə innovasiya araşdırma ilə başlayan bir proses kimi qeyd edilərkən , "innovasiya sistemi" isə bu anlayışı innovasiya fəaliyyəti, sistemlik, interaktiv və təkamüllü bir proses kimi görür. Anlayış günümüzdə milli, regional və bölmələr səviyyəsində innovasiya fəaliyyəti gücləndirmək və başa düşmək üçün bir çərçivə olaraq istifadə edilir.

Təşkilatda innovasiya sisteminin qurulması və yeniliklərin tətbiqi biznesin strateji idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. İnnovasiya sisteminin təməllərinin atılması biznesin strateji idarə edilməsinin müasir konsepsiyasının mahiyyətini - daima rəqabətqabliyyətli olmaq tamamlayır. Yeni məhsul buraxılışının mənimsənilməsi, daha təkmil satış və marketinq sisteminin yaradılması, firma fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin yeni alətlərinin tapılması və personalın-ışçı heyətinin stimullaşdırılmasının yeni metodlarının tətbiqi müasir biznes mövqelərinin və rəqabət üstünlüklərinin qorunmasını dəstəkləyən əsas şərtlərdir. T. Piterom və R. Uotermen “Təkmilləşdirmələr axtarışı” əsərində innovasiya proseslərinin yaradılması, inkişafı və idarə edilməsini 7 əsas elementlə, yaratdıqları 7-S modeli ilə bağlayırlar: struktur, strategiya, bölüşdürülən dəyərlər, bacarıqlar, sistem, heyət, üslub. Müəlliflər innovasiya proseslərinin təzahürlərini bu elementlərin rolunun təkmilləşməsində görürülər.

İnnovasiya sistemi dedikdə təşkilatı inkişaf üçün hazırlanan və tətbiq edilən hər cür yeniliklər üzrə fəaliyyətini inteqrasiya və koordinasiya edən elementlərin məcmusu başa düşülür. İnnovativ sistem üçün əsas mərkəzi element yaradıcılıq fəaliyyətidir, hansıki təşkilatın daima artım və inkişaf tempini reaktiv edir. Yaradıcılıq fəaliyyəti insan həyatının bütün sferalarında yeni ideyaların istehsalını nəzərdə tutur: biznesdə, elmdə, incəsənətdə, təhsildə, gündəlik yaşayışda. Yaradıcı ideyalar orjinal, digər ideyalardan fərqlənən daha təkmil və müasir problemləri yüksək keyfiyyətlə aradan qaldıran xüsusiyyətlərə malik olmalıdır. İnnovasiya təşkilat çərçivəsində yeni ideyaların tətbiqini nəzərdə tutur. Lakin bu klassik yanaşmadır. Müasir yanaşmalar innovasiyalara genişlənmiş təşkilat müstəvisində, yəni istehlakçılar, təchizatçılar, strateji tərəfdaşlar kontekstində nəzər salmağı zəruri bilir.

Firmanın innovasiya fəaliyyətinin episentri yeni məhsul formalarının mənimsənilməsi və ya yeni istehsal metodları, çatdırılma, realizasiya təşkil edir. Yeni məhsul texnoloji və istifadə xüsusiyyətlərinə görə əvvəl istehsal edilən məhsuldan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Burada innovasiya yeni texnoloji dəyişiklər, yeni

biliklərin istifadəsi əsasında baş verir. Yeni proses isə istehsalın yeni və ya daha təkmil texnoloji metodlarının tətbiqini ehtiva edir.

İnnovasiya sistemlərində əsas yerlərdən birini Elmi Tədqiqat və Təcürbə Konstruktor İşləri (ETTKİ) tutur. O kompaniyanın innovativ inkişafında fərqli və yüksək imkanlara malikdir. Əgər klassik idarəetmə ETTKİ-yə əlavə xərclər və risk mənbəyi kimi baxırsa, biznesin strateji idarə edilməsi ona kompaniya aktivləri, investisiya kimi yanaşır. ETTKİ idarəetmənin digər funksiyalarından ayrılıqda icra edilmir, əksinə onlarla qarşılıqlı sıx əlaqədə formalaşır. Mütəxəssislərin fikrincə gələcəkdə ETTKİ-nin diqqət mərkəzində duran əsas məsələlər aşağıdakılar olmalıdır:

- Texnoloji layihələr portfelinin sistemə formalaşdırılması;
- İnnovasiya menecmentinin yaxşılaşdırılması;
- Yeni texnologiyaların daha geniş bazarlara diffuziyası;
- Biliklərin kodifikasiya, müdafiə və onlardan istifadə məqsədilə idarə edilməsi;
- Kompaniyanın strateji görünüşünün aydın formalaşdırılmasının təşkilati təminatı;
- Texnoloji strategiya – biznes strategiyasının inteqral aspekti kimi;
- Qlobalizasiyanın verdiyi imtiyazlardan istifadə.

İnnovasiya sistemlərinin 8 növünü qeyd etmək olar: müəssisə sistemi, istehsal kompleksi, sahə, regional, milli, beynəlxalq, ümumdünya və global.

İnnovasiya sistemləri iqtisadi ədəbiyyatda üç səviyyədə müzakirə olunur.

1. Sahə innovasiya sistemi
2. Regional innovasiya sistemi
3. Milli innovasiya sistemi

Sahə innovasiya sistemi yanaşması 1987-ci ildə İtaliyada Universitet Bocconiye bağlı olaraq yaradılan "Centre for Research on Innovation and Internationalization (CESPRI)", nəzdindəki çalışmalarda inkişaf etmişdir. Bu mövzudakı qabaqcıl iş bu qurum nəzdində çalışan Brechi və Malerbanın birgə fəaliyyətidir. Bu işin məzmunu Avropa Birliyi ölkələrində altı əsas bölmədə (kimya, dərman, telekommunikasiya, komanda dəzgahları, təminat və xidmətlər) innovasiya sistemi baxımından təhlil edilməkdədir. Sahə innovasiya sistemi eyni funksional təyinatlı yeniliklərin onların

sahəvi differensiasiyasını, ixtisaslaşmasını, konsentrasiyasını, üfüqi və şaquli integrasiya proseslərini nəzərə almaqla istehsalı və işlənməsini təmin edən innovasiya subyektlərinin qarşılıqlı əlaqəsidir. Sahə innovasiya sistemi müəyyən bir istifadəyə yönəlmiş məhsul qrupu ilə, bu məhsulları inkişaf etdirməyə, istehsal etməyə, ticarət etməyə yönümlü tərəfdaşların bazar və bazar xarici qarşılıqlı təsirindən yaranan bir quruluş kimi təsvir oluna bilər. Sahə innovasiya sistemi mövcud və potensial ehtiyatlardan istifadə etməklə sahənin inkişafının investisiya layihələrinin formalaşdırılması və realizasiyasıdır. Sahə innovasiya sisteminin üç əsas quruluş forması var.

1. İnformasiya infrastrukturunu və texnologiyalar
2. Tərəfdaşlar və şəbəkələr
3. Təşkilatlar

Regional innovasiya sistemi regionun innovasiya yönümlü müəssisələrinin, kiçik innovasiya biznesinin subyektlərinin, elmi-tədqiqat institutlarının, ali məktəblərin, innovasiya mərkəzlərinin, vençür firmalarının qarşılıqlı əlaqəli elementlərinin kompleksidir ki, hansı ki, onun da fəaliyyət göstərməsi prinsipinə yeni proqram və layihələrin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. Regional innovasiya sistemi federal və regional hakimiyyət orqanları tərəfindən maliyyələşdirilən, regionun innovasiya infrastrukturunu bazasında onun inkişaf layihələrinin hazırlanması və reallaşdırılmasıdır.

İnnovasiya sistemləri içərisində milli innovasiya sistemi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. 1980-ci illərdə ABŞ və Avropanın müxtəlif yerlərində inkişaf etdirilən milli innovasiya sistemi yanaşması, günümüzdə dünya üzrə elm adamları ilə yanaşı, siyasət qurucuları arasında da yayılmağa davam edir. C. Freeman 1987-ci ildə bu yanaşmanın ilk addımlarını atmışdır. Freemandan sonra Lundvall və R. Nelson sahəyə əhəmiyyətli töhfələr vermişlər. Bu tarixdən sonra innovasiya sistemləri yanaşması, olduqca möhkəm və uyğunlaşdırıla bir quruluşa malik olması və qloballaşma çağında innovasiya prosesi içərisində müxtəlif mövzularda əhəmiyyətli məlumatlar verməsi səbəbi ilə diqqət çəkməyə davam etmişdir. Milli innovasiya sistemi hər nə qədər yeni bir yanaşma kimi görünsə də, Freeman (1997) bu

yanaşmanın köklərinin ən azından, Fridrix List (1841) in "Milli Siyasi İqtisadiyyat Sistemi" yanaşmasına qədər uzanacağını ifadə edir. Freeman Listin hər hansı bir müasir sənaye iqtisadiyyat üçün əhəmiyyətli olan amillərin (məsələn; investisiya, təşkilatlar, xarici texnologiyanın idxalı, təhsil və tədris və bunlar arasında mövcud olan geniş əlaqələr) fərqiində olmadığını, bu səbəbdən də milli innovasiya sistemi anlayışı əvəzinə milli siyasi iqtisadiyyat sistemi anlayışını istifadə etməyə üstünlük verdiyini ifadə etmişdir.

Milli innovasiya konsepsiyası ilk dəfə 1988-ci ildə işlənmişdir. Sonralar bu konsepsiya daha da inkişaf etdirildi. Konsepsiyanın ümumi metodoloji prinsipləri aşağıdakılardır:

- Şumpeterin iqtisadi dinamikanın baş faktoru kimi korporasiyalarda innovasiya əsasında rəqabət və elmi tədqiqatlar ideyalarına riayət etmək;
- innovasiya fəaliyyətinin məzmun və quruluşuna birbaşa təsir göstərən faktor kimi onun institusional kontekstinin təhlili;
- iqtisadi inkişafda elmin xüsusi rolunun qəbulu. (10,s.5)

Milli innovasiya sistemi, əsasən dar və geniş mənada olmaqla iki formada xarakterizə olunur. Dar mənada tərif xüsusilə, yeni informasiyanın yayılma və istifadəsini dəstəkləyən qurumlar üzərində cəmləşdirərkən, geniş mənada isə yalnız müəssisələri, universitetləri, dövlət araşdırma mərkəzlərini deyil, eyni zamanda ticarət siyasətini, makro iqtisadi siyasətləri və innovasiya qabiliyyətini dəstəkləyən digər siyasətləri də əhatə edir. Başqa sözlə dar tərif yalnız elmi və texniki araşdırma və innovasiya prosesində birbaşa rol oynayan qurumlar üzərində cəmləşdirərkən, geniş tərif isə öyrənmə, araşdırma, kəşf etmək və innovasiya fəaliyyətində birbaşa və dolaylı rol oynayan bütün iqtisadi, siyasi və ictimai qurumları da əhatə edir.

Milli innovasiya sistemi ilə bağlı keçirilən müxtəlif fikirlər var. Sunqur, etdiyi işində, Freeman və Nelsonun, Lundvallın, Patel və Pavvitin və Metcalfenin 1990-cı illərdə apardığı tədqiqatları tədqiq etdikdən və üzərində yetirdikləri nöqtələri müəyyən etdikdən sonra milli innovasiya sistemini; "fərdi və təşkilati öyrənmə proseslərini dəstəkləyərək, yeni məlumatın ortaya çıxmasını təmin edən, ortaya çıxan

bu yeni bilik və texnologiyaların istifadə edilməsində, genişləndirilməsində və iqtisadi faydaya keçirilməsində bilavasitə, ya da bilavasitə olaraq vəzifə sahə və bütün bu prosesləri fəal olaraq idarə edən təşkilatların yaratdığı əlaqə - əməkdaşlıq - qarşılıqlı təsir forması" kimi təsvir etmişdir.

Milli innovasiya sistemi çoxsaylı faktorların təsiri altında formalaşır ki, bura aşağıdakıları aid etmək olar: ölkənin ölçüləri, təbii ehtiyatların olması, coğrafi vəziyyət, dövlətçiliyin tarixi inkişafının və sahibkarlıq fəaliyyəti formalarının xüsusiyyətləri. Bu amillər milli innovasiya sisteminin inkişafının əsasını təşkil edir. Həmçinin Milli innovasiya sistemi özündə həmin ölkə üçün səciyyəvi olan və innovasiya proseslərinin yayılma şəraitinə təsir göstərən hüquqi, maliyyə, sosial-iqtisadi və informasiya institutlarının məcmusunu birləşdirir.

Milli İnnovasiya Sisteminin strukturuna aşağıdakılar daxildir:

- innovasiya siyasətinin strategiyası və üstünlükləri;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişafı və həvəsləndirilməsi sahəsi üzrə normativ-hüquqi baza ;
- innovasiya infrastrukturu;
- elmin yaradılması və yayılması;
- iri elmi-sənaye korporasiyaları, yüksək texnoloji sənaye istehsalları da daxil olmaqla sənaye müəssisələri;
- təhsil və peşə təhsili idarələri;
- innovasiyanın həyata keçirilməsini təmin edən bazar subyektləri;
- innovasiyanın yaradılması və irəlilədilməsini təmin edən marketing və maliyyə subyektləri;
- beynəlxalq mühitdə qarşılıqlı əlaqəni təmin edənlər . (8,s.37-38)

Milli innovasiya sistemi fəaliyyəti innovasiyaların həyata keçirilməsi və dəstəklənməsinə yönələn subyekt və institutların məcmusudur. Milli innovasiya sisteminin struktur elementləri kimi dövlət, biznes və təhsil müəssisələri çıxış edirlər. Milli innovasiya sisteminə dövlət və qeyri-dövlət qurumları daxildir. Dövlət qurumlarına: innovasiyaları idarə etmə qurumları, innovasiya mühitini formalaşdıran

institusional sistem (qanun, norma, qayda, standartlar), innovasiyaların büdcədən maliyyələşdirilməsi; dövlətin elmi mərkəzləri, təhsil sistemi daxildir. Qeyri-dövlət sistemində isə vençur kompaniyalar, TMK elmi mərkəzləri, elm tutumlu şirkətlər, innovasiyaların xüsusi maliyyələşdirmə sistemi, konsaltinq kompaniyalar və müstəqil ekspertiza və s. daxildir. (11, s.68)

Milli innovasiya sisteminin əsas məqsədi – elmtutumlu sahələrin inkişafı hesabına dayanıqlı iqtisadi artımı təmin edən, əhalinin həyat səviyyəsini yüksəldən sahələr sisteminin yaradılmasıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə özlərinə məxsus Milli innovasiya sistemi formalaşmış və fəaliyyət göstərir. Dövlət Milli innovasiya sistemini güzəştli vergi, birbaşa büdcə maliyyələşdirilməsi, kreditlərin verilməsi, vençur fondların təşkili və inkişafına kömək və digər vasitələrlə dəstəkləyir.

1.3.Əqli mülkiyyət obyektlərinin təsərrüfat dövriyyəsində rolu

XXI əsrdə elmin və texnologiyanın inkişafı beynəlxalq əsasda yeni dəyişiklərə də təkan vermişdir. Bu amillər içərisində ən əhəmiyyətli mühüm iqtisadi və sosial əsas malik olan əqli mülkiyyətdir. Biliklərin və mədəniyyət funksiyalarının əsaslı şəkildə dəyişməsi, əqli mülkiyyətin müxtəlif növ dəyərlərin yaradılması, ölkələrin iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi və informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında güclü alət kimi çıxış etməsi əqli mülkiyyət termininin son dövrlərdə sürətlə yayılmasına səbəb olmuşdur. Əqli fəaliyyət nəticələrinin stimullaşdırılması, investisiyaların yaradıcılığa və yenilikçiliyə cəlb edilməsi və əqli mülkiyyət tərkibli məhsulların yayılması son dövrlərdə xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır.

Əqli mülkiyyət hər hansı obyektiv formada əks olunmuş əqli fəaliyyət nəticələridir. Əqli mülkiyyət professional təcrübədə bütün növ əsərləri, ifaları, fonogramları və yayım təşkilatlarının verilişlərini özündə birləşdirən müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlara, həmçinin ixtiraları, əmtəə nişanlarını və coğrafi göstəriciləri özündə birləşdirən sənaye mülkiyyətinə və ənənəvi mədəniyyət nümunələrini – folkloru, ənənəvi bilikləri, inteqral sxem topologiyalarını və məlumat toplularını və s. özündə birləşdirən qeyri-ənənəvi əqli mülkiyyətə bölünür. Əqli mülkiyyətin qorunması məqsədi ilə onların müəlliflərinə və yaradıcılarına (hüquq

sahiblərinə) müstəsna hüquqlar verilir. Müstəsna hüquqlar digər hüquqi vasitələrlə və digər hüquqi mexanizmlərdən istifadə etməklə, maddi obyektlərə olan mülkiyyət hüquqlarının funksiyasını yerinə yetirir. (12,s.3)

Əqli mülkiyyəti iqtisadi formada aşağıdakı kimi şərh etmək olar:

1.Əqli mülkiyyətin əsas iqtisadi xarakteristikası kimi onun əmlak dəyəri çıxış edir. Əqli mülkiyyətin xarakterik cəhətlərinin və funksiyalarının təhlili göstərir ki, o, iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Əqli mülkiyyət hüquqlarının obyektləri olan malların istehsalı və yayılması arasında tarazlıq yaradır. Əqli mülkiyyət rəqabətə müsbət təsir göstərir, iqtisadi artımda və onunla əlaqədar olaraq dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində geniş şəkildə iştirak edir.

2. Müəlliflik hüququna əsaslanan mədəni (kreativ) sənaye sürətlə inkişaf edir. İnternet əqli mülkiyyətin virtual bazarına çevrilmişdir. İnternet şəbəkəsində yerləşdirilmiş informasiyaların 50 faizi əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunur. Elektron ticarəti qaydasında satılan hər dörd maldan üçü müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların obyektidir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin ÜDM-də müəlliflik hüququna əsaslanan sənayenin payı 8 faizə, ümumilikdə dünya iqtisadiyyatında isə 5 faiz illik artımla 2 trilyon ABŞ dollarına çatmışdır.

3.Əqli mülkiyyət investisiyaların cəlb edilməsində vacib rol oynayır. Buna müvafiq olaraq tədqiqatlara qoyulan özəl investisiyaların həcmi artmışdır. Həmçinin əqli mülkiyyət hüquqlarının yüksək səviyyədə qorunması bu sahə üzrə xarici investisiyaların artmasına təminat verir.Əqli mülkiyyət eyni zamanda mikroiqtisadi səviyyədə çıxış edərək qeyri maddi aktivlərin əsasını təşkil edirki, bununda əsasında qeyri-maddi aktivlərin həcmi artaraq maddi aktivləri üstələyirki, bu da firma və korporasiyaların qeyri-maddi aktivlər yaratmasına əsas verir. Hal-hazırda maddi və qeyri-maddi aktivlər arasında nisbət qeyri maddi aktivlərin xeyrinə 40:60-dır.

“Əqli mülkiyyət” anlayışı ümumiləşdirici xarakter daşıyır və onun tərkibində ədəbi- bədii, elmi və sənaye mülkiyyətindən başqa, onların qorunduqları qanunlarla əhatə olunmayan müəyyən obyektlər də vardır. Bu cür obyektlərin qorunması üçün xüsusi qanunların qəbul edilməsi lazım gəlir. Buna görə də “əqli mülkiyyət”

anlayışına ədəbi-bədii və sənaye mülkiyyəti birlikdə götürüldüyü dairədən daha böyük və geniş anlayış kimi baxmaq lazımdır. Azərbaycanın “Əmlak bazarı iştirakçıları” İctimai Birliyi tərəfindən tərtib olunmuş “Əmlak terminləri” izahlı lüğətində əqli mülkiyyət dedikdə “bədii, incəsənət və elmi əsərlərə, elmi ixtiralara, ifa fəaliyyətinə, sənaye nümunələrinə, mal və xidmət nişanlarına, firma adları və kommersiya işarələrinə, qeyri-bərabər rəqabətdən müdafiəyə aid olan hüquqlar” başa düşülür. Lüğətdə əqli mülkiyyət obyektlərinə ixtiralar, səmərələşdirici təkliflər, sənaye nümunələri, kompüter proqramları, məlumatlar bazası, ekspert sistemləri, nou-hau, ticarət sistemləri, əmtəə nişanları, firma adları, xidmət nişanları, seleksiya nailiyyətləri və s. aid edilir. (13,s.55)

Əslində əqli mülkiyyətin məhsulu insan aqlının, intellektinin yaratdıqlarıdır. Adətən, əqli mülkiyyəti sənaye mülkiyyəti və müəllif hüququ kimi 2 əsas tərkib hissəyə bölürlər. Əqli mülkiyyətin birinci əsas tərkib hissəsi olan sənaye mülkiyyətini əsas və əlavə mənbələrin mülkiyyəti, başqa sözlə desək zavodlar, maşınlar, dəzgahlar və s. sənaye istehsalı qulluqçuları ilə qarışdırırlar. Baxdığımız bu kontekstdə sənaye mülkiyyəti elmi-texniki insan zəkası kimi əqli mülkiyyətin mənasını əks etdirir. İxtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri və məhsul nişanları sənaye mülkiyyətinin ən geniş yayılmış obyektləridir. Lakin xidmət nişanları və firmaların adlandırılması sənaye mülkiyyətinə aid edildiyi halda, həqiqətdə bunlar sənayedə deyil, kommersiya sahəsində tətbiq edilir.

Müəlliflik hüququna əsasən əqli mülkiyyətin ikinci əsas tərkib hissəsinə mədəniyyət və ədəbiyyat sahələri aiddir. Burada əsas məsələ müəlliflik mənafeyini hüquqi şəkildə müdafiə etməkdir, belə ki, müəlliflik hüququ, bəzi hallarda müvafiq patent nüsxələrinin hazırlanmasına icazə verə bilər.

"Əqli mülkiyyət" anlayışından hələ XVIII-XIX əsrlərdə istifadə etməyə başlamışlar, lakin əsasən XX əsrin ikinci yarısında geniş istifadə edilmişdir ki, bu da 1967-ci ildə Cenevrədə BMT-nin himayəsi altında Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının təsis olunması haqqında Konvensiyanın imzalanması ilə bağlıdır.

ÜƏMT-nin rəsmi məqsədi iştirakçı ölkələrin yaratdığı ittifaqlar arasında inzibati qarşılıqlı fəaliyyət və dövlətlər arasında əməkdaşlıq yolu ilə əqli mülkiyyətin mühafizəsinə yardım göstərməkdir. ÜƏMT yeni beynəlxalq müqavilələrin bağlanmasına, milli qanunvericiliyin təkmilləşməsinə təsir göstərir, texniki və hüquqi yardım göstərir, elmi tədqiqatların nəticələrini və seminarların mətnlərini dərc etdirir

Əqli mülkiyyətin dünyada dəyişmiş iqliminin idarə olunması hal-hazırda Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının (bundan sonra “ÜƏMT”) üzv dövlətlərinin bu sahədə həyata keçirdikləri siyasətin prioritetlərindən biridir. Buna səbəb müasir dövrdə betona və dəmirə əsaslanan iqtisadiyyatı «biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat» və ya «kreativ iqtisadiyyat»ın əvəz etməsidir. Bununla da innovasiyaların, yeniliklərin, eləcə də innovasiyaya və yaradıcılığa əsaslanan işlərin və xidmətlərin geniş yayılması üçün əlverişli mühitin formalaşdırılmasında əqli mülkiyyət əsas vasitəyə çevrilmişdir.

Əqli mülkiyyət milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafına güclü təsirin əsası kimi dəyərləndirilməlidir. Məşhur amerikan iqtisadçısı C.Helbreyt elmi surətdə sübut etmişdir ki, insanların əqlisəviyyəsinin yüksəldilməsinə milli gəlirdən yönəldilən hər bir dollar maddi sahələrə yönəldildəndən daha çox fayda verir və daha çox gəlir gətirir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında əqli mülkiyyət obyektlərinin rolu durmadan artır. Bu, hər şeydən əvvəl, bir qisim müəssisələrin digərləri tərəfindən udulması, texnoloji dəyişikliklərin sürəti və miqyası, informasiya texnologiyalarının inkişafı, maliyyə bazarının tədricən mürəkkəbləşməsi və inteqrasiyası ilə şərtlənir. Əqli mülkiyyətin idarə edilməsinin nəzəri-metodoloji və təşkilati-iqtisadi məsələləri fəal surətdə bütün dünyada müzakirə olunmaqdadır. Açıq demək lazımdır ki, əqli mülkiyyətin idarə edilməsinin innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşmasında rolunun əsaslandırılması, eləcə də müasir əqli mülkiyyət bazarının xarakterik xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılması, əqli mülkiyyət obyektinin rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, əqli mülkiyyətin idarə olunması vəzifələrinin, əqli mülkiyyət sferasında müəssisə strategiyasının, məqsəd və siyasətinin reallaşdırılması məsələlərinin müəyyən edilməsi, effektiv idarəetmə

sisteminin formalaşdırılması və bütün bunları ümumiləşdirməklə əqli mülkiyyətin idarə olunmasını təkmilləşdirmək üçün tədbirlər sisteminin işlənilib hazırlanaraq həyata keçirilməsi ölkənin innovasiya yönümlü iqtisadiyyatının formalaşdırılması metodologiyasının ən problemlı məsələlərindən hesab olunur.

Yeni iqtisadiyyatda innovasiyaların, yaradıcı əməyin, əqli mülkiyyətin, informasiya məhsullarının rolu sürətlə artır. İnkişaf etmiş ölkələrdə ümumi daxili məhsulun tərkibində informasiya və biliklər hesabına formalaşan iqtisadiyyatın payı xüsusi yer tutur.

Son dövrlərdə informasiya texnologiyalarının, xüsusən, internetin inkişafı ilə əlaqədar elmi fəaliyyətin nəticəsi olan əqli mülkiyyət obyektlərinin dairəsi daha da genişlənmişdir. İnformasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi nəticəsində həm ənənəvi formada olan elmi əsərlərin elektron versiyaları yaranmış, həm də yalnız virtual mühitə xas olan əqli mülkiyyət obyektləri – kompüter proqramları, veb-saytlar, verilənlər bazaları, hesablama buludları, Əşyaların İnterneti şəbəkələri və s. meydana gəlmişdir.

Qeyd edilən bu yeniliklər həm də elmi fəaliyyət üçün yeni imkanlar yaradır – elektron elmin formalaşmasına səbəb olur. Elektron elm müxtəlif elmi tədqiqatçıların qlobal əməkdaşlığına, bilik mübadiləsinə, coğrafi baxımdan paylanmış elmi resursların – ekspert sistemlərinin, elmi instrumentlərin, verilənlər bazalarının və digər elmi informasiya resursları mənbələrinin, proqram vasitələrinin, şəbəkə resurslarının qlobal miqyasda istifadəsini təmin edir. Belə bir şəraitdə, İnternet mühitində elmi fəaliyyətin nəticəsi olan obyektlərin əqli mülkiyyət hüquqları çərçivəsində qorunması məsələsi xüsusi aktualıq kəsb edir.

Cədvəl 1.Elmtutumlu məhsul ixracı. Mənbə:World devolopment indicators və

Azərbaycan Dövlət Statistika komitəsinin rəsmi saytı.

Ölkələr	Yüksək texnologiyalı ixrac.mld.dollar	Patentlərin sayı.mln.nəfərə
ABŞ	141,5	359,8
AFR	142,5	255.1
Çin	348,9	0,5

Rusiya	4,6	15
Azərbaycan(cəmi qeyri-neft ixracı)	1,6	5,5

Cədvəl 1 –də bəzi ölkələrin elmtutumlu sahələrə məhsul ixracı və patentlərin sayı qeyd edilmişdir. Cədvəldən görüldüyü kimi respublikamızda bu məbləğ o qədər də yüksək deyil.

Müasir dövrdə əqli mülkiyyətin qloballaşan əhəmiyyəti, ölkələrin sosial iqtisadi həyatında onun rolunun getdikcə güclənməsi və bütövlükdə cəmiyyətdə əqli mülkiyyətə hörmətin artırılması üçün kompleks tədbirlərin görülməsinin zəruriliyi Azərbaycanın əqli mülkiyyət üzrə uzunmüddətli Milli Strategiyasının hazırlanmasını zəruri etmişdir. Milli Strategiya əsasında həyata keçirilən tədbirlər ÜƏMT-nin 2000-ci ildə yeni minilliklə bağlı yaydığı Ümumdünya Bəyannaməsində qeyd edildiyi kimi, “bəşəriyyətin inkişafında, elmi-texniki tərəqqinin və mədəni yaradıcılığın təminatında əsas amillərdən” olan və olmaqda davam edən əqli mülkiyyətin bütün növlərinin hüquqi qorunması, müdafiəsi və hüquqların təminatına geniş şərait yaratmalıdır. Çünki əqli mülkiyyət dövlətin sosial-iqtisadi qüdrəti, ölkənin texnoloji, milli təhlükəsizliyi, cəmiyyətin mənəvi-mədəni tərəqqisi və xalqın rifahı ilə bilavasitə əlaqəlidir. Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşdığı bir dövrdə dünyada istehsalın və ticarətin struktur sistemini müəyyən edən elm, texnika və texnologiyaya dair mütərəqqi dəyişiklikləri özündə ehtiva edən qeyri-maddi aktivlər artmaqdadır. Yüksək texnologiyalar əsasında ekoloji təmiz, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı ön plana çəkilir.(14,s.2)

Əqli mülkiyyət obyektlərinin istehsalını təmin etmək üçün yeni iqtisadi, hüquqi və təşkilati idarəetmə mexanizmləri tələb edilir. İdarəetmə elmi və təcrübəsi qarşısında innovasiya fəaliyyətinin həqiqətən məhsuldar qüvvəyə və real bazar münasibətləri subyektinə çevrilməsinə imkan verən mexanizmlərin tapılması vəzifəsi durur.

Müəssisələrdə əqli mülkiyyət obyektlərin effektiv idarə edilməsi sisteminin yaradılması əqli fəaliyyətin gəlirliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa imkan verir. Əqli mülkiyyət obyektlərinin istehsalını təmin etmək üçün yeni iqtisadi, hüquqi və

təşkilati idarəetmə mexanizmləri tələb edilir. İdarəetmə elmi və təcrübəsi qarşısında innovasiya fəaliyyətinin həqiqətən məhsuldar qüvvəyə və real bazar münasibətləri subyektinə çevrilməsinə imkan verən mexanizmlərin tapılması vəzifəsi durur.

Müəssisənin əqli mülkiyyətinin effektiv idarə olunmasında davamlı biznes gəlirliliyi sirri gizlənir. Səriştəsiz idarəetmə isə, əksinə, gəlirliyin azalmasına və hətta yaradıcılıq fəaliyyətinin yaradılmış və ya əldə edilmiş nəticələrinə hüquqların itirilməsinə gətirib çıxarır. Əqli mülkiyyət nəticələrinin effektiv idarə olunması aşağıdakılara imkan verir: qabaqcıl texnologiyaya inhisardan rəqabət üstünlüklərini almaq; əqli mülkiyyət obyektinə hüquqların verilməsindən əlavə gəlirləri almaq; effektiv elmi-texniki siyasəti reallaşdırmaq; əlavə pul vəsaitləri tələb etmədən mövcudluğunu qoruyub saxlamaq; müəssisələrin nizamnamə kapitalının formalaşdırılmasına nail olmaq; müvafiq vergi bazasını optimallaşdırmaq; müəssisənin xalis aktivlərinin ölçülərini təshih etmək; girov obyektini kimi əqli mülkiyyət obyektini hüquqlarından istifadə etmək; müəssisənin investisiya cəlbediciliyini yüksəltmək (23,s.254)

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əqli mülkiyyətlə bağlı əmlak maraqları vardır və bunlar aşağıdakılardır [27]:

- Əmlakın itirilməsi: sənədlərin itməsi və korlanması, informasiya riskləri (informasiyanın korlanması, itməsi və oğurlanması), patentləşmədə nöqsanlar;
- Zərər və ya gəlirin əldə edilməməsi: pirat istehsal, plagiatlıq, digər əqli mülkiyyət obyektlərinə əsaslanan analoji məhsulun meydana gəlməsi, siyasi (patent qanunvericiliyində dəyişikliklərin baş verməsi);
- Üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyət: bilməyərəkdən üçüncü şəxslərin hüquqlarının pozulmasına görə məhkəmə xərcləri, patent müvəkkilinin peşə məsuliyyəti.

Azərbaycan da müasir dünyanın çağırışlarına uyğun olaraq, ölkədə informasiya cəmiyyəti və onun əsasını təşkil edən biliklər iqtisadiyyatının formalaşmasında maraqlı olan ölkələr sırasındadır. Ölkəmizin yaxın gələcək üçün inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf

Konsepsiyasının müddəaları da bu siyasəti özündə əks etdirir. Konsepsiyada elmi inkişaf etdirmək, insan kapitalını artırmaq, biliklər iqtisadiyyatını formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul və xidmətlərin yaradılmasını sürətləndirmək məqsədi ilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən biri kimi göstərilir.

Son bir neçə ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında əqli mülkiyyətin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır və əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatının gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu da səbəbsiz deyil: müəlliflik hüququ, əlaqəli hüquqlar, patentlər, əmtəə nişanları hazırda texnologiyaların və cəmiyyətin inkişafında mühüm yer tutur. Məhz bu səbəbdən də Azərbaycanda çoxşaxəli əqli mülkiyyət sistemi yaradılmışdır və hal-hazırda onun iki qolu-müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar, inteqral sxem topologiyaları, məlumat topluları, ənənəvi mədəni ifadələr və ənənəvi biliklərə hüquqlar və sənaye mülkiyyəti obyektlərinə, o cümlədən ixtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri, əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilərə hüquqlar inkişaf etdirilir.

Cədvəl 2. Azərbaycanı elmi-tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsi. Mənbə Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı.

İllər	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Cəmi xərclər.mln.manat	15,9	27,5	88,9	92,1	109,8	122,0
ÜDM-də payı %-lə	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Büdcə xərclərində payı %-lə	1,2	1,3	0,8	0,8	0,7	0,6

Cədvəl 2-də elmi –tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsi göstərilmişdir. Bu məlumatdan da görmək olar ki, get-gedə bu sahəyə ayrılan vəsait artmaqdadır.

Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasını təmin etmək məqsədilə ölkəmizdə Müəllif Hüquqları üzrə Agentlik yaradılmışdır. Agentliyin qarşısında qoyulmuş vəzifələrin daha səmərəli və operativ şəkildə yerinə yetirilməsi və son illər yol

verilmiş nöqsanların aradan qaldırılması məqsədilə bir sıra islahatlar həyata keçirilir.

İslahatların məqsədi:

- Müəllif Hüquqları Agentliyinin MDB məkanında lider mövqeyini bərpa etmək;
- Kadrların peşəkarlığını artırmaq;
- Əqli mülkiyyət dünyasının dəyişmiş iqliminin idarəçiliyini müasir tələblərə uyğun olaraq təşkil etməkdən ibarətdir.

Ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən iqtisadi islahatlar nəticəsində biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat sürətlə inkişaf etməkdədir. Qeyri-neft sektoruna böyük həcmdə investisiyaların yatırılması, elmə, mədəniyyətə və təhsilə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitin hər il artırılması və əqli mülkiyyətin davamlı iqtisadi inkişafın vacib faktoru kimi çıxış etməsi ÜDM-də əqli mülkiyyətə əsaslanan sənayenin (kreativ industriyanın) payının artmasına səbəb olmuşdur. Müəllif Hüquqları Agentliyi tərəfindən yaradılmış və beynəlxalq təcrübələrə əsaslanan xüsusi metodika vasitəsilə müəyyən edilmişdir ki, bu pay ÜDM-in 3,6%-ni təşkil edir.

FƏSİL II AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA BİZNESİNİN İNKİŞAFININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1. Biznes sistemində innovasiyalara yönəldilən investisiyaların təhlili

Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatı innovasiya yönümlü inkişaf mərhələsindədir. İnnovasiya əsaslı iqtisadiyyat innovasiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsini, aktivləşdirilməsini daha da inkişaf etdirilməsini tələb edir ki, bu da eyni zamanda Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi, biliyə əsaslanan sahələrin və elmtutumlu texnologiyaların inkişaf etdirilməsi deməkdir.

Respublikamızda bazar iqtisadiyyatı şəraitində sosial-iqtisadi tərəqqiyə nail olmaq üçün konkret inkişaf proqramı və proqnozları işləyib hazırlamalı və onun həyata keçirilməsi təmin edilməlidir. Belə proqramın əsasını respublikanın mikro-makro səviyyəsində iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi və idarə edilməsi, onun sosial-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi, ETT-nin tətbiqinin sürətləndirilməsi, əmək məhsuldarlığının yüksəlməsi və s. təşkil edir. Qarşıya qoyulan bu vəzifələrlə əlaqədar olaraq, respublikanın bazar iqtisadiyyatına keçdiyi bir şəraitdə, əsas problemlərdən biri investisiya qoyuluşlarından və əsas fondlardan istifadənin səmərəliliyini yüksəldilməsidir. İqtisadiyyat elminin və iqtisadi münasibətlərin müasir özünəməxsus inkişaf mərhələsində “investisiya” termini özünə böyük yer tutmuşdur. İnnovasiya latın sözü (“investio”) olub, mənası “geyindirmək”, “örtmək” deməkdir.

Azərbaycan Respublikasının İnnovasiya fəaliyyəti haqqında qanununda göstərilir ki, investisiya – gəlir (mənfəət) və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, habelə maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir. İnnovasiya obyektlərinə qiymətli kağızlar (səhmlər, istiqrazlar və s.), iqtisadiyyatın bütün sahələrində yeni yaradılan və modernləşdirilən əsas fondlar və dövrüyyə vəsaitləri, məqsədli pul əmanətləri, elmi-texniki məhsul və mülkiyyətin digər obyektləri, əmlak hüququ və intellektual mülkiyyət hüququ aid edilir. İnnovasiya fəaliyyəti subyektləri (investorlar) hasilat, tikinti, innovasiya və maliyyə kapitalı dövrüyyəsi siferasına daha çox diqqət yetirirlər.(4)

İnvestisiyalaşmanın əsas istiqamətləri kimi aşağıdakıların fərqləndirilməsi məqsədəuyğundur: İstehsalın genişləndirilməsinə, istehsal infrastrukturunun inkişafına, modernləşdirməyə, material ehtiyatlarının artırılmasına, sosial infrastrukturunun inkişafına, elmə, kadr hazırlığına investisiyalar. İnvestisiya prosesləri əsas kapitalın artırılması və yeniləşdirilməsi, innovasiyalı inkişafa, struktur təkmilləşmələrinin həyata keçirilməsinə və istehsalın səmərəliyini yüksəldən digər bu kimi vəzifələrin icrasına yönəldilir.

Ölkənin iqtisadi inkişafında investisiyalar müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. İnvestisiyalar iqtisadi artım və təhlükəsizliyi təmin edir, iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini yüksəldir, əhalinin həyat səviyyəsinin artmasına şərait yaradır. İqtisadi artımı təmin etmək naminə investisiyaları iqtisadiyyatın prioritet sahələrinə yönəltmək, iqtisadi sistemdə elmtutumlu sahələrin inkişafını artırmaq zəruridir. Bazar infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi də investisiyaların artımını təmin etmək üçün zəruridir. İnvestisiyaların məhdudluğu iqtisadiyyatın texnoloji bazasının zəifləməsinə, onun müasir tələblərə cavab verə bilməməsinə səbəb olur ki, bu da iqtisadi geriləməyə əsas yaradır. İnvestisiya imkanlarının, xüsusən də innovasiya yönümlü investisiya qoyuluşlarının artması, istehsal strukturunun inkişafına, onun bazar konyukturasının dəyişən tələblərinə cavab verməsinə şərait yaradır.

Ölkənin iqtisadiyyatına investisiyaları cəlb etmək məqsədilə yüksək səviyyəli, tələblərə cavab verən investisiya siyasəti işlənib hazırlanmalıdır. Buna görə də investisiya siyasətində kompleks şəkildə iqtisadiyyata yönələn investisiyaların həcmi, quruluşu və istiqamətləri müəyyən edilməlidir. İnvestisiya siyasətinin əsas məqsədi ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını təmin edən, resursların cəlb edilməsinə şərait yaradan, onların davamlı istifadəsinə imkan verən əsasın yaradılmasıdır. Bu məqsədlə ölkəmizdə də davamlı inkişafı təmin edə biləcək investisiya siyasəti işlənib hazırlanır.

Hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması məqsədilə dövlət tərəfindən “acıq qapı” siyasəti həyata keçirilir. Ölkədə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, biznes muhitinin daha da yaxşılaşdırılması, neft sektoru ilə bərabər, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilir.

Sürətlə inkişaf edən, dünyayada özünəməxsus yer tutan Azərbaycanın iqtisadiyyatında xüsusilə neft sektorunda dünya elmi, texnologiyasından istifadəyə əsaslanan sahələr yaradılır və inkişaf etdirilir. Eyni zamanda ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafına xüsusi diqqət yetirilir.

Məhz bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 30 mart tarixli Sərəncamı ilə iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişafına, bu sahələrdə mövcud müəssisələrin maddi və texnoloji bazasının yeniləşdirilməsinə investisiya qoyuluşunun təşviqi məqsədilə Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti yaradılmışdır.

Hazırda şirkət fəal şəkildə ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı qarşıya qoyulmuş vəzifələrin icrasını uğurla davam etdirir. Belə ki, sement istehsalının genişləndirilməsi, gəmiqayırma şirkətinin yaradılması, qida məhsullarının emalı, logistika və digər sahələrdə layihələrin həyata keçirilməsi ilə bağlı konkret addımlar atılmaqdadır.

Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin birgə əməkdaşlığı ilə aşağıdakılar reallaşdırılır:

- İnvestisiya şirkətlərinin və portfel investorların Azərbaycanda həyata keçirilən layihələrin müştərək maliyyələşdirilməsi;
- Azərbaycanda yeni texnologiyaların tətbiqinə və investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsinə qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən iri beynəlxalq təşkilatların cəlb edilməsi;
- Azərbaycan şirkətlərinin beynəlxalq kapital bazarlarında iştirakının təmin edilməsi;
- Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin istiqrazlarının, o cümlədən aktivlərlə təmin edilmiş istiqrazlarının əldə olunmasına marağı olan potensial investorların maliyyəsinin cəlb edilməsi;
- İri maliyyə təşkilatlarının iştirakı ilə birgə investisiya fondlarının yaradılması.

AİŞ-in əsas məqsədi mövcud və yeni kommersiya müəssisələrinə yerli və xarici investorlar cəlb etməklə və öz vəsaiti hesabına müddətli investisiya qoyuluşları

vasitəsilə Azərbaycan ərazisində iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsidir.

Azərbaycan dövlətinin 2011-2014-cu illər üçün innovasiya yönümlü investisiya siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır: (9,s.39)

- investisiya axınının innovasiya yönümlü qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsinin stimullaşdırılması;
- regionlar arasında innovasiya yeniliklərinin təchizi və tətbiqi ilə bağlı fərqlərin aradan qaldırılması üçün investisiyaların bölüşdürülməsinin optimallaşdırılması;
- ölkədə investisiya fəaliyyətinin sosial istiqamətinin gücləndirilməsi, insan kapitalına, infraqurultura qoyulan investisiyaların prioritetliyi;
- müəssisələrin texnoloji yenidən qurulması məqsədilə muasir texnoloji avadanlıqların, innovasiyaların Azərbaycana gətirilməsi ucun xarici ticarət rejiminin təkmilləşdirilməsi;
- daxili investisiyalarla yanaşı birbaşa xarici investisiyaların innovasiya yönümlü və əlavə dəyərin xüsusi çəkisi yüksək olan sahələrə yönəldilməsi;

Azərbaycanda innovasiyaya əsaslanan iqtisadi sistemin qurulması, ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə bir sıra kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

İnvestisiya şirkətinin fəaliyyətə başlaması nəticəsində ölkəmizdə yeni və qabaqcıl prinsiplərə cavab verən müasir investisiya mexanizminin tətbiqinə start verildi. Yeni sayılan bu mexanizmin tətbiqi sayəsində dövlət investisiyalarını müəssisələrin nizamnamə kapitalındakı paylarının alınmasına yönəltməklə bir tərəfdən bu müəssisələrin fəaliyyətinin canlanmasına nail olunur, qeyri-neft sahələrinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı həyata keçirilən investisiya siyasəti öz tətbiqini tapır, digər tərəfdən dövlət və özəl sektorların mülkiyyət bazaları arasındakı mütənasibliyin qorunması təmin edilir. Şirkətin səhm və istiqrazların buraxılması ilə bağlı fəaliyyəti isə ölkəmizdə qiymətli kağızlar bazarında canlanmanın yaranması, habelə korporativ idarəetmə formalarının inkişaf etməsi üçün əhəmiyyətli təkan ola

bilər. Şirkətin müəssisələrdəki səhmlərindən əldə olunan dividendlər isə dövlətin, yəni Dövlət Neft Fondunun hesabına mədaxil olacaqdır ki, bu isə Fondun əlavə daxilolma mənbəyinin yaranması və vəsaitinin artırılması deməkdir.

AİŞ-in qeyri-neft sektorunda iştirakçı olduğu mühüm layihədən biri "Azersun Holding" Şirkətlər Qrupu ilə birlikdə Bakıda gündəlik istehsal gücü 100 tondan çox olan yodlaşdırılmış və rafinasiya olunmuş duzun istehsalı üzrə zavodun inşasıdır. Burada istehsal olunacaq məhsulun xaricə də ixrac edilməsi planlaşdırılır. Bu layihə qeyri-neft sektorunun inkişafı və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının təşkili baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

AİŞ-in yeni sement zavodunun inşası, habelə "Norm sement" ASC-də ekoloji cəhətdən daha təmiz olan və ətraf mühitə zərər vurmada sement istehsalının həyata keçirilməsinə imkan verən yeni texnologiyaların tətbiqi layihələrində iştirakı isə innovasiya yönümlü istehsalı təmin edəcəkdir.

İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın təmin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də yüksək texnologiyaların yaradılmasıdır. Bu əsasda ölkəmizdə bu sahənin inkişafına xüsusi olaraq diqqət yetirilir. Bu sahədə yeni-yeni layihələr həyata keçirilir, onun inkişafına vəsaitlər ayrılır, investisiyalar yatırılır.

Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi tərəfindən Azərbaycanda yüksək texnologiyalar üzrə Regional İnnovasiya Zonalarının yaradılması proqramı hazırlanır. Bu zonalar iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında yüksək texnologiyaların tətbiqinə, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına, xarici şirkətlərin və potensial investorların ölkənin İKT sektoruna cəlb edilməsinə, respublikada elektron avadanlıqların və proqram təminatının istehsalına, Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının daha da dərinləşməsinə xidmət edəcəkdir.

“2002-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta biznesin inkişafı Dövlət Proqramı”nda ölkə iqtisadiyyatında özəl bölmənin inkişafını sürətləndirmək,

bu sahəyə investisiyaların cəlb olunmasını həvəsləndirmək məqsədilə kiçik və orta biznes subyektlərinin innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinə kömək göstərilməsi, Vençur fondundan istifadə mexanizminin yaradılması, Bakı şəhərində texnoloji biznes inkubatorun yaradılması istiqamətində innovasiya yönümlü sahibkarlığın inkişafına əlverişli şərait yaradılması üzrə dövlət orqanları, nazirliklərə konkret tapşırıqlar verilmişdir.

2007-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında nanotexnologiyanın inkişaf proqramı” 3 mərhələdə (I mərhələ - 2010-cu ilə qədərki dövr, II mərhələ - 2010 - 2012-ci illər, III mərhələ - 2012 - 2015-ci illər) Azərbaycanda nanomaterialların və nanotexnologiyanın elmi, təhsil və texnoloji bazasının əsaslarını hazırlamağı, nanotexnologiya sahəsində işlərin inkişafı üçün elmi tədqiqat, innovasiya infrastrukturlarının yaradılması və təkmilləşdirilməsini qarşıya məqsəd qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 avqust 2010-cu il tarixli 1056 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010 - 2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda isə “Elektron Azərbaycan” informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində vahid elmi-texniki və innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi əsas məqsəd kimi qoyulmuşdur.

İnnovasiya texnologiyalarına əsaslanan qurumların yaradılması respublikada yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyini artırır, istehsal olunan məhsulların beynəlxalq bazara çıxarılmasına səbəb olur. Bu gün Azərbaycanda ənənəvi sənaye müəssisələri ilə yanaşı hərbi sənaye, kosmik və bərpa olunan enerji sahələri fəaliyyətə başlayıb. Bu gün Orbitə Azərbaycanın peykləri - “Azerspace” və “Azersky” çıxarılmış, bərpa olunan və alternativ enerji mənbələrinin üzrə müasir infrastruktur yaradılır.

2015-ci ildə əsas kapitalla 15957,0 milyon manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir. İstifadə olunmuş vəsaitin 9880,6 milyon manatı və ya 61,9 faizi məhsul istehsalı obyektlərinin, 5046,7 milyon manatı (31,6 faizi) xidmət sahələri üzrə

obyektlərin, 1029,7 milyon manatı (6,5 faizi) isə umumi sahəsi 1927,2 min kvadrat metr olan yaşayış evlərinin tikintisinə sərf olunmuşdur. Əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin 8936,9 milyon manatını və ya 56,0 faizini daxili vəsaitlər təşkil etmişdir. Əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin 11722,9 milyon manatı və ya 73,5 faizi bilavasitə tikinti-quraşdırma işlərinin yerinə yetirilməsinə sərf olunmuşdur. (5,s.7)

Dünya təcrübəsi göstərir ki, investisiyaların innovasiyaya yönəlməsi iqtisadiyyatın sürətli inkişafına, həyat səviyyəsinin artmasına gətirir. Eyni zamanda innovasiyalı sahələrin inkişafı bəzi hallarda itkilərlə müşahidə olunur. Məsələn, fundamental elmə qoyulan vəsait geri qaytarılmaya da bilər. Hazırda nanotexnologiyalara qoyulan vəsait gözlənilən səmərə verməyib. Bu səbəbdən innovasiya yönümlü investisiyaların səmərəliliyi mütləq nəzərə alınmalıdır. Bundan başqa, investisiyaları innovasiyaya qoyarkən ölkə iqtisadiyyatının xüsusiyyəti də nəzərə alınmalıdır. Məsələn, resurs təminatı məhdud olan ölkələrdə resurs qənaət edən, əmək resursu çox olan ölkədə əmək tutumlu, əmək resursu məhdud olan ölkələrdə isə əksinə əməyə qənaət edən sahələrə investisiyalar yönəlməlidir. Bəzi ölkələrdə resurs təminatında regionlar üzrə böyük fərqlərin mövcudluğu ölkə daxilində innovasiya yönümlü investisiyaların istiqamətləndirilməsində fərqlər yaradır. Beləliklə, ölkə iqtisadiyyatının regional, sahə və struktur xüsusiyyətlərinə müvafiq əmək, material, fonda qənaət edən investisiyaları seçmək tələb olunur.

Bəzi hallarda iqtisadi səmərəlilik baxımından bir ölkə daxilində müxtəlif regionlarda investisiyaların müxtəlif növlərini, məsələn, bir regionda əməyə, digərində isə materiala qənaət edən investisiyalar tətbiq etmək tələb olunur. Ölkə iqtisadiyyatının səmərəliliyinin artırmaq üçün investisiyaları innovasiyalı inkisafi

təmin etməlidirlər. Qloballaşan iqtisadi münasibətlər şəraitində belə model əsasında səmərəsiz iqtisadi strukturdan rəqabət qabiliyyətini təmin edən yüksək elm tutumlu postindustrial iqtisadi qurulusa keçmək mümkündür. İnnovasiyalı inkişaf tipi ölkənin iqtisadi və hərbi siyasi təhlükəsizliyinin təmin edə bilər. Mikrosəviyyədə innovasiyaların tətbiqi müəssisə üçün kəskin rəqabət şəraitində üstünlük verir, makrosəviyyədə isə ölkənin rəqabət qabiliyyətinin artmasına, beynəlxalq aləmdə onun nüfuzunun möhkəmlənməsinə şərait yaradır.

Son dövrlərdə dünyada baş verən iqtisadi dəyişikliklər, siyasi təlatümlər ölkəmizin iqtisadiyyatında təsir göstərməkdədir. Son illərdə ölkəmizdə açıq bazar iqtisadiyyatı modeli formalaşır ki, məhz bu əsasda dünyada baş verənlər milli iqtisadiyyatada öz təsirini göstərir. Dünya bazarında neftin qiymətlərinin aşağı düşməsi, bununla bağlı ölkəyə valyuta daxilolmalarının azalması diqqətləri daha sürətlə qeyri-neft sektoruna yönəlmiş, bu sektorda daha effektiv idarəetməyə, gəlirlərin daha şəffaf əldə edilməsinə və gəlirlərin artırılmasına nail olmaq təxirəsalınmaz prioritet kimi önə çıxmışdır. Bununla bağlı olaraq ölkəmizdə sürətli tədbirlər planı hazırlanır, yeniliklərə, innovasiyalara, yeni texnologiyalara əsaslanan iqtisadi struktur formalaşır.

İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyaları qeyri-neft sektorunun inkişafına, iqtisadiyyatın innovasiya tipli modelinin formalaşmasına geniş şəkildə birbaşa və dolayısı ilə təsir edən vasitələrdən biridir. Əslində inkişaf edən dünyada İKT çoxdan bir bölmə olmaq sərhədlərini aşmış, bütün digər sahələrdə təsirli, daha sərfəli, aktiv və şəffaf idarəetmə alətinə çevrilmişdir. Respublikamızda da bu sahəyə dövlət tərəfindən daim xüsusi diqqət yetirilir. Prezident İlham Əliyevin 2003-cü ildə Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının Cenevrə sammitində elan etdiyi “qara qızılı insan kapitalına çevirəcəyəm” strategiyası, hətta, o zaman üçün xüsusi qeyd edilməli bir seçim idi. 2013-cü ilin İKT ili elan olunması, Azərbaycanın süni peyklərinin kosmosa göndərilməsi dövlətin İKT-yə xüsusi diqqət yetirməsini bir daha sübut edir.

Respublikamızda qeyd etmək lazımdır ki, son 5 ildə İKT sahəsinə yatırılan investisiyaların cəmi 2 mlrd. dolları ötmüşdür. 2014-cü ildə İKT-dan gələn gəlirlər 1.6 mlrd. manata bərabər olmuşdur. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən İKT bölməsinə qoyulan investisiyaların geri qayıtma müddəti (Return on Investment — ROI) 3 ildən 5 ilə qədər ola bilər. Bu təcrübəyə və İKT sektorunun spesifik gəlir prinsipinə görə, gələcək illərdə İKT sektorunun gəlirləri 2 dəfəyə yaxın arta bilər. Həmçinin, İKT-nin inkişaf etdirməklə, Biliklərə əsaslanan İqtisadiyyatı qurmaqla iqtisadiyyatın başqa sahələrini də dolaylı yolla optimallaşdırmaq, idarəetməni sürətli etmək və daha çox gəlir qazanmaq mümkündür. Əslində, bu üsul, beynəlxalq təcrübədə sınaqdan çıxmış ən effektiv yol sayılır.

Hal-hazırda Azərbaycan İKT məhsullarının demək olar ki, 90%-dən çoxunu idxal edir. İnkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsi göstərir ki, bu məhsulların bir çoxunu Azərbaycanda istehsal etmək mümkündür (modemlər, TV qutular, şəbəkə avadanlıqları, kabellər və s.) və bu məhsullara yerli bazarda, əhali tərəfindən böyük tələbat vardır. Bu sahədə yerli istehsalın təşkili həm idxalı əvəz edə bilər, həm də ixrac etməklə ölkəyə yüksək miqdarda gəlir gətirə bilər.

Respublikamız həmçinin böyük həcmdə valyuta ödənişləri hesabına xarici proqram məhsulları idxal etməkdədir. Bunların istehsalı üçün də ölkəmizdə yetərli sayda mütəxəssislər mövcuddur və ya yetişdirilə bilər. Bu həm də milli təhlükəsizlik baxımından çox vacibdir.

Bu gün dünyada 4-cü Sənaye İnqilabı (Fourth Industrial Revolution) və ya Rəqəmli İnqilab (Digital Revolution) prosesi davam etməkdədir. Bu inqilab texnologiyaların imkanlarından istifadə etməklə, daha keyfiyyətli xidmətlərin yaranmasını, dünyanın hər yerindən yeni ideyaların yığılmasını, köhnəlmiş iş üsullarından imtinanı əhatə edir. Bu inqilab tamamilə yeni imkanlara şərait yaradır: istehlakçılar üçün böyük seçim, yeni tip iş yerləri və s. Amma bu imkanlarla yanaşı, bu inqilabın məhv edəcəyi bir sıra ənənəvi sahələrdə mövcuddur. Məsələn, yüksək texnologiyaların inkişafı yüklərin daşınmasında sürücüsüz nəqliyyatdan istifadəni gətirəcəkdir ki, bu da dünyada 100 minlərlə yük avtomobili sürücülərinin işsiz

qalması demək olacaqdır. Və ya, artıq bir neçə ildir fəaliyyətə başlayan yüksək texnologiya şirkəti olan UBER texnologiyaları dünyanın 50-dən çox şəhərində 10 minlərlə taksi sürücülərinin işsiz qalmasına artıq səbəb olub.

Azərbaycanda həyata keçirilən, layihələrə diqqət yetirdikdə, bizim ölkəmizin də əslində artıq bir neçə ildir ki, Rəqəmli İnqilaba hazırlaşdığını görmək olar. Dövlət üzərinə düşən əsas öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün bütün vasitələri cəlb etməkdədir. Bütün bu addımların əsas nəticəsi isə ölkəmizdə innovativ iqtisadiyyatı qurmaq, ənənəvi əmək metodlarından müasir məhsuldarlığa keçmək, yeni texnologiyaların yeni iqtisadiyyatın “ürəyi” olmasını təmin etməkdir. Qısaca desək, innovativ iqtisadiyyatın formalaşması üçün ölkədə dövlət tərəfindən lazımı şərait yaradılır. Təbii ki, islahatlar və həvəsləndirici tədbirlər hər zaman tələb olunur və bu tədbirlər multiplikasiya effekti yaradır. Tək tələb olunan özəl sektorun yüksək təşəbbüskarlıq göstərməsi və ideyalarla çıxış etməsidir. İnnovativ sahibkarlığın inkişafına böyük zərurət vardır və bu fəaliyyət Azərbaycanda ən yüksək səviyyədə dəstəklənir.

2.2. İnnovasiya infrastrukturunu subyektlərinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Hər bir dövlətin iqtisadi sistemi və onun gələcək inkişafı elmin inkişafı ilə bilavasitə əlaqədardır. Bu məqsədlə də, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın inkişafında innovasiya sisteminin formalaşması əsas məsələlərdən biri hesab olunur. İqtisadi inkişafda qeyri-neft sektorunun inkişafını əsas götürən Azərbaycan dövləti də innovasiyalara əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafı üçün fəaliyyətini gücləndirməkdə və milli iqtisadiyyatda uzunmüddətli artım tempinin saxlanılmasına şərait yaradacaq addımları atmaqda davam edir. Bu əsasda innovasiya fəaliyyətinə, innovasiya infrastrukturuna və onun subyektlərinə xüsusi diqqət yetirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnnovasiya infrastrukturunu – qarşılıqlı əlaqəli, bir-birini tamamlayan sistem və onların müvafiq olaraq innovasiya fəaliyyətini səmərəli həyata keçirmək və yenilikləri realizə etmək üçün vacib olan təşkilati və idarəedici altsistemlərin məcmusundan ibarətdir. İnnovasiya infrastrukturunu ölkə iqtisadiyyatının inkişaf

templərini və əhalinin rifahının yüksəldilməsini təmin edir. Verilmiş infrastrukturun bazar yönümlü olması müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində özünün bütün funksiyalarını yerinə yetirilməsini təmin etmək qabiliyyətini və onların daima dinamik dəyişikliklərə adaptasiya olmasını müəyyən edir. İnnovasiya infrastrukturunun formalaşmasının məqsədi daha səmərəli elmi-texniki və innovasiya fəaliyyəti aparan konkret təsərrüfat subyektlərinin sadəcə yaradılması deyil, həm də onların cəmiyyətin xeyrinə birgə fəaliyyətini təmin etməkdir. Bu fəaliyyətə daxildir: iqtisadiyyat böhranının və istehsal səviyyəsinin aşağı düşməsinə aradan qaldırmaq, onun strukturunun yenidən qurulması; daxili və xarici bazar üçün istehsal olunan məhsulun rəqabət qabiliyyətliliyinin və cəlbediciliyinin gücləndirilməsi, regionların, həmçinin bütövlükdə ölkənin elmi-texniki və innovasiya potensialının qorunması və ardıcıl inkişafı. İnnovasiya infrastrukturu mürəkkəb texniki-təşkilati sistemdir, onun tərkibinə isə aşağıdakılar daxildir.

- innovasiya bazasını operativ etibarlı verilənlər və biliklərlə təmin edən sosio-texniki aparat-proqram kompleksi tərəfindən xidmət edilən informasiya təminatı sistemi;
- innovasiya layihəsinin bütün yaranma mərhələlərinin çevik avtomatlaşdırılmasını realizə edən sosio-texniki aparat-proqram kompleksi tərəfindən xidmət edilən texniki təminat sistemi;
- yeni rəqabət qabiliyyətli elmi məhsulun, ən yüksək texnologiyalar və yeniliklərin, rəqabət qabiliyyətli intellektual məhsulun müəssisələrdə faktiki mənimsənilməsinin layihə texnoloji və istehsalat dəstəyi sistemi;
- yüksək ixtisaslı və keyfiyyətli kompleks ekspertiza, innovasiyalınn sertifikatlaşdırılması, innovasiya fəaliyyətinə metrologiya, standartlaşdırma və keyfiyyət nəzarəti sahələrində xidməti təmin edəcək elmi-texniki və innovasiya proqramları, layihələri, təklif və sifarişlərin ekspertizası və sertifikatlaşdırılması sistemi;
- innovasiya fəaliyyətinin koordinasiya, tənzimlənməsi və maliyyə-iqtisadi təminat sistemi;

- professional hazırlanmış və praktiki innovasiya fəaliy. yəti təcrübəsinə malik layihə rəhbərlərindən ibarət kadr hazırlığı sistemi,

İnnovasiya infrastrukturunun göstərilən sistemlərindən hər biri öz funksiyalarını realizə mexanizmlərinə və bu mexanizmlərin işini təmin edəcək müvafiq təşkiati strukturlara malik olmalıdır.

İnnovasiya infrastrukturu (milli innovasiya sisteminin infrastrukturu) müvəffəqiyyətli innovasiya fəaliyyəlinin imkanlarını təmin edən şəraitin (fundamental elm, təhsil sistemi), təşkilatların, sənaye və digər ictimai obyektlərin məcmusudur.

İnnovasiya infrastrukturu elmi tədqiqatların nəticələri və bazar, dövlət və iqtisadiyyatın sahibkarlıq sektoru arasında əlaqə yaradır. MİS-in infrastrukturunun əsasını texnologiya transferi mərkəzləri, innovasiya-texnologiya mərkəzləri, texnoparklar , yüksək texnologiya əraziləri, ETTKİ-nin yardım fondu başlanğıc və vençur maliyyələşməsi fondları, ixtisaslı kadrların hazırlanması mərkəzləri, innovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatı və s. təşkil edir.

İnnovasiya fəaliyyətinin subyektləri - innovasiya layihələrini həyata keçirən hüquqi və fiziki şəxslərdir. İnnovasiya fəaliyyətinin subyektləri sifarişçi, icraçı və ya innovasiya layihələrinin proqramlarının investorları funksiyalarını yerinə yetirə bilirlər. Onlar birgə işləməlidirlər. Onlar innovasiya prosesinin bütün dövründə-elmi tədqiqatlardan işləmələrə, istehsalın yaradılması və mənimsəməsindən innovasiya məhsulunun bazara çıxarılmasına qədər mane törətməməlidirlər.

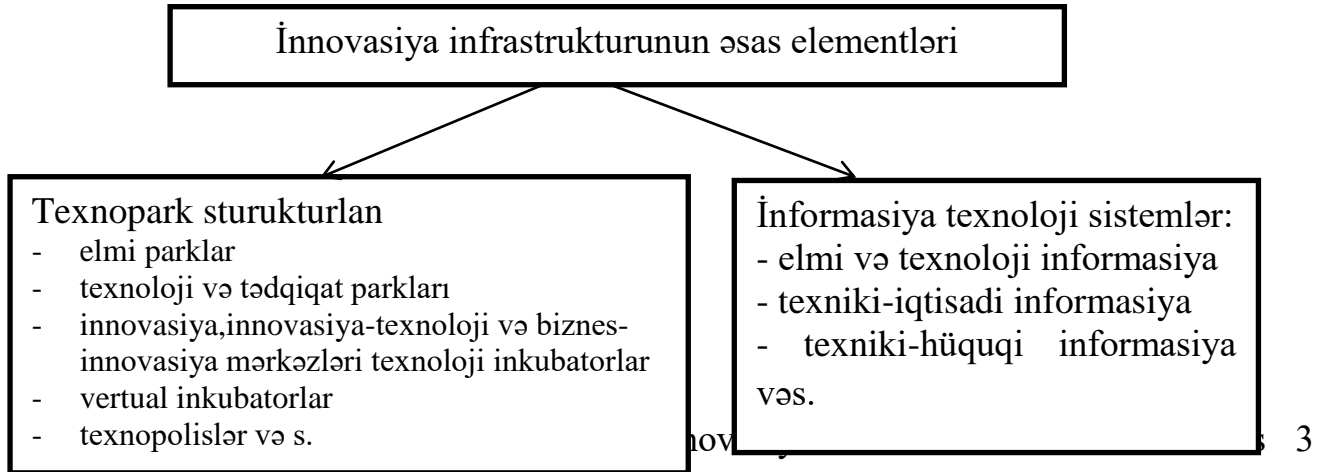
İnnovasiya infrastrukturunun tərkiblərinin tədqiqi innovasiya müəssisələrinin dəstəkləmə məsələlərini ümumiləşdirməyə imkan verir:

- informasiya və proqram təminatı;
- innovasiya həllinin istehsal texnoloji dəstəklənməsi;
- bazann marketinq tədqiqatı;
- əqli fəaliyyətin, elmi tədqiqatın və işləmələrinərinin irəliləməsinə kömək;
- innovasiya layihələrinin həyata keçməsinə kömək

- innovasiya fəaliyyəti üzrə mütəxəssislərin hazırlanması və ixtisasların artırılmasının təşkili.

İnnovasiya infrastrukturunun əsas elementləri aşağıdakı sxemdə verilib.

Sxem 2. İnnovasiya infrastrukturunun əsas elementləri.(18,s.162)

funksional qrupa bölünür:

- kiçik innovasiya firmalarının dəstəklənməsinə xidmət edən xüsusi təşkilatlar;
- innovasiya firmaların yetişdirən mərkəzlər;
- innovasiya sahibkarlığı zonaları;

Bu halda birinci qrupun təşkilatlarına ümumi bazar infrastrukturuna obyekt kimi baxılır. İkinci və üçüncü qrupu təşkil edənlər isə uyğun olaraq infrastrukturun kiçik biznes obyektləri və kiçik innovasiya sahibkarlığı obyektləri kimi baxılır.

İnnovasiya infrastrukturunun formalaşması və inkişafının əsas məsələləri aşağıdakılardır:

- ölkənin və regionların elmi-texniki və potensialının inkişaf etdirmək;
- istehsal həcmində artımın yenidən qurulması ənənəvi məhsulları innovasiya tələb edən elm tutumlu məhsullarla əvəz etməklə nail olmaq;
- yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətlilik səviyyəsini elm tutumlu innovasiya nailiyyətləri hesabına artırmaq.

Elm tutumlu sahibkarlığın aktivləşməsi və ölkənin riskli 1 biznesinə investisiya həcmində artırmaq üçün innovasiya infrastrukturunun yeni subyektləri yaradılır. Beləliklə, innovasiya infrastrukturunun problemlərinin tədqiqi aşağıdakı nəticələri əldə etməyə imkan yaradır:

1. Müasir innovasiya infrastrukturunu müxtəlif növ innovasiya elm tutumlu və yüksək texnoloji məhsulların . yaradılması və irəliləməsi üçün lazım olan qarşılıqlı əlaqəli və bir-birini tamamlayan subyektlərin və sistemin uyğun ehtiyat və xidmətlərin məcmusunu özündə birləşdirməlidir.

2. Ölkədə əldə edilən təcrübəyə əsasən innovasiya infrastrukturunun subyektlərinin potensialının istifadəsində innovatorların və sahibkarların dəstəklənməsi məsələlərində müsbət və mənfi cəhətlər göstərilir. İnnovasiya infrastrukturunu subyektlərinin sahibkarları dəstəkləmə fəaliyyətində əsas mənfi cəhət maliyyələşmə və investisiya problemləridir. Dünya təcrübəsində innovasiya fəaliyyətinin bütün mərhələlərində maliyyələşmənin tip və mənbələri haqqında ümumi fikir formalaşmış, bazar innovasiya fəaliyyətinin ilkin mərhələsində maliyyələşməni tam ödəyə bilmir.

İnnovasiya infrastrukturunu subyektlərinin bəzi mənfi cəhətləri olmasına baxmayaraq, innovasiya fəaliyyətinə dəstək bu infrastrukturun müxtəlif elementlərinin köməkliyi ilə həyata keçir: innovasiya fəaliyyətinin istehsal-texnoloji dəstəklənməsi; sertifikatlaşdırma, standartlaşdırma və informasiya təminatı məsələlərində dəstəkləmə; səmərəli işləmələrin irəliləməsinə və innovasiya layihələrinin həyata keçməsinə kömək; innovasiya layihələri və məhsullarının sərəgilərinin keçirilməsinə kömək; innovasiya fəaliyyəti üçün kadrların hazırlanması və səviyyələrinin artırılması; innovasiya fəaliyyəti üçün məsləhətlər verilməsi, müxtəlif xidmətlərin göstərilməsi. Beləliklə, innovasiya fəaliyyətinə innovasiyaların yaradılması, istehsal edilməsi və yayılması aiddir. Fəaliyyətin həyata keçməsində obyekt və subyektlər təyin edilməlidir.

İnnovasiya fəaliyyətini innovasiya infrastrukturunu olmadan təsəvvür etmək olmaz. Ona görə də innovasiya fəaliyyətinin əsas inkişaf istiqaməti infrastrukturun yaradılması, elm, istehsal müəssisələrinin inteqrasiyasıdır. İnnovasiya infrastrukturunun əsas məsələsi innovasiya prosesi üçün lazım olan ehtiyatların istifadəsi üzrə problemlərin həll edilməsinə köməkdir.

Hər bir dövlət innovasiya infrastrukturuna, onun subyektlərinin inkişafına xüsusi diqqət ayırır. Azərbaycanda bu sahə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizdə innovasiya prosesləri hökumətin sosial-iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olan innovasiya siyasəti ilə tənzimlənir. Bu məqsədlə ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına kömək edəcək Dövlət Proqramı da qəbul olunmuşdur. “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə Elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” adlanan həmin dövlət proqramında innovasiya mərkəzlərinin, texnoloji biznes-inkubatorların, texnoparkların yaradılmasını əhatə edən innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması vacib vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Bu mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsində isə qeyd olunan innovasiya infrastrukturunun elementlərindən biri olan informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) profilli texnoparkların fəaliyyəti böyük rol oynayır. Bir və ya bir neçə universitet, həmçinin, elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə birbaşa və ya ortaq fəaliyyətləri ilə əlaqədar olan texnopark, tərkibində elmi nəticələrə və yüksək texnologiyalara əsaslanan şirkətlərin qurulması və inkişafına təşəbbüs göstərmək üçün təsis edilir.

İqtisadiyyatın innovativ inkişafında texnoparklar xüsusi yer tutur. Texnoparkda fəaliyyət göstərən şirkətlərə innovativ elmi nəticələrin transfer edilməsi və işin idarə olunması sahələrində dəstək verilir. Bu proseslərdə bütün yanaşmalar təşəbbüskarlıq və müəllif hüquqlarının qorunması müstəvisində həyata keçirilir. Texnopark yeni ideyaların formalaşmasından başlayaraq, onun tətbiq olunması və inkişaf etdirilməsi üçün hərtərəfli şəraitin olduğu innovativ fəaliyyətləri təmin edən məkandır. Bir sözlə, texnopark insan kapitalını sürətli inkişaf etdirən və yüksək texnologiyaları istehsal edən, peşəkarlar tərəfindən idarə olunan, innovasiya biznesinin rəqabətə davamlılığını və elmi müəssisələrin innovasiya mədəniyyətini inkişaf etdirməklə cəmiyyətin gəlirlərini artırmağa yönəlmiş bir qurumdur. Texnoparkın mühüm üstünlüklərindən biri də budur ki, yeni sahibkar tipinin formalaşmasına kömək edir, texnologiyaların transferinə, kommersiyalaşdırılmasına və iqtisadiyyatda elmtutumlu məhsulların xüsusi çəkisinin

artırılmasına yönələn innovasiya təyinatlı şirkətlərin təşkilinə və inkişafına şərait yaradır.

Texnoparkları idarə edən şirkətlərin səhmləri aşağı riskli səhmlər sayılır. Kiçik innovasiya müəssisələrinin vençur maliyyələşdirilməsi inkişaf etmiş ölkələrdə ixtisaslaşmış maliyyə qurumları vasitəsilə həyata keçirilir. Bu məqsədlə müxtəlif qaynaqlardan (iri korporasiyaların vəsaitləri, banklar, şəxsi əmanətlər, pensiya və xeyriyyə fondları, sığorta şirkətlərinin fondları və s.) istifadə edərək kiçik innovasiya müəssisələrini maliyyələşdirmək üçün xüsusi vençur investisiya fondları formalaşdırılır. Vençur kapitalından istifadə innovasiya prosesində prinsipial əhəmiyyət kəsb edən amildir. Belə layihələr o vaxt böyük müvəffəqiyyət qazanmaq şansına malik olur ki, onlar kiçik texnoloji şirkətlər vasitəsilə yerinə yetirilir. Müxtəlif səbəblər ucbatından iri şirkətlərin riskli layihələri reallaşdırması çətinidir. Vençur kapitalı müvafiq maliyyə alətlərinin köməyi ilə yüksək riskli layihələrin dəstəklənməsində iştirak etməyə qadirdir. Məsələn, kompüter texnologiyalarında ciddi müvəffəqiyyət qazanmış şirkətlərin hər biri vençur kapitalının hesabına maliyyələşdirilmişdir.

Texnoparkın Avropa modelinin ən xarakterik nümunəsi Türkiyənin İstanbul Texniki Universitetində yaradılmış ARI texnoparklar kompleksidir. Bu ölkədə 39 texnopark fəaliyyət göstərir. Onlardan 27-si akkreditasiyadan keçmişdir. Türkiyə hökumətinin texnologiya və innovasiya siyasəti və ITU-ARI texnoparkının hüquqi bazasının yaradılması 1961-2009-cu illərdə ölkə qanunvericiliyində çoxsəviyyəli inkişaf mərhələləri keçmişdir. ITU-ARI texnoparklar kompleksinin texniki-iqtisadi göstəricilərinə nəzər salaq: (39)

- ARI 1 və ARI 2 - ərazisi 25 min kvadratmetr, işçilərinin sayı 2000 nəfərdir, tərkibində innovasiya xarakterli 78 şirkət fəaliyyət göstərir, onlardan 12-si beynəlxalq şirkətdir;
- ARI 3 - sahəsi 60 min kvadratmetr, investisiyası 40 milyon dollardır;
- ARI 4 - sahəsi 112 min kvadratmetr, investisiyası 5 milyon dollardır;
- ARI 5 - sahəsi 5 min kvadratmetr, investisiyası 5 milyon dollardır;

-Akademik inkubasiya mərkəzi - sahəsi 2,5 min kvadratmetr, investisiyası 2,5 milyon dollardır.

ARI texnoparkında pərli helikopter, pilotsuz helikopter, elektrofurqon, dizel mühərriki, nanosatellit, günəş avtomobili, günəş qayığı və digər innovasiya xarakterli məhsullar istehsal olunur. Günəş avtomobili layihəsi 2011-ci ildə ABŞ-da keçirilmiş müsabiqədə 7 universitet arasında 3-cü yeri, mikrosatellit layihəsi isə 8 universitet arasında 1-ci yeri tutmuşdur.

Bu gün Azərbaycanda da texnoparklar yaradılır və bu sahə sürətlə inkişaf etdirilir. İnnovasiya infrastrukturunun subyektı olan Sumqayıt Kimya Sənaye, Sumqayıt Texnologiyalar Parkını, Balaxanı Sənaye və Yüksək Texnologiyalar parklarını misal göstərə bilərik.

4 may 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı" çərçivəsində ölkədə təkrar istehsalı inkişaf etdirmək üçün əsas vasitələrdən biri olan Balaxanı Eko-Sənaye Parkının yaradılması qərara alınmışdır. 28.12.2011-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən "Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" və "Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" imzalanmışdır. 19 dekabr 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Balaxanı Sənaye Parkının təməli qoyulmuşdur. (31)

Bu parkın yaradılmasında başlıca hədəf təkrar istehsal sahəsində maraqlı olan potensial sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli şərait yaratmaq olacaq. Park ərazisində mexaniki emal və istehsal qurğuları üçün bütün şəraitlər və lazımi dəstək hökumət tərəfindən təmin ediləcək. Sənaye Parkının Balaxanı poliqonuna və tullantıların yandırılması zavoduna, o cümlədən əsas nəqliyyat qovşağına yaxınlığı xammal və enerji təchizatı və əldə edilmiş xam material və ya istehsal edilmiş məhsulun asanlıqla satış bazarına çıxmasına əlverişli imkan yaratmış olacaq.

Yaşıl biznesin, əsasən də tullantıların təkrar emalı sənayesinə marağı artırmaq məqsədi ilə potensial sahibkar və investorlar üçün Parkın xarici və daxili infrastrukturunun qurulması planlaşdırılır. Belə ki, xarici infrastruktur kimi yol salınacaq, əraziyə elektrik, qaz, su, kanalizasiya və rabitə xətləri çəkiləcək. Park girişində qeydiyyat məntəqəsi və tərəzilər qurulacaq, ərazidə ofis və əməliyyat binası tikiləcək və bütün lazımi ilkin infrastruktur yaradılacaqdır.

Texnoparkın innovasiya sahəsində böyük uğurlar əldə olunmasında mühüm rolunu hamı etiraf edir. Buna görə də, məşhur şirkətlərin 70-80 faizinin öz fəaliyyətinə məhz texnoparklardan başladıkları təsadüfi sayılmır. Bu təcrübəni nəzərə alaraq Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2012-ci il noyabrın 5-də Sumqayıt şəhərində Yüksək Texnologiyalar Parkının (“YT Park”) yaradılması haqqında fərman vermişdi. “YT Park” hazırda İKT, telekommunikasiya və kosmos, enerji səmərəliliyi sahələrində tədqiqatlar aparılması, yeni və yüksək texnologiyaların hazırlanması üçün zəruri infrastruktur, maddi-texniki bazası və idarəetmə qurumları olan ərazidir. Sumqayıt şəhərində daha bir texnopark fəaliyyət göstərir. 2011-ci ildə imzalanmış fərmana uyğun olaraq Sumqayıtda Kimya Sənaye Parkı yaradılmışdır. Məqsədi ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şərait yaratmaq, bu sahədə sahibkarlığı dəstəkləmək, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək, əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunu artırmaqdan ibarət olan Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisi 295,62 hektardır. Baş Plana əsasən, Parkın Sənaye Zonası 186 hektar təşkil edəcək. Burada aqro və tibb kimyası, məişət kimyası, tikinti sənayesi kimyası, elektronika və avtomobil sənayesi kimyası, polimerlər və sənaye avadanlıqlarının istehsalı üçün nəzərdə tutulmuş müəssisələr yerləşəcək.

Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının və Yüksək Texnologiyalar Parkının, həmçinin, Mingəçevir Sənaye Parkının yaradılması iqtisadiyyatımızın davamlı inkişafının və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında, elmi və texnoloji nailiyyətlərə əsaslanan innovasiya və yüksək texnologiyalar sahələrinin genişləndirilməsində, elmi tədqiqatların aparılmasında, yeni texnologiyaların işlənməsi üzrə müasir

komplekslərin yaradılmasında, yüksək dünya standartlarına cavab verən ixracyönümlü məhsulların çeşidinin artırılmasında əhəmiyyətli rol oynayacaq. Balaxanı Sənaye Parkının yaradılmasında başlıca məqsəd təkrar istehsal sahəsində maraqlı olan potensial sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli şəraitin yaradılmasıdır. Park ərazisində mexaniki emal və istehsal qurğuları üçün zəruri şərait və lazımı dəstək dövlət tərəfindən təmin edilir. Sənaye Parkının Balaxanı poliqonuna və tullantıların yandırılması zavoduna, o cümlədən əsas nəqliyyat qovşağına yaxınlığı xammal və enerji təchizatı və əldə edilmiş xam material və ya istehsal edilmiş məhsulun asanlıqla satış bazarına çıxmasına əlverişli imkan yaradır.

2.3. Biznesin innovasiya layihələrinin hazırlıq vəziyyətinə görə qiymətləndirilməsi

Innovasiya anlayışı innovasiya fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqədardır. Innovasiya fəaliyyəti dedikdə elmi tədqiqatların və işləmələrin və ya digər elmi-texniki nailiyyətlərin nəticələrinin yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulda, praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya təkmilləşdirilmiş texnoloji prosesdə əks olunmasına yönəlmiş proses başa düşülür. Bu halda innovasiyanın özü innovasiya fəaliyyətinin bazarda reallaşdırılan yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulda (əmtəə innovasiyası), praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya təkmilləşdirilmiş texnoloji prosesdə (proses innovasiyası) təcəssümünü tapmış nəticəsidir. Innovasiya fəaliyyəti özündə elmi-texniki, təşkilati, maliyyə və kommertiya fəaliyyətini birləşdirməklə yeniliyin istehlakçıya çatdırılmasının mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. Innovasiya fəaliyyətinin əsasında innovasiya layihəsi hazırlanır.

Hər bir layihədə olduğu kimi innovasiya layihəsinin yaranmasında ən apancı şərt-müəyyən ideyanın olmasıdır. İdeya - özü-özlüyündə yenişünaslıq xüsusiyyəti kəsb edən, müəyyən irəli sürülən fikirdir. Layihə dedikdə - ideyanın həyata keçirilməsinin sənədləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Layihələr müxtəlif səviyyəli olur və müxtəlif sahələri əhatə edir. Hər bir layihə yeniliklə əlaqədar olduğundan, bu layihələr eyni zamanda innovasiya layihəsi adlanır. İstənilən layihənin həyata

keçirilməsi üçün bu və ya digər ölçüdə investisiya vəsaitləri tələb edilir. Investisiya vəsaitlərinə konkret olaraq maliyyə vəsaitləri, istehsal fondları, dövriyyə fondları və s. daxildir. Odur ki, çox vaxt müəssəsinin biznes ideyasına əsaslanan layihələr də daxil olmaqla maliyyə tələb edən digər layihələr də investisiya layihələri adlanır.

İnvestisiya layihələri innovasiya layihələrinin bu və ya digər dərəcədə tərkib hissəsidir. Buna görə də, layihələrin investisiya və innovasiya layihələrinə bölünməsi şərtidir. Əslində investisiya layihəsi mahiyyətə reallaşdırılmasına investisiya qoyuluşu nəzərdə tutulan ixtiyari layihədir. Yəni, investisiya layihəsi gələcəkdə gəlir əldə etmək məqsədilə uzunmüddətli kapital qoyuluşu proqramı və ya planıdır. Əsas kapital qoyuluşu olan və innovasiyaları təmin edən layihələr investisiya layihələridir. Yeni məhsulların və texnologiyaların işlənilməsini təmin edən və qeyri-maddi aktivlərə əsaslanan layihələr isə innovasiya layihələridir.

İnvestisiya layihəsinin məqsədi – yaradılan yeniliyin kommersiyalaşdırılması, innovasiya layihəsinin məqsədi isə - gələcəkdə kommersiya effekti gətirməyə qadir olan innovasiyaların yaradılmasıdır.

Qeyd edək ki, 20-ci əsrin sonlarından başlayaraq reallaşdırılan layihələrin sayı və onların mürəkkəbliyi sürətlə artmağa başlamışdır. Bu, xüsusilə elmtutumlu sahələrdə: aerokosmik sənayedə, robot texnikasında, cihazqayırmada, rəqiblərdə, hərbi sənayedə görünməyə başlamışdır.

Hazırkı iqtisadi şəraitdə bazarda şirkətlərin rəqabətlik qabiliyyətini təmin edən başlıca faktor onun daimi olaraq öz fəaliyyətini innovativ əsaslarda qurmasıdır. Ona görə də, kəskin rəqabət mübarizəsində yaşamaq üçün şirkətlər mövcud məhsulları və xidmətləri daim təkmilləşdirməyə və yeniləşdirməyə məcburdurlar. Nəticə etibarilə innovasiya və investisiya layihələri həyata keçirən, intellektual fəaliyyət nəticələrini yaradan və onları işlədən müasir şirkətlər öz rəqabət qabiliyyətlərini artırmış olurlar.(24,s.126-128)

İnnovasiyanın inkişaf məqsədləri innovativ, investisiya və elmi-texniki layihələrin bir çox yeni növlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Hər hansı investisiya və ya innovasiya layihəsi müxtəlif növ faktorların uçotunu tələb edir. Adətən,

investisiya və innovasiya prosesləri bir-birilə sıx bağlı olduğundan innovasiya layihəsi investisiyaların daxil olması ilə müşayiət olunur. İnnovasiya və investisiya layihələri əsas problemlərin kompleks həllini, həmin problemlərə bir çox nöqteyi-nəzərdən baxılmasını, ixtisaslı kadrların cəlb edilməsini və s. nəzərdə tutur.

Cədvəl 3.İqtisadi fəaliyyət növlərinə görə innovasiya məhsulunun həcmi, min manat. Mənbə: Sənaye statistikasını. 2012, 2014 səh. 89.

	Əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış və ya yeni tətbiq olunmuş məhsul					Təkmilləşdirilmiş məhsul				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Sənaye – cəmi	4384	13163	23052	11634	12319	2029	14403	1045	883,1	1118,0
Mədəncixarma sənayesi	-	2073	396.1	326	-	-	10430	235.8	-	
Emal sənayesi	4384	11090	22656	11 090	12319	2029	3973	809.6	3 973	809.6
ondan:										
Neft məhsullarının istehsalı	-	103.3	-	-	...	-	3.2	-	-	...
kimya sənayesi	-	-	3049	465.5	...	311.4	1969	21.3	40.7	...
kompyuter və digər elektron avadanlıqların istehsalı	-	5681	20.4	-	...	-	1044	-	-	...
maşın və avadanlıqların istehsalı	1262	-	890.3	238.4	...	-	105.9	686.2	798.3	...

Cədvəl 3-ün davamı

Yuxarıda qeyd edilən cədvəlin təhlili göstərir ki, innovasiya məhsulunun həcmində də fərqli göstəricilər qarşımıza çıxır. Bu məsələdə əsasən emal sənayesi daha çox inkişaf göstərmişdir.

İnnovasiya layihəsi dedikdə, elm və texnikanın prioritet inkişaf istiqamətlərində konkret məqsəd və vəzifələrin əldə olunmasına yönəldilmiş tədbirlərin resursları, müddətləri və icraçıları üzrə bir-biri ilə qarşılıqlı şərtlənən və bir-biri ilə bağlı proseslərin mürəkkəb sistemi başa düşülür. İnnovasiya layihəsi-innovasiya fəaliyyətinin nəticəsinin əsaslandırılmasının texniki-iqtisadi, hüquqi və təşkilati mahiyyətini əks etdirən layihədir. İnnovasiya layihəsinin işlənməsinin nəticəsi olan sənəd özlüyündə innovasiya məhsulunun ətraflı izahı, onun rəqabət qabiliyyətinin əsaslandırılması, innovasiya cəlb edilməsinin formaları mümkünlüyü və zəruriliyi,

onun icra müddətləri, icraçılar, onun həyata keçirilməsinin təşkilati-hüquqi vəziyyətlərini nəzərə alır. İnnovasiya layihəsinin icrası innovasiya məhsulunun yaradılması və bazara çıxarılması üzrə prosesdir. İnnovasiya layihəsinin məqsədi mövcud sistemin (texniki, texnoloji, informasiya, sosial, iqtisadi, təşkilati) dəyişdirilməsi və ya yenisinin yaradılması və ehtiyatlardan (istehsal, maliyyə, insan) istifadənin azalması nəticəsində məhsulun, xidmətin keyfiyyətinin əsaslı şəkildə yaxşılaşdırılması və yüksək kommersiya səmərəliliyinə nail olmaqdır. Hər bir innovasiya layihəsinin aşağıdakı əsas bölmələri verilməlidir:

- innovasiya layihəsinin mahiyyəti, onun işgüzar cəlbediciliyinin nəticə formasında əsaslandırılması;
- innovasiya layihəsini icra edəcək müəssisə, onun fəaliyyəti, hüquqi statusu, imkanları barədə tam məlumat;
- məhsul, onun xarakteristikası;
- məhsul satışı bazarının təhlili, rəqabət;
- innovasiya məhsulunun marketinq strategiyası;
- istehsal prosesinin təşkili;
- idarəetmənin təşkili;
- risk və onun sığortası;
- maliyyələşdirmə strategiyası.

İnnovasiya layihələri bir çox meyarlara görə, o cümlədən elmi-texniki əhəmiyyətlik səviyyəsinə görə klassifikasiya oluna bilər. Layihənin əhəmiyyətlik səviyyəsi innovasiya prosesinin mürəkkəbliyini, davamiyyətini, miqyasını, icraçıların tərkibini, nəticələrin xarakterini müəyyən edir. Bu da layihənin idarə edilməsinin məzmununa təsir edir.

İnnovasiya layihəsini 1) modernləşdirilmiş, 2) novatorlu, 3) qabaqlayıcı, 4) pioner kimi qruplaşdırmaq olar: 1) Modernləşdirilmiş, bu zaman baza texnologiya kökündən dəyişdirilmir; 2) Novatorlu (innovasiyaları təkmilləşdirən), bu o vaxt olur ki, yeni məhsulun konstruksiyası öz elementlərinin görünüşünə görə əvvəlkindən xeyli fərqlənmiş olur (yeni keyfiyyətlərin əlavə olunması, digər tip məhsulların

konstruksiyalarında tətbiq olunmuş avtomatlaşdırma vasitələrinin tətbiqi və s.). 3) Qabaqlayıcı, bu o zaman olur ki, konstruksiya qabaqlayıcı texniki həllərə əsaslanmış olsun. 4) Pioner (baza innovasiyalar), bu o vaxt olur ki, keçmiş və ya hətta yeni funksiyaları (ilk radioqəbuledicilər, elektron saatlar, fərdi kompüterlər, raketlər, atom stansiyaları, biotexnologiyalar) yerinə yetirən və əvvəllər mövcud olmayan materiallar, konstruksiyalar və texnologiyalar yaranmış olsun.

İnnovasiya layihəsi yerinə yetirilməsinə görə üç mərhələyə bölünür: 1) ideyanın yaranma mərhələsi; 2) inkubasiya mərhələsi; 3) inkişaf mərhələsi;

Yeni məhsulun və texnologiyanın yaradılması və hərəkəti prosesindən asılı olaraq innovasiya layihələrini aşağıdakı mərhələlərə bölmək olar:

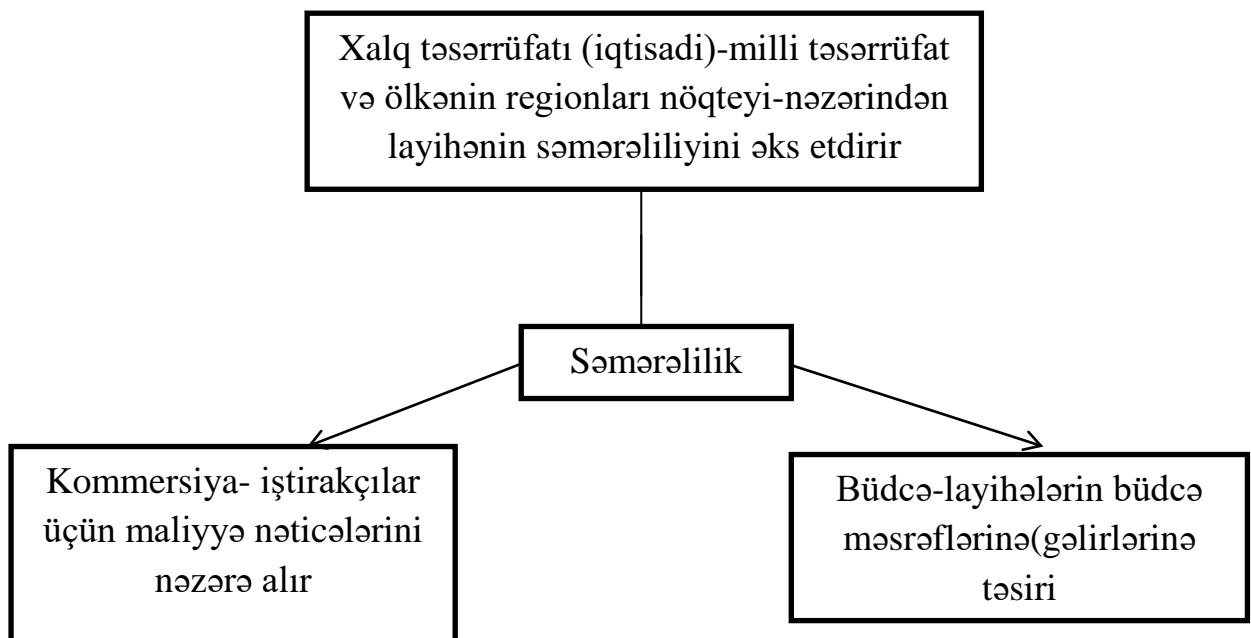
1. Layihənin ilkin hazırlanması
2. Layihənin yaranması
3. Layihənin qəbul edilməsi
4. Layihənin həyata keçirilməsi
5. Layihənin nəticələrinin qiymətləndirilməsi
6. Layihənin növbəti mərhələyə ötürülməsi

İnnovasiya prosesinin daha səmərəli idarə edilməsi üçün onu bir neçə funksional cəhətdən təyin olunmuş və məntiqi olaraq sona yetmiş mərhələlərə bölmək olar: 1) tələb olunan spesifik xüsusiyyətlərin müəyyən edilməsi; 2) ideyaların generasiyası və innovasiya ideyasının işlənilməsi; 3) təcrübi nümunənin yaradılması və onun sınaqdan keçirilməsi; 4) məhsulun təcrübi seriyasının yaradılması və bazara çıxış.

İnnovasiya layihələrinin texniki iqtisadi-təklif mərhələsində layihənin nəzərdə tutulmuş dövründə və bütövlükdə tam dövr ərzində reallaşdırılmasının maliyyə göstəricilərini xarakterizə edən pul axınlarının hesabatına əsaslanan qiymətləndirilməsi, hər şeydən əvvəl investor nöqtəyi-nəzərdən layihənin səmərəliliyini əks etdirir. İnnovasiya layihələrinin əsas səmərəlilik göstəriciləri qismində metodik tövsiyələr aşağıdakıları müəyyən edir:

- layihə iştirakçıları üçün maliyyə nəticələrini nəzərə alan maliyyə (kommersiya) səmərəliliyi;

- bütün səviyyəli büdcələr üçün maliyyə nəticələrini nəzərə alan büdcə səmərəliliyi;
- layihə iştirakçılarının bilavasitə maliyyə maraqları sərhəddindən kənara çıxan və dəyər ifadəsinə icazə verilən məsrəf və nəticələri nəzərə alan xalq təsərrüfatı iqtisadi səmərəliliyi.

Sxem 3. İnnovasiya layihəsinin əsas səmərəlilik göstəriciləri (19,s.160)

İnnovasiya layihəsinin maliyyə səmərəliliyini hesablamaq üçün innovasiya təhlilinin dörd başlıca metodu tətbiq olunur: kapital qoyuluşlarının ödəmə müddəti; gəlirlilik indeksi; xalis cari dəyər (bəzən onu xalis diskontlaşdırılmış gəlir metodu da adlandırırlar); gəlirliliyin daxili norması. (16,s 352)

Kapital qoyuluşlarının ödəmə müddəti metodundan təcrübədə geniş istifadə olunur. Lakin onun mühüm nöqsanı gələcək gəlirləri nəzərə alınmaqla pulun gələcək dəyərində etinasızlıqdır, çünki bunun nəticəsində də diskontlaşdırılmamış tətbiq etmək

mümkün olmur. İnflyasiya« faiz stavkalanın kəskin dəyişilməsi və müəssisənin daxili yığımlarının aşağı normalan şəraitində bu metod kifayət qədər dəqiq deyildir. Gəlirlilik indeksi metodu (İR) gətirilmiş səmərələrin məcmusunun gətirilmiş kapital qoyuluşlarının kəmiyyətinə nisbətinin təhlilinə yönəldilmişdir:

$$\dot{IR} = \frac{1}{K_1} \cdot \sum_{t=0}^t (R_t - S_t) \cdot \frac{1}{(1+E)^t}$$

burada K_1 - t-ci il üçün kapital qoyuluşu, man;

R_t - t-ci ildə nəticəlilik (gəlir), man;

s_t - t-ci ildə həyata keçirilən xərclərdir, man.

Əgər gəlirlilik indeksi müsbətdirsə, onda layihə rentabellidir; əgər vahiddən kiçikdirsə, onda layihə səmərəli deyildir.

Əgər gəlirlilik indeksi müsbətdirsə, onda layihə rentabellidir; əgər vahiddən kiçikdirsə, onda layihə səmərəli deyildir.

Xalis cari dəyər (XCD) xalis diskontlaşdırılmış gəlir hesab olunur və bütün hesabi dövr ərzində cari səmərələrin məbləği kimi müəyyən edilir. Bu halda diskontun kəmiyyəti sabit və ya dəyişən ola bilər. XCD aşağıdakı kimi hesablanır:

$$XCD = \sum_{t=0}^t (R_t - S_t) \cdot \frac{1}{(1+E)^t}$$

burada üçün kapital qoyuluşu, man;

R_t - t-ci addımda nəticələr (gəlir), man;

s_t - t-ci addım üçün xərclərdir, man.

Layihənin səmərəliliyinə müəyyən diskont norması nəzərə alınmaqla XCD-nin qiyməti əsasında baxılır: o nə qədər böyük olarsa, layihə bir o qədər səmərəlidir. XCD vahiddən kiçikdirsə layihə səmərəli deyildir.

Gəlirliliyin daxili norması metodu (GDN) gətirilmiş səmərələrin kəmiyyəti gətirilmiş kapital qoyuluşlarının kəmiyyətinə bərabər olması halındakı diskont normasını (EGDN) aşkar edir. Əgər GDN investordan öz kapitalı üçün tələb etdiyi gəhr normasına bərabər və ya ondan çox olarsa layihə səmərəli hesab olunur.

GDN və XCD üzrə hesablamalar eyni bir layihə üzrə zıddiyətli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu, ya tələb olunan diskont normasının seçilməsində səhvlərə, ya da

investorun və layihə menecerinin gəlir normasına tələblərin müxtəlif olması ilə izah olunur. Bütün hallarda xalis cari dəyərə üstünlük verilməlidir.

İnnovasiya layihələrini seçərkən bir sıra meyarlara diqqət yetirmək lazımdır.

1) innovasiyanı təqdim edən şirkətin elmi potensialı (şirkətin elmi-tədqiqatlar və işləmələr aparma, həmçinin toplanmış innovasiya potensialının bazarda reallaşdırılma qabiliyyətləri);

2) şirkətin istehsal potensialı (layihənin texniki cəhətdən həyata keçirilməsi və ya ideya məhsulunun hazırlanması mərhələsinə qədər aparılması imkanı);

3) bazar potensialı (şirkətin layihəsinin və ya məhsulunun kommersiyalaşdırılması imkanı);

4) sahibkarlıq potensialı (komandanın layihəni reallaşdırma qabiliyyəti).

İnnovasiya layihəsinin həyata keçirilməsinə mane olan faktorlarda mövcuddur. İnnovasiya layihəsinə təsir edən faktorlar və şərtlər adətən layihələrin qiymətləndirilməsinin normativ modelləri çərçivələrində təhlil edilir. Belə faktorlar çox faktorlu modellərdən istifadə etməklə layihələrin qiymətləndirilməsi gedişində nəzərə alın bilər. Belə ki, burada maliyyə-iqtisadi göstəricilərlə yanaşı, bir tərəfdən müəssisənin vəziyyətinə layihənin qarşılıqlı təsirinin müxtəlifliyini, digər tərəfdən xarici mühitin (tələbatların, rəqiblərin, elmi-texniki inkişafın, qanunvericiliyin və s.) layihəyə təsirini nəzərə almağa imkan verən digər meyarlar və göstəricilər də iştirak edir. Ümumiyyətlə aşağıdakı faktorlar layihələrin həyata keçirilməsi müddətlərinin pozulmasına, resursların həddindən çox işlənilməsinə, planlaşdırmaya, son məhsulun xarakteristikaları üzrə tələblərin yerinə yetirilməməsinə və nəticədə layihənin reallaşdırılması səmərəliliyinin və bütün şirkətin rəqabət qabiliyyətliliyinin aşağı düşməsinə güclü təsir edə bilər:

1) sifarişçilərin tələbatlarının və səlahiyyətlərinin artması nəticəsi olaraq, onların tələblərinin daha da ağırlaşdırılması;

2) istehsal olunan son məhsullar və xidmətlərin mürəkkəbləşdirilməsi;

3) layihələrin xarici mühitlə (iqtisadi, texnoloji, ekoloji, siyasi, sosial, mədəni və s.) əlaqəsinin mürəkkəbləşdirilməsi və nəticədə qeyri-müəyyənlik və risk dərəcəsinin artması;

4) texnologiyaların tez-tez dəyişməsi səbəbindən rəqabətin güclənməsi və s.

İnnovasiya fəaliyyəti və onun əsasında formalaşan innovasiya layihələri iqtisadi inkişafda əsas amil kimi çıxış edirlər. Aparılan araşdırmalar, təhlillər və ümumiləşdirilmələr bir daha göstərir ki, innovasiya strukturlarının fəaliyyətində innovasiya layihələrinin rolu böyükdür. Ona görə də həmin strukturların fəaliyyətinin təşkili prosesində göstərilən xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır. Hesab edirik ki, bütün bunlar layihələrin seçilməsi, qiymələndirilməsi və reallaşması prosesinə müsbət təsir göstərəcək və nəticə etibarlı ilə innovasiya strukturlarının səmərəli fəaliyyətinin əsasını təşkil edəcəkdir.

FƏSİL III BİZNESDƏ İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Biznesin inkişafı üzrə innovasiyaların yaradılması və istifadəsinin stimullaşdırılması

Azərbaycan iqtisadiyyatı öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Növbəti illər ərzində ölkəmizin sürətli və davamlı inkişafı üçün güclü maddi-texniki baza, maliyyə imkanları, siyasi sabitlik, elmi texniki potensial mövcuddur.

Xüsusilə son illərdə aparılmış islahatlar nəticəsində bazar iqtisadiyyatı üçün səciyyəvi qanunvericilik bazası yaradılmış, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi minimuma endirilmiş, özəl bölmənin fəaliyyəti üçün əlverişli imkan yaradılmış, azad rəqabət mühiti təmin edilmiş, bazar institutları formalaşmış, xarici iqtisadi fəaliyyət liberallaşdırılmış, ölkə iqtisadiyyatı konkret proqramlar əsasında idarə olunan iqtisadiyyata çevrilmişdir. Eyni zamanda ölkəmizdə biznesin inkişafında xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanılır. Bu sahənin inkişafı üçün dövlət proqramları hazırlanır, sahibkarlara dəstək məqsədilə kreditlər ayrılır. Bu sahədə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən

məsəllərdən biridə onların innovasiya əsaslı inkişafı və bu inkişafın təmin edilməsi üçün innovasiyaların, onlara yönəldilmiş investisiyaların stimullaşdırılmasıdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının əsas aləti kimi dövlət çıxış edir.

Bu zaman müəyyən üsullar aparıla bilər.

- ✓ Dövlər tərəfindən elmi-tədqiqat və sınaq layihə işlərinin birbaşa stimullaşdırılması. Bu halda dövlət resurslarının (sifarişlərin, qrant və kreditlərin) müxtəlif elmi-tədqiqat və işlənilmə sferaları arasında paylaşdırılması aparılır ki, bu da dövlətin elmi prioritetləri strukturundan asılı olaraq həyata keçirilir.
- ✓ Dolayısı yolla elmi-tədqiqat fəaliyyətinin dövlət tərəfindən stimullaşdırılması. Bu proses vergi, amortizasiya, antiinhisar, patent, xarici ticarət siyasətinin köməkliyi və xüsusilə kiçik biznesin saxlanması yolu ilə dövlət və xüsusi təsərrüfat sektorlarında elmi nailiyyətlərin mənimsənilməsi fondları vasitəsilə tətbiq edilir.

Bundan əlavə, dövlət tərəfindən innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında iqtisadiyyat, tədqiqatlar və işlənilmələrin təminat infrastrukturunda əlverişli innovasiya mühitinin formalaşdırılması mühüm rol oynayır. Bura milli elmi-texniki informasiya xidmətləri, patentləşdirmə və lisenziyalaşdırma, standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma, statistika, xarici təcrübəni öyrənən analitik mərkəzlər, elmi-texniki inkişaf proqnozlarının hazırlanması və onların əsasında milli elmi prioritetlərin formalaşdırılması və qərar qəbul edən şəxslərin informasiya ilə təmin edilməsi, innovasiyaların neqativ nəticələrinin qiymətləndirilməsi daxildir.

İnnovasiya fəaliyyəti stimullaşdırılması sahəsində dövlət siyasətinin reallaşdırılmasının mühüm alətlərindən birini maliyyələşdirmə sistemi təşkil edir. Belə bir sistemin mövcud olmadığı bir şəraitdə innovasiya fəaliyyətinin səmərəli inkişafından söz gedə bilməz. Fəal innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi üçün kredit və vergi siyasəti sisteminin, büdcədən kənar maliyyələşdirmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilən qeyri-adi tədbirlərin görülməsi vacibdir. İndiki mərhələdə maliyyə siyasəti vəsaitlərin məhdud sayda prioritetlərə istiqamətlənməsi və onlardan ciddi nəzarət altında istifadə olunmasına əsaslanmalıdır. Büdcə

vəsaitlərindən səmərəli istifadə olunmasına görə cavabdehlik yüksəldilməlidir. (19, s.230-231)

Maliyyə siyasəti mexanizmlərinin tərkibinə aşağıdakı əsas elementlər daxil edilməlidir:

- ❖ innovasiyaların maliyyələşdirilməsi və innovasiya məhsullarının mənimsənilməsi ilə əlaqədar olan kredit risklərinin sığortalanması məqsədi ilə korporativ strukturlar çərçivəsində işləyən maliyyə-kredit təşkilatları və sığorta kompaniyaları üçün münbit şəraitin yaradılması;
- ❖ yüksək səmərəliliyi ilə seçilən tətbiqi innovasiya işləmələrinin maliyyələşməsinə ayrılan vəsaitlərin geri qaytarılması mexanizmindən istifadə olunması;
- ❖ vençur investisiya qoyuluşunun inkişaf etdirilməsi;
- ❖ dövlət akkreditasiyasıdan keçmiş dövlət müəssisələrinə - elmi təşkilatlara (lisenziya razılaşmaları üzrə) elmi-texniki məhsulların satışından əldə etdikləri vəsaitin 70%-nə qədərini elmi-texniki məqsədlər üçün məqsədli maliyyələşdirmə mənbəyi kimi istifadə etməyə icazə verilməsi;
- ❖ yüksəktexnoloji istiqamətlərin inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar olan innovasiya layihələrinin, elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktor və texnoloji işlərin maliyyələşdirilməsi;
- ❖ elmtutumlu yüksək texnologiyaya əsaslanan istehsal sahələrinə vəsait yığan investitorlara və eləcə də müxtəlif forma mülkiyyət sahibi olan təşkilatlara kredit və dövlət zəmanəti (real aktivlərə kredit verməklə zəmanətli girov ehtiyatları şəklində) verməklə onların dəstəklənməsi və stimullaşdırılması;
- ❖ elmtutumlu nadir avadanlıqların lizinqinin inkişaf etdirilməsi;
- ❖ patent və ixtiraçılıq fəaliyyətinə maliyyə dəstəyinin verilməsi, intellektual mülkiyyət hüququnun qorunması və xarici ölkələrdə onların tanınmasının təmin olunması;
- ❖ innovasiya layihələrinin və onların icraçılarının müsabiqə əsasında seçilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində böyük olmayan

və özünü qısa müddətdə doğrulda bilən innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsinin xüsusi çəkisinin yüksəldilməsi.

İnnovasiyaların stimullaşdırılması sahəsində dünya təcrübəsinə diqqət yetirdikdə görürük ki, inkişaf etmiş ölkələrdə keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq elmin iqtisadiyyatın inkişafına və sosial problemlərin həllinə töhfəsini qiymətləndirmək məsələlərinə xüsusi fəallıqla yanaşırlar. Bununla əlaqədar olaraq müxtəlif ölkələrdə elm və texnikanın iqtisadiyyatın inkişafında rolunu fəallaşdırmaq məqsədi ilə lazımı şəraitin yaradılması üçün milli innovasiya sistemləri yaradılmışdır. Bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanaraq fəaliyyət göstərən MİS-in təşkilat quruluşu daim təkmilləşdirilir, mövcud reallıqlara uyğunlaşdırılır. Bu zaman əldə edilən yeniliklər, intellektual məhsullara vahid bazarın tərkib hissəsi kimi və özünəməxsus istehlakçıları olan, qiymətləri formalaşan intellektual məhsullar bazarı kimi baxılır. Eyni zamanda ABŞ-m, Kanadanın, Avstraliyanın təcrübəsi göstərir ki, ETTKİ-nin dəyərinin aşağı düşməsinə müəssisələr xərclərin həcmindən artırılması ilə reaksiya vermişlər. Məsələn, ABŞ-da şirkətlər tərəfindən ETTKİ-nin həyata keçirilməsinə ayrılmış əlavə vəsaitlərin həcmi dövlət büdcəsinə vergilər şəklində daxil olmayan vəsaitlərin həcmi ilə müqayisə oluna bilər. Buradan görünür ki, innovasiya fəaliyyətini aktivləşdirmək üçün biz ənənəvi olmayan radikal tədbirlərin həyata keçirilməsindən kənar qala bilmərik. İnnovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi üçün vacib olan problemin, - maliyyə vəsaitlərinin optimallaşdırılmasının, - həll edilməsi elə bir qanunun qəbul edilməsini tələb edir ki, onun köməyi ilə yeni texnologiyaların tətbiqinə başa çatmış ETTKİ-nin yerinə yetirilməsinə sərf edilən vəsaitlərin bir neçə il ərzində vergi deklarasiyalarında əks etdirilməsi mümkün olsun (ayrılan investisiya resurslarının həcmindən asılı olaraq). Buna oxşar mexanizmlərdən müxtəlif vaxtlarda və müxtəlif səmərəliliklə İspaniyada, Portuqaliyada, Belçikada, Fransada istifadə olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin ölkələrdə investisiya resurslarının yeni texnologiyaların praktikada tətbiq olunmasına yönəldilməsi şərti qoyulmamışdır. Argentinada və Çilidə qeyd edilən qanuna oxşar qanunun mövcud

olması onlarla milyard dollar investisiyanın innovasiya proseslərinin inkişafına cəlb edilməsinə şərait yaratmışdır.

Azərbaycanda bu sahə son dövrlərdə xüsusilə aktualıq kəsb etməyə başlamışdır. İnnovasiyaların yaradılması istifadəsi sahəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarını qeyd etmək zəruridir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15.09.2008-ci il tarixli 3043 nomrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nda Sənaye və Energetika Nazirliyinə, İqtisadiyyat Nazirliyinə və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına sahibkarlığın, xüsusilə regionlar üzrə inkişaf etdirilməsində “Mövcud və yaradılacaq sənaye müəssisələrində innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması” tapşırılmışdır.

Ölkəmizdə müasir elmi mühitin formalılaşdırılmasına və inkişafına, kadr hazırlığına, perspektivli fundamental və tətbiqi tədqiqatların maliyyələşdirilməsinə görə dövlətin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. İnnovasiya proseslərinə investisiya yatırılmasına praktiki olaraq hüquqi əsaslarda güzəştlərin olmaması Azərbaycanda vəziyyəti qəlizləşdirirdi. Məhz bu sahədə problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 18 yanvar 2016-cı il tarixli fərmanla İnnovasiya təşviqi sənədinin verilməsi qaydası təsdiq edilmişdir.

İnnovasiya təşviqi sənədi ölkədə investisiya və biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasına, eləcə də stimullaşdırılmasına nail olmaq məqsədi daşıyır. Bu sənədin verilməsində əsas məqsəd «Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı»na uyğun olaraq, investisiyaların təşviqi ilə bağlı mexanizmin gücləndirilməsidir. Hökumət ölkədə investisiya-innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsinə, biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasına, sənaye istehsalının artırılmasına, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinə ciddi önəm verir. Bu istiqamətdə qarşıya qoyulan əsas hədəflər sərmayə qoyuluşlarının artırılması, sahibkarların ixrac potensialının gücləndirilməsi, investisiya imkanlarının genişləndirilməsi, potensial tərəfdaşların tapılması və birgə əməkdaşlıq layihələrinin həyata keçirilməsidir.

Davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün “AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” İNKİŞAF KONSEPSİYASI işlənilib hazırlanmış və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bu konsepsiyada qeyd olunur ki, uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, “bilik iqtisadiyyatı”nı formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul (işlər, xidmətlər) yaradılmasını sürətləndirmək məqsədi ilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən birini təşkil edəcəkdir. Bununla əlaqədar olaraq, elmin inkişafı yerli xüsusiyyətlər və qlobal meyllər nəzərə alınmaqla prioritetləşdiriləcək və mütərəqqi dünya elminə səmərəli inteqrasiya prosesi davam etdiriləcəkdir. Elmi infrastruktur təkmilləşdiriləcək, elmin maddi-texniki bazası müasirləşdiriləcək və bu sahədə informasiya təminatı sistemlərinin elektron formaya keçirilməsi təmin ediləcəkdir. Eyni zamanda, elmin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsi resursları ilə yanaşı, digər mənbələrin də cəlb olunması stimullaşdırılacaq ki, bu da, son nəticədə, elmi fəaliyyətlə məşğul olan işçilərin, o cümlədən gənclərin sosial müdafiəsini gücləndirəcək və “beyin axını”nın qarşısını alacaqdır. Ölkədə innovativ iqtisadiyyatın yaradılması məqsədi ilə elm və istehsal arasındakı əlaqələr gücləndiriləcək, tətbiqi elmi araşdırmaların bazarın tələbatına müvafiq aparılması üçün zəruri mexanizmlər yaradılacaqdır.

Dünya təcrübəsinə nəzər saldıqda görürük investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsinin əsasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması dayanır. Xüsusi iqtisadi zonaların yaradılmasının tarixi zəruriliyi əsasən aşağıdakı amillərlə izah olunur: (3,s.2)

- ticarət dövriyyəsinin artırılması, alış-verişin sürətləndirilməsi, ticarət tərəfdaşlarının maraqlarının təmin edilməsi;
- sərhəd və gömrük maneələrinin aradan qaldırılması, bürokratik nəzarət və dövlət orqanlarının müdaxilələrinin məhdudlaşdırılması;
- investisiya və sərmayələrin yatırılmasına stimulların gücləndirilməsi, qoyulan kapitalın rentabellik səviyyəsinin artırılması;

- ixrac yönümlü istehsalın həvəsləndirilməsi və xarici ticarət tərəfdaşlarının maraqlarının qorunması;
- ölkənin istehlak bazarında defisit olan istehlak mallarının istehsalının stimullaşdırılması;
- məşğulluğun gücləndirilməsi, iş yerlərinin açılması, ixtisaslı kadrların hazırlanması;
- infrastrukturun maddi-texniki bazasının genişləndirilməsi, yeni layihələrin gerçəkləşdirilməsi və sair.

Xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması ölkə iqtisadiyyatının inkişafını sürətləndirir, investisiya cəlbediciliyini yüksəldir. Məhz bu baxımdan bu sahənin inkişafı diqqətdə saxlanılmalı, xüsusi proqramlar işlənib hazırlanmalıdır.

Onu da vurğulamaq yerinə düşərdiki, bu gün innovasiya əsaslı iqtisadi inkişafın əsası kimi qeyri-neft sektorunun inkişafı prioritet sahə kimi dayanır. Qeyri-neft sektorunun sürətli inkişafının təmin edilməsi sahəsində həyata keçirilən irimiqyaslı tədbirlər arasında “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, aqrar bölmədə ciddi dönüş yaradılmasına və sahibkarlıq fəaliyyətinin canlandırılmasına yönəldilmiş iqtisadi siyasət müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Məhz bu tədbirlərin, proqramların, innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının əsas məqsədlərindən biri xüsusilə ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsidir. Son illərdə bu sahə xüsusilə sürətlə inkişaf edir. Statistik rəqəmlərə diqqət yetirdikdə 2014-cü ildə ÜDM-də qeyri-neft sektorunun payı 36189,2 mln manat olmuş, 2015-ci ildə isə bu göstərici 37670,0 mln manat təşkil etmişdir.

	2015	2014	2015-ci il 2014-cü ilə nisbətən, faizlə
Ümumi Daxili Məhsul	54352,1	59014,1	101,1

o cümlədən:	16682,1	22824,9	101,2
- neft sektoru			
-qeyri-neft sektoru	37670,0	36189,2	101,1

Cədvəl 4.Ümumi Daxili Məhsul göstəriciləri. Mənbə: Azərbaycan Respublikası

Dövlət Statistika Komitəsi

Qeyd etmək lazımdır ki, xüsusilə son dövrlərdə sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinə daha çox diqqət yetirilmişdir. Məsələn, yenilik səviyyəsinə və iqtisadi fəaliyyət növlərinə görə innovasiya məhsulunun həcmi 2013-cü ildə 883.1 min manat olmuşdursa, 2014-cü ildə bu rəqəm 1118,0 min manat təşkil etmişdir. Fəaliyyət növləri və maliyyə mənbələri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər isə 2013-cü ildə 13877 min manat, 2014-cü ildə isə artaraq 21534 min manat olmuşdur.

Cədvəl 5-də innovasiyaya mane olan əsas amillər verilmişdir.

Cədvəl 5. İnnovasiyaya mane olan amillər. Mənbə:Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin rəsmi saytı

İqtisadi amillər	2011	2012	2013	2014
öz pul vəsaitinin kifayət qədər olmaması	30	22	25	35
dövlət tərəfindən maliyyə yardımının kifayət qədər olmaması	17	9	13	12
təzə məhsullara ödəniş qabiliyyətli tələbatın aşağı olması	3	3	4	4
yeniliklərin dəyərinin yüksək olması	13	13	8	10
yüksək iqtisadi risk	5	9	7	8
təzə məhsullara çəkilən xərclərin əvəzinin ödənilməsi müddətlərinin uzun olması	9	7	5	4
İstehsal amilləri				
müəssisənin innovasiya potensialının aşağı olması	7	5	8	15
ixtisaslı işçilərin çatışmaması	7	2	3	2
yeni texnologiyalar haqqında informasiyanın çatışmaması	4	3	5	10
müəssisələr tərəfindən yeniliklərin qəbul edilməməsi	5	5	3	3
satış bazarları haqqında informasiyanın çatışmaması	4	3	2	4
digər müəssisələr və digər elmi təşkilatlar ilə	2	3	-	-

kooperasiya üçün imkanların olmaması				
Digər səbəblər				
daha əvvəlki innovasiyalar nəticəsində təzə məhsullara ehtiyacın olmaması	6	2	2	2
innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən və həvəsləndirən qanunvericilik və normativ-hüquqi sənədlərin olmaması	2	1	2	3
innovasiya prosesi müddətinin qeyri-müəyyən olması	2	2	2	2
innovasiya infrastrukturunun (vasitəçilik, informasiya, hüquq, bank və s.xidmətlərinin) inkişaf etməməsi	4	2	4	2
texnologiyalar bazarının inkişaf etməməsi	5	6	3	4

Cədvəl 5-in davamı.

İnnovasiya yönümlü siyasətin həyata keçirilməsinin məntiqi nəticəsi kimi Azərbaycan iqtisadiyyatı sürətlə inkişaf edir, dünya təsərrüfatına inteqrasiya olunur. Ümumilikdə 2014-cü ildə ölkədə 230-dan çox sənaye müəssisəsi açılmışdır. Müasir texnologiya və avadanlıqlara əsaslanan bu müəssisələr arasında Sumqayıt, Gəncə və Sabirabadda “ASAN xidmət” fəaliyyətə başlamış, “Norm” sement zavodu, kağız və karton istehsalatı kombinatı, yağ fabriki, mis emalı zavodu, Sumqayıt Tekstil Parkının yeni fabrikləri, Suraxanı Günəş Elektrik Stansiyası, “Gilan” qida şəhərçiyi, yem istehsalı və meyvə-tərəvəz emalı müəssisələri, aluminium, kərpic, asfalt, metal konstruksiya zavodlarını, Dövlət Sərhəd Xidmətinin Sahil Muhafizəsinin yeni Gəmi inşası zavodu, Asfalt zavodu, Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportunun yeni Aerovağzal Kompleksi, Naxçıvan Muxtar Respublikasında “Arpacay-2” Su Elektrik Stansiyası, Su Anbarı və Sutəmizləyici Qurğular Kompleksi, Təzyiqlə emal və boyama zavodu, İsmayıllı rayonunda Çörək istehsalı zavodu, Şamaxı rayonunda “Şamaxı Palace Platinum By Rixos” oteli, Şəmkir rayonunda Çörək zavodu, Şəmkirçay üzərində Su anbarı və Su Elektrik Stansiyası, və digərlərini qeyd etmək olar. Hazırda təkcə dövlətin güzəştli kredit dəstəyi ilə özəl sektor tərəfindən 30-dan çox sənaye müəssisəsi qurulmaqda və genişləndirilməkdədir. 2014-cü il ərzində iqtisadiyyatın inkişafına, müxtəlif sosial və infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsinə 21,8 milyard manat (27,7 milyard dollar) həcmində investisiya

yonəldilmişdir. İntestisiyaların 58,5 faizi daxili mənbələr hesabına maliyyələşdirilmiş, 41,5%-i isə xaricdən cəlb edilmişdir (21).

3.2 Azərbaycanada innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas problemləri

Hər bir dövlətin iqtisadi inkişafının və qlobal miqyasda qüdrətinin artmasının əsas amillərindən biri də innovasiyalardan istifadə, onların dəstəklənməsi və dövlət tərəfindən tənzimlənməsidir. İnnovasiya fəaliyyətinin əsas iqtisadi fəaliyyətə çevrilməsi, ölkələrin ixrac potensialının artırılması, daxili və xarici bazarlara daha keyfiyyətli məhsulların çıxarılması, iqtisadi aktivliyin, eləcə də ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyin, biznes subyektlərinin çevikliyinin artırılması, üçün innovasiya sistemlərinin dövlət tərəfindən təşviq edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Respublikamız müasir bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçdikdən sonra güclü iqtisadi sistemin yaradılması, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafının təmin edilməsi, ölkənin istehsal gücünün artırılması və ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafının təmin edilməsi əsas iqtisadi məqsədlər olaraq müəyyənləşdirildiydən bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilir.

İnnovasiya fəaliyyətinin vəziyyəti hər bir cəmiyyətin və dövlətin iqtisadiyyatının inkişafının mühüm indikatorudur. İnkişaf etmiş ölkələrdə innovasiya siyasəti dövlətin sosial- iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. O, iqtisadiyyatın yenidən qurulması, istehsalın texniki bazasının fasiləsiz yeniləşdirilməsi, rəqabətqabiliyyətli məhsul buraxılışı məsələlərinin həllinə imkan verir, başqa sözlə, innovasiya proseslərinin həyata keçməsi üçün əlverişli iqtisadi ab-havanın yaranmasına yönəlmişdir və elmlə istehsal arasında əlaqələndirici rolunda çıxış edir.

İnnovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində dövlətin innovasiya siyasəti və innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi mühüm rol oynayır. Dövlətin innovasiya siyasəti sosial-iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi kimi innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına və inkişafına yönəldilir. Bu prosesdə təcrübə-konstruktor işləri, elmi-tədqiqatlar, hər hansı texnologiyaların tətbiqi nəticəsində

iqtisadi dövriyyədə mühüm rola malik olan, reallaşan, təkmilləşdirilmiş yeni məhsulun və ya texnoloji yeniliyin yaradılması nəzərdə tutulur.

Dövlətin innovasiya siyasəti yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, əhalinin həyat səviyyəsi və keyfiyyətinin artırılması, ölkənin müdafiə, texnoloji və ekoloji təhlükəsizliyinin yüksəldilməsinə yönəldilir ki, bu da innovasiya fəaliyyətinin prioritetliyinin qəbul edilməsi ilə həyata keçirilir.

Dövlətin innovasiya siyasətinin əsas məqsədləri aşağıdakılardır: (7,s.5)

- yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artımını təmin edən elmi-texniki nəticələrin səmərəli istifadəsini, sosial- iqtisadi inkişaf məsələlərini həll etmək məqsədi ilə innovasiya fəaliyyəti üçün iqtisadi, hüquqi və təşkilatı şəraitin yaradılması;
- elmi-texniki potensialın inkişafı, səmərəli yerləşdirilməsi və istifadə edilməsi, onun strukturunun formalaşdırılması;
- ölkə iqtisadiyyatının inkişafını elm və texnikanın nailiyyətləri ilə zəngənləşdirilməsini artırmaq, maddi istehsal sahəsində mütərəqqi struktur dəyişmələrini, onların səmərəliliyini və rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin edilməsinə yönəldilən mühüm sosial məsələləri reallaşdırmaq;
- ölkənin müdafiə qabiliyyətini və insanların, cəmiyyət və dövlətin təhlükəsizliyini möhkəmləndirmək.

Qeyd edilən məqsədlərə nail olmaq üçün dövlət aşağıdakı innovasiya ilə bağlı olan məsələləri həll etməlidir:

- dövlətin innovasiya siyasətinin prioritetlərinin təyini və reallaşdırılması;
- iqtisadiyyatda mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin təmin edilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin infrastrukturunun yaradılması və inkişafı;
- beynəlxalq bazarlarda yerli innovasiya məhsulunun müdafiəsi və xarici iqtisadi innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişafında elmin, təhsilin, istehsalat və maliyyə-kredit sferasının qarşılıqlı əlaqəsinin təmin edilməsi;

- xalq təsərrüfatı inkişafının strategiya və tempini, onun struktur tarazlaşmasını təmin edən istiqamətlərdə iqtisadiyyatın inkişafını stabili əşdirmək üçün elmi-texniki potensialdan səmərəli istifadə edilməsi.

İnnovasiya fəaliyyətinin vəziyyəti hər bir cəmiyyətin və dövlətin iqtisadiyyatının inkişafının mühüm indikatorudur. İnkişaf etmiş ölkələrdə innovasiya siyasəti dövlətin sosial- iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. O, iqtisadiyyatın yenidən qurulması, istehsalın texniki bazasının fasiləsiz yeniləşdirilməsi, rəqabətqabiliyyətli məhsul buraxılışı məsələlərinin həllinə imkan verir, başqa sözlə, innovasiya proseslərinin həyata keçməsi üçün əlverişli iqtisadi ab-havanın yaranmasına yönəlmişdir və elmlə istehsal arasında əlaqələndirici rolunda çıxış edir.

İnnovasiyanın sosial-iqtisadi məqsədlərin təmin olunmasında aktuallığını nəzərə alaraq innovasiya və investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasında prioritet istiqamətlərdən biri kimi seçilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq elmi işləmələrin istehsalatda tətbiqi səmərəliliyinin yüksəldilməsi Respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafının mühüm məsələlərindən birini təşkil edir. Halbuki fəaliyyətdə olan təşkilatların iqtisadi, maliyyə və maddi-texniki təchizatının vəziyyəti Respublikamızda innovasiya proseslərinin inkişafına yol vermir. Respublikamızda mövcud olan iqtisadi durum, maliyyə-kredit sisteminin hüquqi bazası elm tutumlu istehsal sahələrinə investisiyanın cəlb olunmasına yardımçı ola bilmir.

İnnovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin mühüm instrumenti, milli rəqabət qabiliyyətinin təmin olunmasının uzunmüddətli faktoru əhalinin rifah halının yüksəldilməsinin etibarlı amili kimi qiymətləndirilir. Dövlət innovasiya proseslərinə həm birbaşa, həm də dolaylı təsir göstərmək vasitələrinə malikdir. Onların nisbəti ölkədə mövcud olan iqtisadi vəziyyətdən və ona münasib olan dövlət tənzimlənməsi konsepsiyasının seçilməsi istiqamətindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Bu gün ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətində bir sıra problemlər mövcuddur. INSEAD Business School, Jhonson University of Cornell və WIPO

(World Intellectual Property Organization) tərəfindən aparılan Global Innovation Index sistemində ölkəmizin və digər ölkələrin göstəricilərinə diqqət yetirək.

Cədvəl 6. Qlobal innovasiya indeksi göstəriciləri. (Mənbə: Global Innovation Index)

Ölkə	2014-cü il sıra	2015-ci il sıra	2014-cü il xal	2015-ci il xal
Azərbaycan	101	93	28	30
Türkiyə	63	58	36	37
Latviya	34	33	45	45
Litva	39	38	41	42
Qazaxıstan	79	82	33	31
Ukrayna	63	64	36	36
Gürcüstan	74	73	35	33
Rusiya	54	48	38	39
Tacikistan	137	114	24	27
Estoniya	24	52	51	23

Ölkəmiz 2014-cü ildə 28 xalla 101-ci sırada qərarlaşıb, 2015-ci ildə isə bu göstərici bir qədər yaxşılaşaraq 30 xalla ölkəmiz 141 ölkə arasında 93-cü pilləyə yüksəlmişdir. Qlobal İnnovasiya İndeksinin necə hesablandığı və hansı faktorların diqqətə alındığına nəzər salsaq problemlə sahələrimizi görmüş olarıq. Ümumiyyətlə bu indeks hesablanarkən iki əsas subindeksdən istifadə edilir: 1) Innovation input sub-index – İnnovasiya girişi alt indeksi və 2) Innovation output sub-index – İnnovasiya məhsulu (nəticə) alt-indeksi. Qeyd olunan sub-indeksləri əhatə edən faktorların da alt faktorları mövcuddur ki, bu faktorların hər biri qiymətləndirilərək nəticədə indeksin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Cədvəl 7. Qlobal innovasiya indeksində ölkəmizin göstəriciləri. (Mənbə: Global Innovation Index)

Global Innovation Index (Azerbaijan)	Score(Xal)	Rank (Sıra)
Global Innovation Index(Qlobal İnnovasiya İndeksi)	30	93
Innovation Input Sub-index(İnnovasiya girişi(istifadə))	37	89
Innovation Output Sub-index(İnnovasiya məhsulu(nəticəsi))	22	103

Göründüyü kimi innovasiya fəaliyyəti göstəricilərində ölkəmiz aşağı pillələrdə qərarlaşıb. Buna səbəb kimi ilk növbədə qeyd etmək olar ki, Respublikamızda yaranmış yeni iqtisadi şəraitdə əksər elmi-texniki təşkilatlar və müəssisələr işləməyə hazır deyildir. Bir çox elmi işləmələrin səviyyəsi yüksək olmadığına görə onları hazır məhsul kimi satışa çıxarmaq və istehsalatda tətbiq etmək mümkün deyildir. Bununla əlaqədar olaraq ölkə iqtisadiyyatı üçün təhlükəli olan meyl - istehsal edilən əmtəələrin və xidmətlərin ölkə bazarından sıxışdırılıb çıxarılması, mövcud bazarların itirilməsi təhlükəsi güclənmişdir.

Mövcud olan bu geriliyin qarşısının alınması üçün ölkəmizin milli innovasiya strategiyası işlənəməlidir və ona dövlətin sosial-iqtisadi və elmi-texniki siyasətinin mərkəzi istiqamətlərindən biri kimi baxılmalıdır. Belə bir strategiya ölkənin intellektual və istehsal potensialının hərtərəfli qiymətləndirilməsinə, intellektual məhsullar bazarının inkişaf perspektivlərinin nəzərə alınmasına söykənən uzunmüddətli proqnozlar əsasında yaradılmalıdır.

İnnovasiya siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi Respublikamızın elmi-texniki potensialının yüksəldilməsi, elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor

işlərinin nəticələrinin iqtisadiyyatın real sektoruna yönəldilməsi və eləcə də iqtisadiyyatda artım tempinin aşağı düşməsinin qarşısının alınması mexanizminin formalaşdırılması sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu cür məsələlərin həll olunması üçün bir sıra mühüm irimiqyaslı siyasət sənədləri (konsepsiya, strategiya və proqramlar) qəbul olunmuşdur: «Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa himayə haqqında Dövlət Proqramı (1997- 2000-ci illər)», «Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)»; «Azərbaycan Respublikasında aqrar sektorun inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2002-2006-cı illər)», «Azərbaycan Respublikasında Demografik İnkişaf Konsepsiyası, Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişafı üzrə Dövlət proqramı (2002-2005-ci illər)», «Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı (2003-2005-ci illər)», «Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)» və sair «Azərbaycan Respublikasında məşğulluq strategiya» «Neft sektorunda ticarət və investisiya üzrə inteqrasiya olunmuş strategiya»,«Azərbaycan 2020-Gələcəyə baxış strategiyası» və sairə kimi sənədlər isə hazırlıq mərhələsindədir.

Həyata keçirilən çoxsaylı proqramlara baxmayaraq bu gün hələdə ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi sahəsində bir sıra problemlər mövcuddur. İlk olaraq qeyd etmək lazımdır ki Azərbaycanada mükəmməl hesab edilə biləcək dövlət innovasiya siyasəti aparılmır, ancaq onun elementlərindən istifadə olunur, ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi üzrə vahid dövlət orqanı yoxdur. Bu innovasiya proseslərinin təşkilini ləngidir. İnnovasiya fəaliyyətinin inkişaf üçün münbit şərait yaradan hüquqi bazanı formalaşdırmadan ölkə iqtisadiyyatını innovasiyalı inkişaf yoluna çıxarmaq mümkün deyildir. Bunun əsasını isə innovasiya fəaliyyəti haqqında qanun təşkil edə bilər.

Mövcud problemlər sırasında onları da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanada elmi-texniki fəaliyyət dairələri bu vaxtadək cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafının baza elementinə çevrilməmişdir. Ona görə də elmi-texnoloji inkişafın strateji istiqamətlərinin reallaşdırılması məqsədi ilə ölkəmizdə elm və texnikanın prioritet

inkişaf istiqamətləri nəzərdən keçirilib seçilməlidir, onların inkişafına mane olan amillər üzə çıxarılmalıdır, qarşıya çıxan problemlərin həlli mexanizmləri müəyyən olunmalıdır.

İqtisadi baxımdan inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin inkişaf şərtləri prinsipial fərqlərə malikdir. Respublikada innovasiya fəaliyyəti əsasən birbaşa xarici investisiyanın cəlb olunması yolu ilə göstərilir. Birbaşa investisiya ilə yanaşı ölkəmizə yeni texnologiya, yeni menecment üsulları və mexanizmləri də gətirir. Əksər təşkilatlardan ötrü xarici texnologiya və lisenziyaların alınması böyük stimuldur, çünki onlar bu yolla xarici bazara çıxmaq imkanı qazanırlar. Bununla yanaşı, ölkəyə nəzarətsiz texnologiya axını ölkə sənayesinin xarici işləmələrdən texnoloji asılılığına real təhlükə yaradır ki, bunun da qarşısını almaq və texnoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi texnologiyalar tranferi mərkəzinin yaradılmasına zərurət vardır.

Mühüm səbəblərdən biri kimi onu da vurğulamaq lazımdır ki, Respublikamızda bu vaxta qədər innovasiya sahəsi üçün kadrların hazırlanması sistemi təşkil olunmamışdır. Bunun başlıca səbəblərinə aiddir: ali təhsil sisteminin tətbiqi elmlər və istehsalat ilə əlaqələrinin həddindən çox zəif olması; innovasiya üzrə tədris proqramlarının, Azərbaycan dilində innovasiyaya aid dərsliklərin və dərs vəsaitlərinin mövcud olmaması; təhsil üzrə dövlət standartının və eləcə də Azərbaycan Respublikasının mükəmməl təhsil qanununun olmaması aid edilə bilər.

Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün aşağıdakılar təklif edilə bilər:

1. İnnovasiya fəaliyyətini həyata keçirmək üçün innovasiya sistemlərinin inkişaf etdirilməsi və ilk növbədə isə Milli İnnovasiya Sistemi layihəsinin hazırlanması və həyata keçirilməsi;
2. İnnovasiya fəaliyyətinə nəzarət edə biləcək vahid qurumunun yaradılması və bu sahədə mövcud geriliyi aradan qaldırmaq üçün qanunvericilik bazasının inkişaf etdirilməsi;
3. Texnoloji innovasiyalar və intellektual məhsullar bazarında marketing tədqiqatlarının zəruri həddə aparılması, intellektual məhsulların istehsalçıları və

istehlakçıları (ölkədaxili və xarici bazarlarda) bazarının tədqiqi, elmi-texnoloji istiqamətlərin cari vəziyyətinin və inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi və dünya səviyyəsi ilə tutuşdurulub qiymətləndirilməsi.

4. İnnovasiya fəaliyyətinə, yeni texnoloji məhsulların yaradılmasına yerli investisiyaların cəlb edilməsi və bu sahənin stimullaşdırılması
5. texnoloji geriliyi aradan qaldırmaq və iqtisadiyyatda mühüm struktur dəyişikliklərinə nail olmaq üçün milli elmi kadrların hazırlanması, dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin təmin olunması, mövcud olan kadr potensialını, maddi-texniki bazanı, innovasiyalara əsaslanan inkişaf imkanlarını nəzərə alaraq ölkəmizin təhsil ocaqlarının elmi mərkəzlər, elmi- tədqiqat institutları ilə inteqrasiya olunmasına real şəraitin yaradılması;
6. Perspektivli elmi-texnoloji işləmələrin başa çatdırılması və bazara yönəldilməsi məqsədi ilə dövlət və qeyri-dövlət regional innovasiya fondları və mərkəzləri şəbəkəsini yaratmaq və onların maliyyələşdirilməsinə büdcədən kənar vəsaitlərin daha geniş cəlb olunmasının təmin edilməsi.

3.3. Elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətləri

İqtisadi və sosial idarəetmədə yeni modernizsiya elementlərini tətbiq edən Azərbaycan son illərdə iqtisadiyyatın artım tempinə görə də fərqlənir. Bunun əsasında isə iqtisadiyyatın strukturunda yeniliklərin, innovasiyaların tətbiqi tendensiyası dayanır. Ölkəmiz keyfiyyətə yeni iqtisadi mərhələyə qədəm qoymuşdur ki, bu da eyni zamanda elmin, texnikanın özünəməxsus inkişaf strategiyasının formalaşmasını tələb edir. Məhz bu baxımdan elmi-texniki inkişaf Azərbaycanın dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biridir. İndiki dövrdə beynəlxalq əlaqələrdə iqtisadi, siyasi, elmi-texniki, informasiya və ekoloji xarakterli amillərinin əhəmiyyətli rol oynamasında Azərbaycanın milli maraqlarının təmin edilməsində bu sahəyə xüsusi önəm verilməsinə təkan vermişdir. Ona görə ki, hər bir dövlətin siyasi, sosial-iqtisadi qüdrəti, milli təhlükəsizliyi, cəmiyyətin tərəqqəsi, rifahı bilavasitə elmin inkişaf səviyyəsi ilə əlaqəlidir.

Azərbaycan elminin inkişaf istiqamətləri onun milli təhlükəsizliyinə, ölkənin beynəlxalq aləmdə fəal şəkildə nüfuzunun artmasına dövlət müstəqilliyinə, ictimai-siyasi sabitliyinə, sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi tərəqqisinə, həmçinin bu prosesdə maddi-mənəvi dəyərlərin qorunmasına yönələrək aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- Respublikanın digər elmi tədqiqat müəssisələrində, Milli Elmlər Akademiyasında və ali məktəblərində aparılan əsaslı tədqiqatların, təcrübələrin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, onların nəticələrinin sosial-iqtisadi və digər sahələrdə tətbiqinin təmin edilməsi;
- Dövlətin informasiya ehtiyatlarının artırılması və innovasiya proseslərinin sürətləndirilməsi, elmi-texniki potensialın qorunması və inkişaf etdirilməsi, əhalinin sağlamlığının qorunmasında və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində bu potensialdan səmərəli istifadə edilməsi,;
- Ali məktəblərdə, elmi-tədqiqat müəssisələrində həyata keçirilən elmi-tədqiqat fəaliyyətini istiqamətləndirmək üzrə işin daha da gücləndirilməsi və onun nəticələrindən istifadə edilməsi
- Respublika alimlərinin yaradıcılıq potensialının tam aşkar edilməsi üçün şəraitin yaradılması, demokratik rəqabət və müsabiqə formalarından geniş istifadə edərək inhisarçılıq hallarının qarşısının alınması;
- Məqsədli proqramların, kompleks layihələrin elmi müəssisələrdə işlənilib hazırlanması və onların maliyyələşdirilməsi üçün tender və müsabiqələrin aparılması;
- elmi layihə və proqramları beynəlxalq səviyyədə həyata keçirən üçün mərkəzə çevrilməsi üçün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında şəraitin yaradılması, elmi mübadilə proqramları çərçivəsində xarici alimlərin tədqiqat işinə cəlb olunması təcrübəsinin genişləndirilməsi;
- yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanması üçün fəaliyyətin genişləndirilməsi, bu sahədə proqramların hazırlanması, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının respublikanın ali məktəbləri ilə əməkdaşlığının gücləndirilməsi;

- yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması proqramlarının genişləndirilməsi, xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə etmək, onların xaricdə təhsil almaq və təcrübə keçmək layihələrini həyata keçirmək.

Müasir iqtisadiyyatda elmi-texniki inkişafın əsas istiqamətləri istehsalın kompleksli mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması, kimyalaşdırılması, elektriklişdirilməsi, elektronlaşdırılması, yeni materialların tətbiqi və yeni texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsidir. Bu istiqamətlərin hər birini ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirək:

İstehsalın kompleksli mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması. Bütün istehsal sahələrində, əməliyyatlarda və iş növlərində qarşılıqlı əlaqəli və qarşılıqlı asılı maşınların, avadanlığın, mexanizmlərin geniş tətbiqi nəzərdə tutulur. O istehsalın intensivləşməsinə, əmək məhsuldarlığının artmasına, istehsalda əl əməyinin azaldılmasına, əmək şəraitinin yüngülləşdirilməsinə və yaxşılaşdırılmasına, məhsulun əmək tutumunun azaldılmasına səbəb olur. Beləliklə, mexanikləşdirmə istehsalda əl əməyini sıxışdırır və onu maşınlarla əvəz edir. Mexanikləşdirmənin inkişafı prosesi bir neçə mərhələdən keçibdir: ən çox əmək tutumu ilə fərqlənən əsas texnologiya proseslərin mexanikləşdirilməsindən, əsas və köməkçi texnologiya proseslərin kompleksli mexanikləşdirilməsinə qədər.

İstehsalın avtomatlaşdırılması istehsal prosesində insanın iştirakının hissə-hissə və ya tam əvəz edilməsi məqsədilə texniki vasitələrin tətbiqi deməkdir. Avtomatlaşdırma ola bilər ki:

- hissə-hissə (ayrıca əməliyyatları və prosesləri əhatə edir);
- kompleksli (işlərin bütün tsiklini əhatə edir);
- tam (avtomatlaşdırılmış proses insanın iştirakı olmadan reallaşdırılır).

İstehsalın kimyalaşdırılması kimyəvi texnologiyanın, xammalın, materialların, məmulatların tətbiqi nəticəsində istehsal proseslərinin təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Belə materiallar istehsal xərclərini aşağı salır və bazarda müəssisənin fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəldir. Misal üçün laklar, yeni örtük materiallar, kimyəvi əlavələr, yüngül və möhkəm plastmaslar və s.

İstehsalın elektriklişdirilməsi istehsal güc avadanlığının qidalanması mənbəyi kimi elektrik enerjisinin geniş tətbiqi prosesi başa düşülür. Elektriklişdirməyə əsasən istehsalın kompleksli mexaniklişdirilməsi və avtomatlaşdırılması həyata keçirilir, mütərəqqi texnologiya tətbiq edilir.

İstehsalın elektronlaşdırılması müəssisənin bölmələrini yüksək səmərəli elektron vasitəsilə təmin edir – personal kompyuterlər EHM-nin hesabına layihə-konstruksiya, elmi-tədqiqat işləri aparılır, informasiya xidməti həyata keçirilir. Bu əmək məhsuldarlığını artırır, informasiya alınması vaxtını azaldır, istehsal prosesinin sürətini artırır.

Keyfiyyətə yeni səmərəli xassələrə (istiliyə davamlı, yüksək ötürücülük, korroziya və radiasiyaya davamlılıq və s.) malik yeni materialların yaradılması və tətbiqi, istehsal olunan məhsulun rəqabət qabiliyyətini artırır. Bu öz növbəsində müəssisənin mənfəət göstəricisinə müsbət təsir edir.

Yeni texnologiyanın mənimsənilməsi çoxlu istehsal və sosial-iqtisadi problemlərin həlli yolunu açır. İstehsal prosesində prinsipjə yeni texnologiya buraxılan məhsulun həcmi artırmağa imkan verir və istehsalın əlavə amillərinin cəlb edilməsini tələb etmir.

Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin strateji məqsədlərindən biri Elm və texnologiyanın inkişafının təmin edilməsi ölkədə qabaqcıl innovasiya sisteminin nəzəri, metodoloji və tətbiqi elmi əsaslar üzərində formalaşdırılmasının həyata keçirilməsidir.

İnnovasiyaların, insanın bu və ya digər sahədə fəaliyyət effektivliyinin yüksəldilməsinə yönələn tətbiqin (patentlər, ixtiralar, kəşflər, yeniliklər, elmi konstruktor işləri və b.) son dövr texnoloji, iqtisadi, ekoloji, idarəetmə, hərbi, siyasi, mədəni-sosial, hüquqi və s. növlərindən Azərbaycanda geniş istifadə edilməlidir. 2015-ci il elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyada göstərilir ki, Elm və texnologiyaların inkişafına dair dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyənlişdirilməsi zərurəti Azərbaycan Respublikasının sosial, iqtisadi və mədəni inkişaf prioritetlərindən irəli gəlir. Bu siyasətin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır: (2)

- fundamental elmlər üzrə araşdırmaların müasir tələblər səviyyəsinə çatdırılması;
- sosial-iqtisadi inkişafın aparıcı istiqamətləri üzrə perspektiv tədqiqatların davam etdirilməsi;
- müxtəlif tədqiqat sahələrində (təbiət, texnika, texnologiya, humanitar və ictimai elmlər üzrə) çalışan alim və mütəxəssislərin elmi fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;
- elmi tədqiqatların kompleks problem mövzular üzrə aparılması;
- fənlərarası tədqiqatların elmi fəaliyyətin perspektivli sahəsi kimi dəyərləndirilməsi;
- elm və texnologiyaların inkişafının yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirərək onların reallaşdırılması üçün zəmin yaradılması;
- müasir texnologiyaların mənimsənilməsi, yaradılması, elmdə və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində tətbiqi və inkişaf etdirilməsi;
- Azərbaycanın tarixini, arxeologiyasını, coğrafiyasını, mədəniyyətini, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini, ictimai-fəlsəfi, sosial-hüquqi, ədəbi-bədii fikir tarixini, dilini, etnoqrafiyasını, folklorunu öyrənən ictimai və humanitar elm sahələrinin inkişafının təmin edilməsi;
- respublikanın flora və faunasının, biomüxtəlifliyinin öyrənilməsi, genetik ehtiyatlarının və milli genofondunun toplanması, mühafizəsi və beynəlxalq şəbəkəyə daxil edilməsinin təşkili, onların səmərəli istifadəsi üzrə elmi əsasların tədqiqi;
- innovasiya fəaliyyətinin müasir tələblərə və elmi-praqmatik meyarlara uyğun gücləndirilməsi;
- elmi potensialın inkişafında iqtisadiyyatın dövlət və qeyri-dövlət sektorlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təşkili;
- elmtutumlu məhsulların istehsalı və ixracı mexanizmlərinin formalaşdırılması;
- tətbiqi elmi tədqiqatların rəqabətədavamlı sektorunun yaradılması və inkişafı;
- istehsal və tədqiqat sektorları arasında fəal inteqrasiyanın təşkilinə dəstək verilməsi;

- innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar, texnoloji mərkəzlər, biznes inkubatorları şəbəkəsinin genişləndirilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinə dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyinin verilməsi.

Məhz bu siyasətə, məqsədlərə müvafiq olaraq Azərbaycanda elmi-texniki inkişafa geniş əsasda yer verilir və bu sahənin inkişafına vəsaitlər ayrılır. Aşağıdakı cədvəldən elmi-tədqiqat işləmələrinə ayrılan xərclərin miqdarını görmək olar. Cədvəldən göründüyü kimi 2011-ci ildə elmə çəkilən xərclərin cəmi həcmi 106.1 milyon manat olmuş, 2014-cü ildə bu göstərici yüksələrək 124.2 milyon manat təşkil etmişdir.

Cədvəl 8. Elmi-tədqiqat işlərinə ayrılan xərclərin həcmi.

Göstəricilər	2011	2012	2013	2014
Dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər milyon manat	106.1	116.7	117.0	124.2
ümumi daxili məhsula nisbətən, faizlə	0.2	0.2	0.2	0.2
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	0.7	0.7	0.6	0.7
Tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili xərclər: milyon manat	109.8	117.3	122	123.8
ümumi daxili məhsula nisbətən, faizlə	0.2	0.2	0.2	0.2
Tədqiqat və işləmələrdə istifadə olunan əsas vəsaitlər, milyon manat	95.2	88	107.2	122.2

Cədvəl 8-in davamı. Mənbə Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

Elmi-texniki inkişafda başlıca əhəmiyyət kəsb edən amillərdən biri də bu sahədə həyata keçirilən dövlət siyasətidir. Elm və texnologiya siyasəti dedikdə, əsasən, bir ölkənin "elm və texnika sahəsində büdcə gəlirlərini artırmağa yönəlmiş siyasəti başa düşülür. Elm –texniki siyasət iqtisadi sahədə, hərbi sahədə beynəlxalq rəqabət

çoxaldıqca əhəmiyyət qazanmışdır. Çünki, bu rəqabət üstünlüyü yarışında görülmüşdür ki, əslində bir-birinə sıx bağlı olan hərbi güc də iqtisadi güc də elm və texnikada üstünlüyə əsaslanır.

Elm və texnologiya, məlum olduğu kimi, elmi və texniki tədqiqatlar nəticəsində hasil edilir. Bu prosesin gəlirlərini artırmaq üçün ölkənin insan kapitalının inkişaf etdirilməsi, tədqiqat qabiliyyətinin yüksəldilməsi və tədqiqat prosesinin aktivləşdirilməsi lazımdır. Elmi-texniki siyasət hər şeydən əvvəl, buna nail olmaq üçün gediləcək yolu göstərir. Ancaq, günümüzdə bu siyasət bir ölkənin, elmi və texniki tədqiqatlarının nəticəsi kimi ortaya çıxan yeni məlumatları / yeni ideyaları iqtisadi və ictimai faydaya çevirmə qabiliyyətini artırmağa yönəlmiş siyasətləri də əhatə edən hala gəlmişdir. Yeni biliklərin / yeni fikirlərin iqtisadi və ictimai faydaya çevrilməsi bu məlumat və ya fikirlərin, yaxşı satılan bir məhsul və ya xidmətə, yeni və ya təkmilləşdirilmiş bir emal və ya paylama üsuluna, ya da yeni bir ictimai xidmət üsuluna çevrilməsi deməkdir. Bu proses ümumiyyətlə, "innovasiya" anlayışı ilə ifadə edilir. Texnologiya və innovasiya siyasətləri ilə, texnoloji inkişaf prosesinin sürəti və istiqaməti təsir etmək məqsədilə həyata keçirilən dövlət siyasəti xarakterizə olunur. Təbii olaraq bu çərçivədə sayılmayan digər siyasətlər də (məsələn, əmək bazarına yönəlik siyasətlər) texnoloji inkişaf prosesini təsir göstərirlər. Bu səbəblə, texnologiya və innovasiya siyasətlərini, digər siyasətlərlə yanaşı qiymətləndirmək lazımdır.

Elmi-texniki inkişaf və innovasiya siyasəti innovasiya prosesinin hansı mərhələsində olmasına görə təsnif edilə bilər. Bu çərçivədə, birinci qrup siyasətlər, elmi kəşflərə qarşı olaraq elm sisteminin inkişaf etdirilməsi, əsas tədqiqat və təhsil tədbirlərinin dəstəklənməsinə yönəlmiş siyasətdir. İkinci olaraq, texnoloji innovasiya prosesinin ən mühüm daxilolmalarından biri olan tədqiqat və inkişaf etdirmə fəaliyyətlərinin dəstəklənməsi gəlir. Üçüncü mərhələdə texnoloji yeniliklərin genişlənməsinə yönəldilmiş siyasətlər gəlir. Elmi-texniki inkişaf prosesinə yalnız texnologiyaların yaradılması baxımından baxılması əskik olacaq. Bu texnologiyaların istifadə edilməsi, yeni tələb yaratmağa yönəlik siyasətlər də elmi-texniki və

innovasiya siyasətinin mühüm elementidir. İnkişaf prosesinin bu dörd mərhələsinə əlavə olaraq, bu prosesdə ən mühüm iqtisadi rollardan biri olan firmaların təşkilatçılığı və əmək proseslərinin təşkilatlanması da texnoloji bacarıqların inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə texniki yeniliklərin istehsal edilməsində və iqtisadi çıxışın inkişaf etdirilməsində yeni firmaların əhəmiyyət qazandığı bildirilir. Yeni texnikaya əsaslanan firmalar anlayışı, yeni texnologiyalar əsasında qurulan və bazarlara girən firmaları xarakterizə etmək üçün istifadə edilir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının işlərində yeni texniki potensiala əsaslanan firmaların texnoloji dinamizm baxımından əhəmiyyətli bir siyasət faktoru olduğu vurğulanır. Elmi-texniki və innovasiya siyasətinin inkişaf etdirilməsi və tətbiq edilməsi də əslində bir öyrənmə prosesidir və bu proses milli innovasiya sisteminin bir ünsürü kimi qiymətləndirilməlidir.

Məlumdur ki, iqtisadi inkişaf ölkədə insan potensialının formalaşmasını təmin edən ali təhsilin və öyrənmənin fasiləsizliyini təmin edən əlavə təhsilin innovativ inkişaf sistemi olmadan mümkün deyil. Məhz bu da elmi-texniki inkişafda innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətlərindəndir. Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyata keçidin təmin edilməsində universitetlərin mühüm rolu var. Milli innovasiya sisteminin formalaşmasında, inkişafında, cəmiyyətin innovativ səviyyəsinin yüksəldilməsində, innovasiya mədəniyyətinin formalaşmasında universitetlər lider olmalıdırlar. Bilik, informasiya dünya təhsil sisteminin inkişafında həlledici amilə çevrilir.

Universitetdə innovativ proses yeniliklərin yaradılması, tətbiqi, yayılması istiqamətində kompleks fəaliyyət olub, elmi tədqiqatların, idarəetmə qərarlarının, maddi-texniki infrastrukturun yaradılması və inkişafını nəzərdə tutur. Universitetin innovativ fəaliyyəti təhsil mühitinə yeni və səmərəli elementlərin daxil edilməsinə imkan verən məqsədyönlü dəyişiklikdir. Bu tip fəaliyyət təhsildə məzmunun, formanın, metodların, texnologiyaların, vasitələrin, idarəetmə sistemlərinin inkişafı və səmərəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Universitetin innovativ fəaliyyəti nəticəsində rəqabətqabiliyyətli kadrlar hazırlamaq mümkün olur.

Universitetin innovativ inkişafı innovasiyaların və innovativ fəaliyyətin universitet fəaliyyətinin bütün sferalarına sistemli tətbiqi prosesidir. Universitetin inkişafının innovativ xarakteri onun fəaliyyət nəticələrinin innovasiyalar hesabına təmin edilməsidir. İnnovativ inkişaf informasiya cəmiyyətində universitetin rəqabətədavamlı olması, dinamik inkişafı üçün əsas şərtidir. Burada ənənə və yeniliyin mübarizəsi, vəhdəti, sinergetik inkişafı məsələləri özünü göstərir.

İstənilən universitet innovativ inkişaf yolunu seçə bilməz, bunun üçün universitetin müvafiq kadr potensialı olmalıdır. Universitetlərin inkişafının yeni strategiyasının formalaşmasında innovasiyaların sistemyaradıcı funksiyası var. Universitetin innovativ fəaliyyəti onun struktur bölmələrinin innovativ fəaliyyətinin təşkili və əlaqələndirilməsi mexanizminin yaradılmasını tələb edir.

NƏTİCƏ

Bu gün hər bir dövlətin qlobal əsasda inkişafının təmin edilməsində, iqtisadiyyatın dinamik əsaslı inkişafında elm və texnologiyanın, innovasiyaların rolu müstəsna əhəmiyyətə malikdir. İnnovasiya sisteminin yaradılması, onun strukturunun təkmilləşdirilməsi, biznes sistemində onun tətbiqinin nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanması bu baxımdan mühüm əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin innovasiyalı inkişaf iqtisadi tarazlığı təmin edir, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini təmin edir.

İnnovasiya inkişafının tənzimlənməsi hər bir dövlət üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Dünya təsərrüfat bazarına bizim respublikanın tədricən inteqrasiya prosesi ölkə istehsalçılarının dövlət tərəfindən müdafiəsinin yüksəldilməsi zəruriliyidir.

İqtisadi artımı ancaq müasir elmi-texniki nailiyyətlərin fəal istifadəsinin innovasiyası əsasında əldə etmək olar.

Ölkənin iqtisadi sahələrinin modernləşdirilməsi və rəqabət qabiliyyəti ancaq XXI əsrin elminə və texnologiyasının nailiyyətlərinə əsaslanmalıdır. Anjaq belə halda onların keyfiyyəti, resurs qənaətliliyi, istehsalın effektivliyi, daxili və dünya bazarında rəqabət qabiliyyətli məhsulun buraxılışına nail olmaq olar.

Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi aşağıdakı amillərin hesabına mümkün olur: ölkə güclü elmi-texniki potensiala malikdir, respublikada istehsal bazası genişlənir və stabilləşir. İnnovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün investisiyaların cəlb edilməsi məsələləri həll edilir. Respublikanın müasir iqtisadi sistemi bazar münasibətlərinə yönəldilir və dünya iqtisadi sistemində inteqrasiya olmaq qabiliyyətinə malikdir.

XXI əsrdə iqtisadiyyatın inkişafı ancaq innovasiyaya yönəldilibdir. İnnovasiyanın rolu çoxtərəflidir, bu texniki iqtisadi inkişafın ən effektiv vasitəsidir, kifayət qədər və uzunmüddətli rəqabət üstünlüyünü təmin edən yeganə vasitədir. Texnoloji gerilik və asılılığı aradan götürmək üçün effektiv vasitədir, bazarda möhkəm mövqe tutmaq üçün əsas alətdir. Daxili və xarici bazarda ölkə məhsullarının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi innovasiya siyasətinin başlıca məqsədidir.

Dövlət elm və innovasiya fəaliyyəti üçün şərait yaradaraq, öz siyasətinin məqsədini və prinsiplərini formalaşdırır. Daxili və xarici bazarda vəziyyəti dəyişdirmək üçün məhsulun keyfiyyətini dünya bazarı tələbləri səviyyəsinə qədər yüksəltməyə çalışır. Müasir texnologiyaya əsasən məhsulun payının yüksək texniki və istismar xarakteristikasını təmin edər, resurs qənaət edən texnoloji avadanlıqların istifadəsi hesabına istehsalın material xərclərini aşağı salar.

Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığı sahəsində tədbirləri həyata keçirərək, dövlət innovasiya sferası subyektlərinin fəaliyyətini genişləndirmək üçün şərait yaradır. Neft sahəsi Azərbaycanın bütün sənayesinin tərkib hissəsidir və dövlət bu sahənin böyük imkanlarından istifadə edərək digər sahələrin, o cümlədən də tikintinin sosial-iqtisadi sferasının inkişafının stimullaşdırılmasını təmin edir. buna baxmayaraq

innovasiya tipli inkişafda hələdə çatışmazlıqlar mövcuddur. Milli innovasiya sistemi layihəsinin hazırlanması və tətbiqinin gecikdirilməsi, bu sahədə xarici ölkələrin təcrübəsinin zəif mənimsənilməsi, müəssisə və şirkətlərin daha çox ənənəvi üsullarla işləməyə meyl göstərməsi, mövcud sahə üzrə mütəxəssislərin sayının kifayət qədər olmaması, ÜDM-də innovasiya tipli məhsulların payının aşağı, neft sektorunun daha yüksək olması, elmi-tədqiqat və işləmələrə vəsaitlərin az yönəldilməsi, universitetlərdə innovativ texnologiyaların tətbiqinin aşağı səviyyədə olması, innovasiyaların tətbiqi üzrə tədqiqat və işləmələrin aşağı səviyyədə olması və bu gün bu fəaliyyətin əsasən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən aparılması, maliyyələşdirmə mexanizminin aşağı səviyyədə olması, mövcud sahə üzrə mövcud qanunvericilik bazasının zəif olması və s kimi amillər bu çatışmazlıqları göstərir.

Bu problemləri aradan qaldırmaq və eyni zamanda biznesin innovasiyalı inkişafının əsas istiqamətləri kimi aşağıdakılar təklif edilə bilər:

- ❖ xarici texnologiyanın alınması və yeni məhsulun istehsalının təşkili;
- ❖ məhsulların istehsalında istifadə olunan avadanlıqların ölkədə istehsalının gələcəkdə təşkili üçün ölkə və xarici patentlərin alınması;
- ❖ xüsusi elmi-tədqiqat və konstruksiya işlərinin aparılması;
- ❖ innovasiya layihələrinin reallaşdırılması üçün resursların cəlb edilməsi
- ❖ innovasiya fəaliyyətinin inkişafına əsas yaradan investisiya cəlbediciliyinin artırılması;
- ❖ innovasiya layihələrinin tətbiqi üçün kredit və güzəştlərin verilməsi;
- ❖ texnoloji sıçrayışlara təminat verən investisiya layihəsinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi;
- ❖ iri sahibkarlıq subyektlərinin yeniliyə, daima əlavə dəyər əldə etmək istəyi ilə uzlaşan innovasiya tipli istehsala olan marağını nəzərə alaraq iqtisadiyyatda iri sahibkarlıq strukturlarının yaradılmasına dövlət dəstəyinin formalaşdırılması;
- ❖ ölçüsündən asılı olmayaraq sahibkarlıq subyektlərinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi;
- ❖ biznesin tələbatı üçün yeni texnologiyaların hazırlanması və tətbiqi;

- ❖ ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması üçün imkanların artırılması;
- ❖ regionlarda innovasiya əsaslı müəssisələrin yaradılmasının stimullaşdırılması;
- ❖ Milli innovasiya sisteminin yaradılması və onun strukturunun təkmilləşdirilməsi.

Beləliklə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda innovasiya prosesini inkişaf etdirmək üçün geniş əsaslı tədbirlər həyata keçirilməlidir. İlk olaraq qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli, Milli İnnovasiya Sisteminin konsepsiyası, inkişaf proqramı işlənilib hazırlanmalıdır. Eyni zamanda əhali arasında maarifləndirmə işlərinin aparılması da bu əsasda xüsusi önəm kəsb edir. Bununla əlaqədar olaraq regionlarda kurslar, seminarlar aparılmalı, həmçinin innovasiya portalı yaradılmalıdır. Fikrimcə sadalanan bu kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi biznesin innovasiyalı inkişafının konseptual əsaslarını təmin edəcək, davamlı iqtisadi inkişafda zəruri olan innovasiya fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılmasına şərait yaradacaqdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası. Bakı. 29 dekabr 2012-ci il
2. Azərbaycan Respublikasında 2009 — 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya»nın və «Azərbaycan Respublikasında 2009 — 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı». Bakı. 4 may 2009
3. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu). Bakı- 2009
4. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı şəhəri, 13 yanvar 1995-ci il.
5. Azərbaycan Respublikasının Sosial, iqtisadi inkişaf göstəriciləri. 2015-ci il.

6. A.B.Abbasovun ümumi redaktəsi ilə. Biznesin təşkili və idarə edilməsi/Dərslik. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı,2011
7. A.H.Tağıyev İnnovasiya (3 sayılı broşura). Bakı “Təknur” Nəşriyyatı- 2012.
8. A.H.Tağıyev. İnnovasiya (2 sayılı broşura). Bakı, “Təknur” – 2012
9. Akif Musayev. İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırılması. Bakı 2014
10. ELM VƏ İNNOVASIYA, jurnalı 2009, №1
11. Əzizova G. Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti. Bakı : “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2012
- 12.Əqli mülkiyyət terminləri BAKI – 2013
13. Əmlak bazarı terminləri. İzahlı lüğət. 1001 məlumat. B, “REC-NAŞİR”, 2005
14. Əqli mülkiyyət üzrə Uzunmüddətli Milli Strategiya Layihəsi.
- 15.Hüseynov T.Ə. Firmanın iqtisadiyyatı.Bakı: “Səda” nəşriyyatı,2009
16. X.M.Yahudov.Müəssisənin iqtisadiyyatı Bakı: “Çıraq” nəşriyyatı,2005
17. K.A.Şahbazov, M.H.Məmmədov, H.S. Həsənov Menecment / Dərslik Bakı : “Təhsil” EİM, 2007
18. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2009.
19. Qasimov F.H, Əliyev T.N Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi.Elm və Təhsil-Bakı 2013
20. M.Ataqişiyev, Q.Süleymanov «İnnovasiya menecmenti», Bakı: “Təfəkkür”Nəşriyyatı, 2004
21. Mustafayev Ş.A.(2012). İnkişafın Azərbaycan modelinin yaradıcısı
22. T.Ə.Quliyev.Menecmentin əsasları.Bakı: “Qərənfil” Nəşriyyatı, 2006
23. Гончаренко Л.П. Инновационная политика: Учебник/М.:КНОРУС, 2009., 352 с
- 24.Смирнова В. Инновационный проект как способ обеспечения конкурентоспособности предприятия. Журнал “РИСК: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция”. №1, 2009.

25. Шапошникова С. В. Формирование инновационной системы региона / С. В. Шапошникова //ИННОВАЦИОННЫЙ вестник «Регион». – 2008. – № 1.
26. Alegre, J., Chiva, R. ve Lapiedra, R. (2009) “Measuring Innovation in Long Product Development Cycle Industries: An insight in Biotechnology,” Technology Analysis & Strategic Management
27. Gauntlett D.A. Insurance Coverage of Intellectual Property Assets, CCH Incorporated, 2013, 1512 p.
28. Kitanovic, J. (2005) “National Innovation Systems in Transition Countries: the Impact of Institutional Organization and Change,” DRUID Tenth Anniversary Summer Conference, Copenhagen, Denmark, June.
29. www.president.gov.az
30. www.mincom.gov.az
31. www.bsp.az
32. www.globalinnovationindex.org
33. www.anl.az
34. www.mdi.gov.az
35. www.azerbaijans.com
36. www.economy.gov.az
37. www.arxiv.az
38. www.innovasiya.az
39. www.trend.az
40. www.vergijurnalı.az

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZIRLIYI
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTISAD UNIVERSİTETİ

Biznesin innovasiyalı inkişafının əsas istiqamətləri

Məmmədova Nargilə İntizam

Xülasə

Dünya iqtisadiyyatında gedən dəyişikliklər, enerji məhsullarının qiymətinin dəyişməsi ənənəvi iqtisadi inkişaf modelindən fərqlənən innovasiyalara, yeni texnologiyalara, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafını daha çox zəruri edir. İnnovasiya iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artmasını təmin edir, milli

iqtisadiyyatın funksional xarakterinə güclü təsir göstərir, inteqrasiya proseslərini intensivləşdirir, xarici investisiyaların artmasına birbaşa təsir edir.

İnnovasiyaların biznesin inkişafında mühüm yeri və mövzunun aktuallığı dissertasiya işində geniş izah edilmişdir. Dissertasiya işi 3 fəsil, giriş, nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Dissertasiya işində innovasiya sisteminin inkişafı üzrə nəzəri-metodoloji bazasının formalaşdırılması və əqli mülkiyyət obyektlərinin təsərrüfat dövriyyəsində rolu və biznes sistemində innovasiyalara yönəldilən investisiyalar təhlil edilmişdir. Həmçinin innovasiya infrastrukturunu subyektlərinin müasir vəziyyəti qiymətləndirilmiş, Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas problemləri, innovasiyaların istifadəsinin stimullaşdırılması və elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətləri tədqiq edilmiş, müvafiq sahələr üzrə təkliflər verilmişdir.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Основные направления инновационного развития бизнеса

Мамедова Наргиля Интизам

РЕЗЮМЕ

Изменения происходящие мировой экономике, изменения стоимости энергетической продукции делает необходимым развитие экономики, обоснованной на инновации, отличающиеся от традиционной модели развития, новые технологии, знания. Инновации обеспечивает повышение способности экономической конкуренции, оказывает сильное влияние на функциональный

характер национальной экономики, интенсифицирует процессы интеграции, непосредственно влияет на повышение зарубежных инвестиций.

Значительное место инновации в развитии бизнеса и актуальность темы широко разъяснены в диссертационной работе. Диссертационная работа состоит из 3 глав, введения, заключения и предложений. В диссертационной работе анализированы формирование теоретико-методологической базы по развитию инновационных систем и роли в хозяйственном обороте объектов интеллектуальной собственности и инвестиции направленные на инновации в системе бизнеса. А также исследованы важные направления инновационной политики, основные проблемы оцененные в современной ситуации субъектов инновационной инфраструктуры, государственного регулирования инновационной деятельности в Азербайджане, стимулирование пользования инновациями и выбор приоритетов научно-технического развития, выдвинуты предложения по соответствующим областям.

**MINISTRY OF EDUCATION OF THE AZERBAIJAN
REPUBLIC
AZERBAIJAN STATE ECONOMIC
UNIVERSITY**

The main directions of innovative development of business

Mammadova Nargila Intizam

Summary

Changes in the global economy, fluctuations in the price of energy products make economic development more important based on different traditional model of economic development, innovation, new technologies, and knowledge. Innovation tends to increase in the competitiveness of the economy, tends to strong impact on the

functional nature of the national economy, intensifies integration processes, show a direct impact on the growth of foreign investment.

Innovation's significant place in the development of business area and its relevance have been described in dissertation. Dissertation consists of 3 chapters, introduction, conclusion and suggestions. Forming theoretical and methodological framework for the development of innovation system and the role of intellectual property objects in business turnover and investments in innovation of business system were analyzed in dissertation. Also, the modern status of innovation infrastructure subjects was evaluated, in Azerbaijan main problems of state regulation of innovation activity, stimulation of the innovation usage, important aspects of innovation policy for the selection of scientific and technological development priorities were studied and suggestions were made in relevant fields.

Məmmədova Nargilə İntizam qızının “Biznesin innovasiyalı inkişafının əsas istiqamətləri ”mövzusunda dissertasiya işinin

R E F E R A T I

Mövzunun aktualığı. Müasir dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatı öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bu əsasda Azərbaycan dövlətinin iqtisadi siyasətinin başlıca məsələlərindən biri tarazlı, dinamik inkişaf edən, dünya təsərrüfatına inteqrasiyasını təmin edən struktur dəyişikliklərin stimullaşdırılmasıdır. Bu yanaşmaya müvafiq olaraq, ölkə iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən investiyaların qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəltmək, biliklər iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək məqsədə uyğundur. Bunun əsasında isə ilk növbədə innovasiya fəaliyyətinin

genişləndirilməsi, yeni texnologiyalar, yeni məhsullar şəklində tətbiq edilən yeniliklərin həcmnin və keyfiyyətinin artırılması dayanır.

Tədqiqatlar göstərir ki, dünya bazarında innovasiya fəaliyyətinin səmərəli mexanizmini tətbiq edən, innovasiyaların inkişaf etmiş infrastrukturuna malik olan biznes subyektləri rəqabət mübarizəsində qalib gəlir. Müasir iqtisadiyyatın inkişafının əsas xarakterik cəhəti kimi innovasiyanın tətbiq edilməsi rəqabət qabiliyyətliyi və iqtisadi artımı təmin edən əsas amil kimi çıxış edir. Biznes sisteminin innovasiya əsaslı inkişafı ölkədə iqtisadiyyatın şaxələnməsinin əsas struktur elementi kimi çıxış edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi də göstərir ki, xüsusi kapitalı innovasiya sferasına yönəldən, biznes sistemində innovasiyaları tətbiq edən, qısa müddət ərzində yenilikləri mənimsəyən, öz fəaliyyətini yeni texnologiyalar əsasında həyata keçirən dövlətin iqtisadiyyatı daha çox inkişaf edir və dünya təsərrüfatına inteqrasiya olunur.

Dünya iqtisadiyyatında gedən dəyişikliklər, enerji məhsullarının qiymətinin dəyişməsi ənənəvi iqtisadi inkişaf modelindən fərqlənən innovasiyalara, yeni texnologiyalara, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafını daha çox zəruri edir. Son dövrlərdə bu sahədə ölkəmizdə müsbət dəyişikliklər aparılmaqdadır. Bunun üçün dövlət tərəfindən bir sıra proqram və layihələr həyata keçirilir. Həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsində ölkəmizdə İKT sektorunun inkişafına yönəldilən vəsaitlərin həcmi artmış, texnoparklar yaradılmış, yeni texnologiyaların tətbiqi genişləndirilmiş, ilk süni peyk orbitə buraxılmış, həmçinin vətəndaşlara dövlət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətlərin daha keyfiyyətli və rahat şəkildə, habelə müasir innovasiyaları tətbiq etməklə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır.

Araşdırmalar göstərir, inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-də innovasiya məhsullarının xüsusi çəkisi 40-60 faizi təşkil etdiyi halda Azərbaycanda bu rəqəm 5 faizə qədərdir. Yüksək texnoloji məhsulların ixracın ümumi həcmində payı 3 faizdən yuxarı deyil. Bu baxımdan innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi zəruridir ki, məhz Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən innovasiya siyasəti dayanıqlı və davamlı iqtisadi inkişafın və rəqabətliliyinin daha da möhkəmləndirilməsini təmin

etmək üçün dünyada mövcud təcrübəyə əsaslanaraq yeni texnologiyaların, ideyaların, biliklərin iqtisadiyyatın müxtəlif istehsal sahələrinə tətbiq edilməsinə yönəlmişdir. Ölkəmizin inkişafı üçün olduqca əhəmiyyətli rola malik olan bu mühüm prosesdə dövlət tərəfindən diqqət artırılır, bu sahənin inkişafına xüsusi əhəmiyyət verilir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın son illər artan maliyyə imkanları ölkə rəhbərliyi tərəfindən innovasiya texnologiyalarının inkişafına xidmət edən təhsil və elm sahələrinə diqqətin artırılması ilə müşahidə olunur.

Yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının genişləndirilməsi, innovativ və elmtutumlu iqtisadiyyatın formalaşması eyni zamanda ölkənin ixrac qabiliyyətinin yüksəlməsinə də əhəmiyyətli təsir göstərir. Ona görə də cəmiyyət və iqtisadiyyat, sahə və müəssisələr, firmalar səviyyəsində innovasiya proseslərinin həyata keçirilməsi, innovasiya sistemlərinin klassifikasiyası, fundamental mərhələləri, struktur təhlili, qiymətləndirilməsi və idarə olunması olduqca aktualıq kəsb edir. Həmin prosesləri xarakterizə edən göstəricilər və indikatorlar sisteminin işlənilməsi, onlar əsasında iqtisadi sistemdə mövcud və gözlənilən vəziyyəti qiymətləndirmək, eləcə də prosesin intellektual idarə olunması mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Bütün bu qeyd edilənlər dissertasiya mövzusunun seçilməsini, məqsədini və qarşıya qoyulan vəzifələri müəyyən etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi biznesin inkişafı üzrə innovasiyalardan istifadəsinin stimullaşdırılması, dövlət tənzimlənməsinin əsas problemlərinin aşkara çıxarılması və innovasiya siyasətinin əsas istiqamətlərinin öyrənilməsidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişaf etdirilməsi məqsədilə dövlətin innovasiya siyasətinin, ölkənin biznes sisteminin, bu sahədə xarici ölkələrin təcrübəsi və yerli bazarın inkişaf amilləri nəzərə alınmaqla innovasiya fəaliyyəti üzrə strategiyanın formalaşdırılmasının nəzəri və metodoloji aspektlərini təhlil etmək, təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir. Tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardır:

- İnnovasiya sisteminin inkişafı üzrə nəzəri-metodoloji bazasının formalaşdırılması xüsusiyyətlərinin sistemli və kompleks araşdırılması;
- İnnovasiya sistemi və onun strukturuna baxışların ümumiləşdirilməsi;
- davamlı və dayanaqlı iqtisadi sistemin əsası kimi innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Əqli mülkiyyət obyektlərinin təsərrüfat dövriyyəsinə rolunun müəyyən edilməsi;
- Biznes sistemində innovasiyalara yönəldilən investisiyaların qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas problemlərinin aşkar edilməsi;
- Elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- biznesin inkişafında innovasiyaların tətbiqi ilə əlaqədar maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanması.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın predmetini biznes sistemində innovasiyalı inkişafın təmin edilməsinin nəzəri və praktiki məsələlər kompleksi təşkil edir. Tədqiqatın obyektini Azərbaycan iqtisadiyyatında tətbiq edilən innovasiyaların tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını- dünya və ölkə alimlərinin, mütəxəssislərinin, iqtisadçıların innovasiya tipli inkişaf problemlərinə, innovasiya siyasətinə həsr edilmiş əsərləri, tədqiqatları təşkil edir. Dissertasiya işi yazılarkən müəllif Azərbaycan Respublikasının qanunlarına Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarına, baxılan sahə üzrə dövlət orqanlarının qəbul etdiyi qərarlara normativ-hüquqi aktlara əsaslanmışdır.

Dissertasiya işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin İqtisadiyyat, Maliyyə və Vergi Nazirliklərinin, materialları,

dövri mətbuat, jurnallar və internet şəbəkəsində innovasiya fəaliyyəti üzrə informasiyalar təşkil edir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- innovasiya prosesinin və fəaliyyətinin elmi əsaslarının öyrənilməsi və müasir dövrün xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla ümumiləşdirilmişdir;
- müxtəlif innovasiya sistemlərinin fəaliyyət xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir;
- iqtisadiyyatın davamlı inkişafı üçün innovasiyaların rolu və inkişaf istiqamətləri müəyyən edilmişdir;
- biznes sistemində inkişafın təmin edilməsi üçün innovasiya fəaliyyətinin rolu və əhəmiyyəti elmi cəhətdən izah edilmişdir;
- əqli mülkiyyət obyektlərinin təsərrüfat dövriyyəsində rolu tədqiq edilmişdir;
- innovasiya infrastrukturunu subyektlərinin müasir vəziyyəti qiymətləndirilmişdir;
- ölkə iqtisadiyyatında innovasiya fəaliyyətinin müasir inkişaf xüsusiyyətləri və innovasiya sistemlərinin tətbiqinin mövcud vəziyyəti qiymətləndirilmişdir;
- elmi-texniki inkişafın prioritetlərinin seçilməsi üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətləri müəyyən edilmişdir;
- Azərbaycan dövlətinin innovasiya siyasətinin və bu siyasətin formalaşdırılmasının iqtisadi əsasları öyrənilmişdir;
- Azərbaycanda innovasiya fəaliyyəti və onun stimullaşdırılması üsulları araşdıraraq elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, innovasiya fəaliyyəti üzrə irəli sürülmüş tövsiyyə və təkliflər biznes sisteminin innovasiyalı inkişafı üzrə problemlərin tədqiq edilməsində əhəmiyyətli ola bilər. Dissertasiyada irəli sürülən təklif və tövsiyələrdən biznesdə innovasiya sisteminin müasir inkişaf yolları, onun metod və formaların tətbiq edilməsində, elmi tədqiqatlarda, habelə tədris prosesində və s. istifadə oluna bilər.

İşin həcmi və quruluşu. Dissertasiya işi giriş, doqquz paragrafi əhatə edən üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I fəsildə innovasiya anlayışı, müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən bu anlayışın necə şərh edilməsi, innovasiyalamın üzrə nəzəri-metodoloji bazanın formalaşdırılması, innovasiya sisteminin mahiyyəti, onun formaları və əqli mülkiyyət obyektləri, onların iqtisadiyyatdakı yeri tədqiq edilmişdir.

II fəsildə Azərbaycanda innovasiya biznesinin inkişafının müasir vəziyyəti, innovasiyalara yönətilən investisiyalar, innovasiya infrastrukturu subyektləri-texnoparklar, elmi parklar, innovasiya mərkəzləri və s.müasir vəziyyəti, onların inkişaf xüsusiyyətləri, Azərbaycan iqtisadiyyatında yeri şərh edilmişdir.

III fəsildə isə innovasiyaların stimullaşdırılmasına təsir göstərən amillər, bu sahədə mövcud vəziyyət, Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin problemləri və elmi-texniki inkişaf üzrə innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətləri, bu sahədə həyata keçirilən tədbirlər araşdırılmış və müvafiq tövsiyələr qeyd edilmişdir.

Sonda aşağıdakı nəticə və təkliflər verilmişdir:

İnnovasiya inkişafının tənzimlənməsi hər bir dövlət üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Dünya təsərrüfat bazarına bizim respublikanın tədricən inteqrasiya prosesi ölkə istehsalçılarının dövlət tərəfindən müdafiəsinin yüksəldilməsi zəruriliyidir. İqtisadi artımı ancaq müasir elmi-texniki nailiyyətlərin fəal istifadəsinin innovasiyası əsasında əldə etmək olar.

Ölkənin iqtisadi sahələrinin modernləşdirilməsi və rəqabət qabiliyyəti ancaq XXI əsrin elminə və texnologiyasının nailiyyətlərinə əsaslanmalıdır. Ancaq belə halda onların keyfiyyəti, resurs qənaətliliyi, istehsalın effektivliyi, daxili və dünya bazarında rəqabət qabiliyyətli məhsulun buraxılışına nail olmaq olar.

Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi aşağıdakı amillərin hesabına mümkün olur: ölkə güclü elmi-texniki potensiala malikdir, respublikada istehsal bazası genişlənir və stabilləşir. İnnovasiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün investisiyaların cəlb edilməsi məsələləri həll edilir.

Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığı sahəsində tədbirləri həyata keçirərək, dövlət innovasiya sferası subyektlərinin fəaliyyətini genişləndirmək üçün şərait

yaradır. Neft sahəsi Azərbaycanın bütün sənayesinin tərkib hissəsidir və dövlət bu sahənin böyük imkanlarından istifadə edərək digər sahələrin, o cümlədən də tikintinin sosial-iqtisadi sferasının inkişafının stimullaşdırılmasını təmin edir. buna baxmayaraq innovasiya tipli inkişafda hələdə çatışmazlıqlar mövcuddur. Milli innovasiya sistemi layihəsinin hazırlanması və tətbiqinin gecikdirilməsi, bu sahədə xarici ölkələrin təcrübəsinin zəif mənimsənilməsi, müəssisə və şirkətlərin daha çox ənənəvi üsullarla işləməyə meyl göstərməsi, mövcud sahə üzrə mütəxəssislərin sayının kifayət qədər olmaması, ÜDM-də innovasiya tipli məhsulların payının aşağı, neft sektorunun daha yüksək olması, elmi-tədqiqat və işləmələrə vəsaitlərin az yönəldilməsi, universitetlərdə innovativ texnologiyaların tətbiqinin aşağı səviyyədə olması, innovasiyaların tətbiqi üzrə tədqiqat və işləmələrin aşağı səviyyədə olması və bu gün bu fəaliyyətin əsasən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən aparılması, maliyyələşdirmə mexanizminin aşağı səviyyədə olması, mövcud sahə üzrə mövcud qanunvericilik bazasının zəif olması və s kimi amillər bu çatışmazlıqları göstərir.

Bu problemləri aradan qaldırmaq və eyni zamanda biznesin innovasiyali inkişafının əsas istiqamətləri kimi aşağıdakılar təklif edilə bilər:

- ❖ xarici texnologiyanın alınması və yeni məhsulun istehsalının təşkili;
- ❖ məhsulların istehsalında istifadə olunan avadanlıqların ölkədə istehsalının gələcəkdə təşkili üçün ölkə və xarici patentlərin alınması;
- ❖ xüsusi elmi-tədqiqat və konstruksiya işlərinin aparılması;
- ❖ innovasiya layihələrinin reallaşdırılması üçün resursların cəlb edilməsi
- ❖ innovasiya fəaliyyətinin inkişafına əsas yaradan investisiya cəlbediciliyinin artırılması;
- ❖ innovasiya layihələrinin tətbiqi üçün kredit və güzəştlərin verilməsi;
- ❖ texnoloji sıçrayışlara təminat verən investisiya layihəsinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi;
- ❖ iri sahibkarlıq subyektlərinin yeniliyə, daima əlavə dəyər əldə etmək istəyi ilə uzlaşan innovasiya tipli istehsala olan marağını nəzərə alaraq iqtisadiyyatda iri sahibkarlıq strukturlarının yaradılmasına dövlət dəstəyinin formalaşdırılması;

- ❖ ölçüsündən asılı olmayaraq sahibkarlıq subyektlərinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi;
- ❖ biznesin tələbatı üçün yeni texnologiyaların hazırlanması və tətbiqi;
- ❖ ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması üçün imkanların artırılması;
- ❖ regionlarda innovasiya əsaslı müəssisələrin yaradılmasının stimullaşdırılması;
- ❖ Milli innovasiya sisteminin yaradılması və onun strukturunun təkmilləşdirilməsi.

Beləliklə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda innovasiya prosesini inkişaf etdirmək üçün geniş əsaslı tədbirlər həyata keçirilməlidir. İlk olaraq qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli, Milli İnnovasiya Sisteminin konsepsiyası, inkişaf proqramı işlənilib hazırlanmalıdır. Eyni zamanda əhali arasında maarifləndirmə işlərinin aparılması da bu əsasda xüsusi önəm kəsb edir. Bununla əlaqədar olaraq regionlarda kurslar, seminarlar aparılmalı, həmçinin innovasiya portalı yaradılmalıdır. Fikrimcə sadalanan bu kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi biznesin innovasiyalı inkişafının konseptual əsaslarını təmin edəcək, davamlı iqtisadi inkişafda zəruri olan innovasiya fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılmasına şərait yaradacaqdır.